STRIP SCHRIFT

Prijs f 6,50
Bfr. 130

PETER PONTIAC
JEAN VAN HAMME
XIII

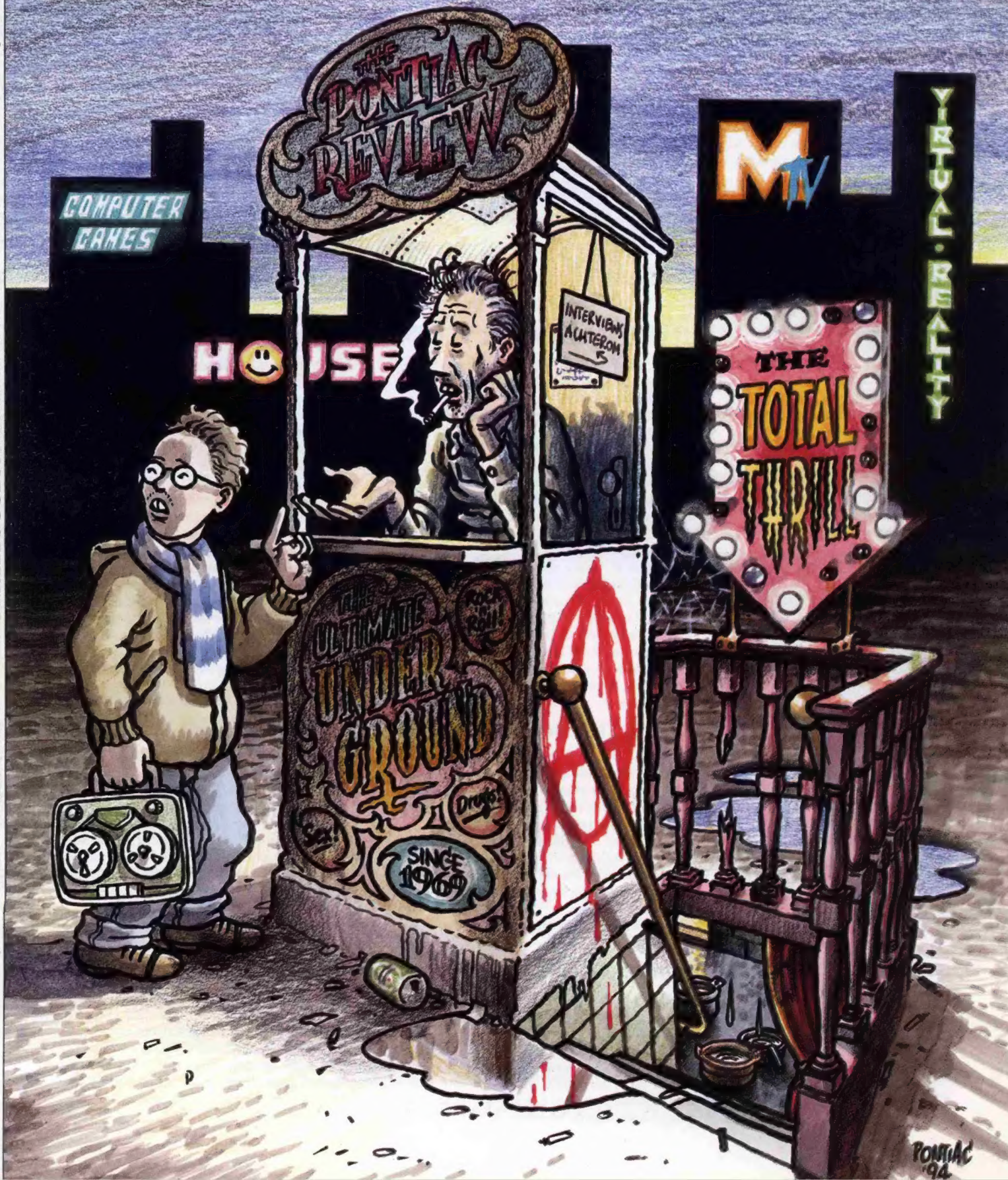

269 - JAARGANG 27 NUMMER 2 - 'S WERELDS OUDSTE STRIPINFORMATIEBLAD - VERSCHIJNT 10x PER JAAR

(advertentie)

LAMBIEK
KERKSTRAAT 78
AM★DAM
020 - 6267543

DE REPORTER

DAGBLAD VOOR STRIPMINNEND NEDERLAND

DINSDAG.29.MAART.1994.-.NUMMER.24.-.ZEER.GRATIS

Ever Expo

In Galerie Kerkstraat 78 loopt momenteel een expositie van het werk van tekenaar/ontwerper Evér Meulen. De tentoonstelling omvat de mooiste en meest opmerkelijke omslagen, illustraties en vignetten die Vermeulen de afgelopen twintig jaren maakte voor het eigenzinnige Belgische weekblad *Humo*.
De feestelijke opening op 11 februari (foto) werd druk bezocht. Onder meer door een groot aantal oud-medewerkers van het tijdschrift *Tante Leny presenteert...*, waaraan ook Vermeulen indertijd bijdragen leverde. In de feestvreugde werden woeste plannen gesmeed voor een gezamenlijke tentoonstelling van het grafisch werk dat deze auteurs (waaronder Joost Swarte, Harry Buckinx, Marc Smeets, Peter Pontiac, Aart Clerckx) tegenwoordig voortbrengen. De expositie zal in het najaar te zien zijn onder de titel *Van Eigentijds tot Hedendaags*.

Ever Meulen, artiest.

Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van Lambiek verscheen onlangs een extra editie van *De Reporter*, op initiatief van Sherpa-uitgever Mat Schifferstein. Voor de spoedige bezoeker van het antiquariaat zijn nog enkele exemplaren beschikbaar.

UND
AQUARIUM
ICH MUSS VERSUCHEN, AMYS KOPF ZURÜCKZUKRIEGEN. VIELLEICHT IST SIE JA NOCH ZU RETTEN. DAS GESPENST SCHEINT UNTERWEGS ZUM AQUARIUM ZU SEIN. ICH MUSS ES AUFHALTEN.
ES IST DIESEN GANG RUNTERGEGANGEN. DA KOMMT MAN ZU DEN FÜTTERUNGS-BECKEN!

Mark Beyer feestelijk gestemd

Angst, geweld & depressie. Het leven - voor zover dat mogelijk is - in de hedendaagse Amerikaanse grootstad. De wereld volgens Mark Beyer, vanaf 1 april te zien in Galerie Kerkstraat 78.
Beyer kennen wij vooral dankzij het vooruitstrevende beeldentijdschrift *Raw (the Graphix Magazine that overestimates the Taste of the American Public)*. Sinds de oprichting publiceert Beyer daarin surrealistische verhalen vol paranoide personages. Strips als *Dead Things*, *Agony* en *Nothing* , in een op zijn zachtst gezegd ongebruikelijke tekenstijl, frontaal verteld, met een wrang, uitgemergeld gevoel voor humor. Oorspronkelijk, rauw, confronterend; Beyer wordt beschouwd als een meester in het experimentele beeldverhaal.
Naast *Raw* publiceert Mark Beyer regelmatig in de *New York Times*, de *Village Voice* en een flink aantal andere periodieken. Zo loopt het feuilleton *Amy and Jordan* al jaren in diverse alternatieve weekbladen. En niet zonder weerklank, zoals blijkt uit het feit dat Beyers laatste boek *Agony* de vernieuwende componist John Zorn inspireerde tot een opera met dezelfde titel.
Al eerder was werk van Mark Beyer bij Lambiek te zien. Zijn schilderijen hebben tijdens een groepstentoonstelling van *Raw (the Graphix Magazine of Abstract Depressionism)* in 1987 diepe indruk achtergelaten op de bezoekers.

Ditmaal zijn er vooral schilderijen op glas te zien, aangevuld met recent stripwerk dat nog niet eerder in Europa werd getoond. De expo gaat vrijdag 1 april om 18.00 uur in feestelijke stemming van start, in het bijzijn van de artiest.

Gazzotti tekent Soda

Tekenaar Bruno Gazzotti komt op zaterdag 23 april zijn *Soda*-strips signeren bij boekhandel Lambiek.
Soda is een actievolle strip over een hard-boiled rechercheur die zijn inwonende moeder heeft wijsgemaakt dat hij priester is, om haar zwakke hart te sparen. Dit zorgt uiteraard voor komische momenten in spannende, stevig opgebouwde detectiveverhalen.
Soda wordt geschreven door Philippe Tome, de helft van Tome & Janry, het duo dat *Robbedoes & Kwabbernoot* nieuw leven heeft ingeblazen.En laat Gazzotti nu juist de vroegere assistent van dit illustere tweetal zijn! Wat is de wereld toch klein.
Gazzotti signeert *Soda* ter gelegenheid van de langverwachte herdruk van de eerste twee albums uit deze reeks. Dat juist deze delen getekend werden door Gazzotti's voorganger Warnant vond uitgever Dupuis geen bezwaar.

Valse Kuifjes

Er zijn natuurlijk altijd mensen die zich er niet bij neerleggen dat de strip *Kuifje* slechts 23 albums kent. Daarom beginnen ze er zelf bij te maken, wat soms resulteert in roofdrukken van zwart/wit-albums uit de jaren '30 of parodieën vol sex en politiek. Maar soms komt het ook tot geinspireerde hommages aan de meester, of zelfs tot pogingen om Hergés onvoltooide met eigen pen te vervolledigen.
173 van deze valse Kuifjes staan nu beschreven in *Les Mesaventures de Tintin*. Een helder en kritisch werkje, enigszins overdadig vormgegeven, maar uitvoerig geïllustreerd in frisse kleuren.

STRIP SCHRIFT

Jaargang 27 maart 1994 nummer 2 (269)

Verschijnt 10 maal per jaar
Stripschrift wordt samengesteld door een onafhankelijke redactie in opdracht van Het Stripschap. De verantwoordelijkheid voor de artikelen berust bij de auteurs

Redactie
Tijs Bagchus, Michel Nadorp, Arco van Os, Rik Sanders

Medewerkenden
Ger Apeldoorn, Ben Bits, Ruud Booms, Nancy Crampton, Daniel Fouss, Frans Hasselaar, Marieke Hellevoort, Willem Hulleman, Denis Kitchen, Arnel Lefevere, Hans Pols, Peter Pontiac, Gilles Ratier, Patrick Rosenkranz, Gerard Suurmeijer, Ted Verschoor, Rudy Vrooman, Harry Wibier

Redactie-adres
Postbus 84206
3009 CE Rotterdam
Telefoon: 010 - 220 10 63, telefax: 010 - 421 06 08

Uitgever
Uitgeverij Stripstift
Postbus 84206
3009 CE Rotterdam

Abonnementen
Abonnementen-administratie Stripschrift
t.a.v. Ton Schuringa
Postbus 11335
1001 GH Amsterdam
Telefoon: 020-6852229, telefax: 020-6189142
Abonnementsprijs ƒ59,50 / Bfr.1190
Leden van Het Stripschap ƒ2,50 / Bfr.45 korting
Nederland: Giro 209948 of
Bank 82.67.01.523
ten name van Stripschrift, Amsterdam
België: Bank 721-520.62.74-81
ten gunste van Het Stripschap, Turnhout
Opzeggingen alléén schriftelijk en uiterlijk twee maanden voor net aflopen van een abonnementsjaar
Foreign subscriptions on request

Reprorecht
Het overnemen, evenals het vermenigvuldigen van artikelen en illustraties is slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie

Advertenties
oor de opgave van advertenties en het opvragen van de tarieven kunt u contact opnemen met:
ADS Advertising Services
Postbus 919
1000 AX Amsterdam
Telefoon: 020 - 6387272, telefax: 020 - 6387273

Druk
Drukpartners, Amsterdam

Distributie
Het Raadsel, Amsterdam; Geknipt Papier, Gent

Omslag
Peter Pontiac

ISSN 0165-845X

Redactioneel

Maus II is net zo boeiend en aangrijpend als Maus I, schreef Willem van Helden in het jubileumnummer van Stripschrift (februari '92). Zijn recensie ging echter over de originele Engelstalige versie uit 1991. Nu pas, zo'n drie jaar later, is dan eindelijk de Nederlandse vertaling van het tweede deel van Maus uitgebracht. Getiteld: 'En hier begon mijn ellende pas'.

Om het geheugen helemaal op te frissen: zeven jaar geleden werd in Nederland het eerste deel van deze bijzondere strip van Art Spiegelman over de Holocaust uitgebracht. Zeven jaar wachten op een tweede deel is lang, erg lang voor zo'n indrukwekkende mijlpaal in de stripwereld. Natuurlijk, de Engelstalige versie was voor geïnteresseerden reeds verkrijgbaar. Maar de meeste lezers trekken toch pas de portemonnee voor een Nederlandstalige versie. In de tussentijd dreigde Maus in de vergetelheid te raken. Uitgeverij Bruna haakte voor het tweede deel af en de vertaling stokte ook nog eens. Gelukkig heeft uitgeverij Oog & Blik toch doorgezet en het boek uitgebracht, met een uiteindelijke vertaling van Jessica Durlacher.

Het zou zonde zijn indien dit tweede deel, doordat het zo'n lange tijd na deel 1 uitkomt, in Nederland niet meer de volle aandacht krijgt die het verdient. Maar wellicht kan 'En hier begon mijn ellende pas' in de slipstream meeprofiteren van de publicitaire golf rond Schindler's List, de nieuwe film van Steven Spielberg. Hier en daar is in de kranten al een hernieuwde belangstelling voor de jodenvervolging in de Tweede Wereldoorlog merkbaar. Een bespreking van Maus II zou daarbij zeker niet misstaan. Aan Oog & Blik de taak om een gericht en assertief mediabeleid te voeren.

Inhoud

4 **PETER PONTIAC** Harry Wibier
10 **JEAN VAN HAMME** Gilles Ratier
19 **BITS & PIECES** Ben Bits
20 **XIII** Harry Wibier
23 **AGENDA**
24 **STRIPS ANDERS LEZEN** Hans Pols
26 **BOEKEN**
31 **HEY LOOK!** Harvey Kurtzman
32 **ACTUALITEITEN**
35 **PHLIP FERMIN** Peter Pontiac

PETER PONTIAC

door

HARRY WIBIER

Het werk van Peter Pontiac **neemt een bijzondere plaats in binnen het Nederlandse stripaanbod. Kenmerkend zijn de donkere pagina's, het gewaagde karakter, de menselijkheid van de optredende personen en de onregelmatige verschijning. Aan dit laatste is met de komst van** *The Pontiac Review* **een einde gekomen. In deze magazineske stripboekenreeks staan alle hoogtepunten uit Pontiacs imposante oeuvre eindelijk helder gerangschikt.**

De oudste kunstwerkjes uit *The Pontiac Review* – ook wel 'Pontiax greatest hits' genaamd – dateren uit 1969. De in Beverwijk geboren tekenaar was toen achttien jaar oud en werkte onder het pseudoniem Holy Cat. Het zijn losse affiches, songbook-illustraties, pamfletten en tekeningen die niet zelden een psychedelisch, surrealistisch karakter hebben. Complete strips maakte Pontiac ook al in een vroeg stadium, onder andere in 1970 voor het NVSH-blad Sextant.

In de jaren daarna publiceerde Pontiac in enkele bladen waar menig stripliefhebber nog met weemoed aan terug denkt. Voorbeelden hiervan zijn Aloha, Modern Papier, Tante Leny Presenteert, Talent en Gummi. De meer gevestigde bladen, zoals Muziek Express, Vrij Nederland en Oor, lieten Pontiac evenmin links liggen.

Pontiacs creaties uit deze – en latere – tijden laten zich nog het best omschrijven met termen als trendgevoelig, hip, punk, persoonlijk, provocerend, maatschappijkritisch en geëngageerd. In al die jaren is er slechts één heus stripalbum van zijn hand verschenen: *Requiem Fortissimo*, een bijna apocalyptisch verhaal rond de figuren Gaga en Gigi die één van de weinige constanten lijken te vormen in het verder zo onregelmatig verschijnende werk van Peter Pontiac.

S·T·I·C·K·E·R·S + D E A T H
©1993 Introduct IJsselstein (Utr) Holland Fax (0)3
1993
ZONDAG
31
JANUARI
Telkens als er een mens op de wereld komt, kan alles veranderen.

The Pontiac Review

Pontiac legt de motieven achter de totstandkoming van The Review als volgt uit: 'Het lag voor de hand mijn werk te bundelen omdat het allemaal verspreid en versnipperd was verschenen. Andere tekenaars brachten albums uit. Ik niet. Toen ik in de positie kwam om rustiger en meer geconcentreerd te werken was de tijd rijp voor een bundeling.' De tekenaar doelt hiermee op de komst van vrouw en kinderen die een breuk betekende met zijn vorige onregelmatige leven. 'Dat de bundeling uiteindelijk uit meerdere delen bestaat komt door de grote hoeveelheid materiaal. Als dat allemaal in één boek zou zijn verschenen zou het veel te duur en omvangrijk zijn geworden.' De berg publiceerbaar Pontiac-materiaal is nog hoger dan de tekenaar in het beginstadium van The Review dacht. De delen drie, vier en vijf (seks, drugs en rock & roll) hebben een illustratie op de rug die bij een complete verzameling precies in het midden hoorde te staan. Maar deze symmetrische vlieger gaat niet meer op: 'Het is nu al zeker dat een achtste deel zal verschijnen en misschien zelfs een negende. Er ligt nog heel veel materiaal. Ik heb bij voorbeeld veel persoonlijke opdrachten gedaan die niemand kent. Met al het familiedrukwerk als geboorte-, trouw- en ex libriskaartjes zou ik een extra deel kunnen vullen.' Uit bovengenoemde werk – dat Pontiac broodwerk noemt – is hij ondermeer gaan doen omdat hij kostwinner werd. Dat is ook de reden waarom Pontiac meer is gaan werken. De kwaliteit van zijn tekeningen en het plezier dat de tekenaar in zijn arbeid heeft lijdt daar echter niet onder: 'Ik neem lang niet alle opdrachten aan, ik doe alleen wat ik leuk vind,' zegt Pontiac.

Wat wèl is veranderd is het tempo waarin Pontiac tekent. Terwijl hij in het begin van zijn carrière nog weken kon werken aan een illustratie voor een Dylan-songbook kan hij zich deze luxe tegenwoordig niet permitteren. 'Dat kwam ook omdat het mij door mijn onervarenheid veel meer moeite kostte om iets moois te maken. Daarbij werd ik nog geteisterd door grote onzekerheid. De noodzakelijke zelfverzekerdheid heb ik nu gelukkig aardig te pakken.'

Opvallend bij dit alles is dat Pontiac de werkplek van het hectische Amsterdam naar het rustieke Bussum heeft verlegd. Hij kwam met het plaatsje in aanraking toen hij daar striphandelaar **Kees Kousemaker** regelmatig bezocht. 'Ik ben verknocht geraakt aan de prachtige huizen in de villawijk. Het is er lekker rustig en dat is de ideale atmosfeer om in te werken. En het ligt helemaal niet zo afgelegen als het in eerste instantie lijkt. Je hoeft maar een kwartier te reizen om in het hartje van Amsterdam uit te komen.'

Kritisch

The Review mondt uit in een autobiografische serie doordat de reeks een overzicht is van al het oude werk van Pontiac dat meestal over zijn eigen belevingswereld ging. 'Bij het samenstellen moet je dan ook rücksichtloos zijn. Ik praat over mijn leven en om materiaal te plaatsen, dat daarbij iets verduidelijkt, moet ik mijn gêne overwinnen.

Het is niet zo dat ik als een wellustige exhibitionist alles wil plaatsen.' Niet alleen in persoonlijk opzicht, maar ook artistiek gezien moet Pontiac zich beheersen niet dingen weg te laten of te veranderen. 'Ik sta niet meer 100% achter alles wat ik gemaakt heb. Mijn vingers branden van verlangen om al te storende elementen uit tekeningen weg te werken. Gelukkig heb ik mij tot nu toe weten te beheersen. Het zou ook niet eerlijk zijn als ik wel dingen veranderd zou hebben. Als onder een tekening staat dat hij uit 1975 is kan ik het niet maken om anno 1993 nog een slecht armpje wat beter maken.'

Gaga, Gogo en Gigi zijn de centrale figuren in The Review. Zijn hun avonturen en karaktertrekken ook autobiografisch? 'Niet noodzakelijk,' antwoordt de tekenaar, 'ik hoor wel eens van vrienden dat Gaga een alter-ego van mij is, maar ik heb hem nooit als zodanig bedoeld. De overeenkomsten tussen Gaga en mij zijn enkel van fysieke aard; vooral zijn gebit lijkt op het mijne.

Het is in dat verband trouwens frappant hoezeer dergelijke personages op den duur hun bestaansrecht claimen. Je hoeft ze maar een tijdje te tekenen en ze bepalen al zelf wat ze zullen zeggen en doen. Je hoeft daar als tekenaar niet meer over na te denken.'

Pontiac staat kritisch ten opzichte van zijn werk. Hij velt eerder een negatief oordeel over een tekening dan een positief. 'Sommige dingen vind ik beter geslaagd dan andere,' antwoordt hij op de vraag of hij favorieten heeft binnen zijn eigen oeuvre. En als hem gevraagd wordt of het lange verhaal De Censuur en de Blieb voor hem dan niet een speciale gevoelswaarde heeft zegt hij dat het 'maar' een experiment was, bedoeld om de door hemzelf gestelde taboes te doorbreken. 'Ik wil niet direct zeggen dat die proef was geslaagd. Ik heb beter materiaal afgeleverd. Het staat ook niet voor niets in *Het Schaam-deel*. Ik schaam mij eerder voor De Censuur en de Blieb dan dat ik er trots op ben.'

De personen uit Pontiacs omgeving zijn minder kritisch. 'Ik zie niet zoveel mensen, want meestal werk ik hier op mijn kamer. Als ik iemand zie is het vaak een collega. Mijn vakbroeders laten zich – als ik eerlijk moet zijn – altijd wel positief uit over The Review.' Deze laatste zin spreekt de tekenaar opmerkelijk zachtjes uit.

Drukte

The Review heeft een opmerkelijke, eigenzinnige opmaak. De presentatie van Pontiacs tekeningen is op veel pagina's eerder chaotisch dan netjes. Als bij een omgevallen boekenkast komt de hoeveelheid beeld en tekst overweldigend op de lezer af, waardoor een pagina geen moment verveelt omdat die de lezer op vele plekken prikkelt. Wie denkt dat het hier een uiterst slimme, goed doordachte en artistiek verantwoorde lay-out betreft heeft het echter mis. 'Ik kan niet zeggen dat ik met een degelijk voorbereid beleid te werk ga,' zegt de tekenaar, 'en het is zeker niet een bewuste keuze van mij geweest. Het is mijn eigen stijl en ik zou het niet anders kunnen. Het is een gelukje wanneer de lezers dat mooi vinden.'

De grote hoeveelheid beeldjes per pagina vloeit ook voort uit de berg materiaal die Pontiac tot zijn beschikking heeft. 'Ik zit vast aan een van te voren bepaald aantal pagina's en daar probeer ik dan zoveel mogelijk tekeningen in te persen. Op die manier geef je je publiek natuurlijk het meeste waar voor zijn geld. Bovendien heb ik een enorme angst voor lege vlakken; ik leid als het ware aan horror vacui. Dat is altijd al zo geweest.'

Niets is meer waar dan dat. Een strippagina van Pontiac staat vol met details en is eerder zwart dan wit. 'Dat komt voornamelijk doordat ik graag veel inkt gebruik,' zegt de tekenaar, 'Ik hoorde laatst dat een meisje mijn werk had gezien en het wel mooi vond, maar tegelijkertijd zo onrustig. Elk detail kwam haar even belangrijk voor.'

Bij Pontiac komt deze tekenstijl rechtstreeks voort uit zijn eigen karakter. 'Ik kan mijzelf herkennen in een dergelijke opmerking omdat voor mij in alle opzichten alles even belangrijk is. Niets is bij mij ondergeschikt aan iets anders.' Het hoge aantal details in een tekening is bij Pontiac overigens wel afhankelijk van de hoeveelheid tijd die hij voor het maken van de bewuste afbeelding heeft. Sinds twee jaar illustreert hij bij voorbeeld de muziekartikelen van **Roel Bentz van den Berg** voor het NRC Handelsblad. 'Die tekeningen maak ik altijd op korte termijn en dan moet ik mij wel inhouden.'

De totstandkoming

Pontiac legt uit waar zijn tekeningen vandaan komen: 'Er is een beeld in mijn hoofd

De luchtgitaar

door
Roel Bentz van den Berg

When you're lost in the rain and war is when it's Easter time too, heb ik jarenlang verstaan als de eerste regel van Bob Dylan's 'Just Like Tom Thumb's Blues', en waarom zou ik mijn oren ook níét hebben moeten geloven? Oorlog en regen, die twee had hij immers twee jaar eerder, ten tijde van de Cuba-crisis, al tot man en vrouw verklaard, toen hij (teruggekeerd van een visionaire odyssee over zes kromgetrokken snelwegen en twaalf dode zeeën tijdens welke hij bloed van een zwarte tak had zien druipen, het getrommel had gehoord van honderd drummers met vonkende [illegible] en een witte man met [illegible] had ontmoet) [illegible] Gon- [illegible]nor

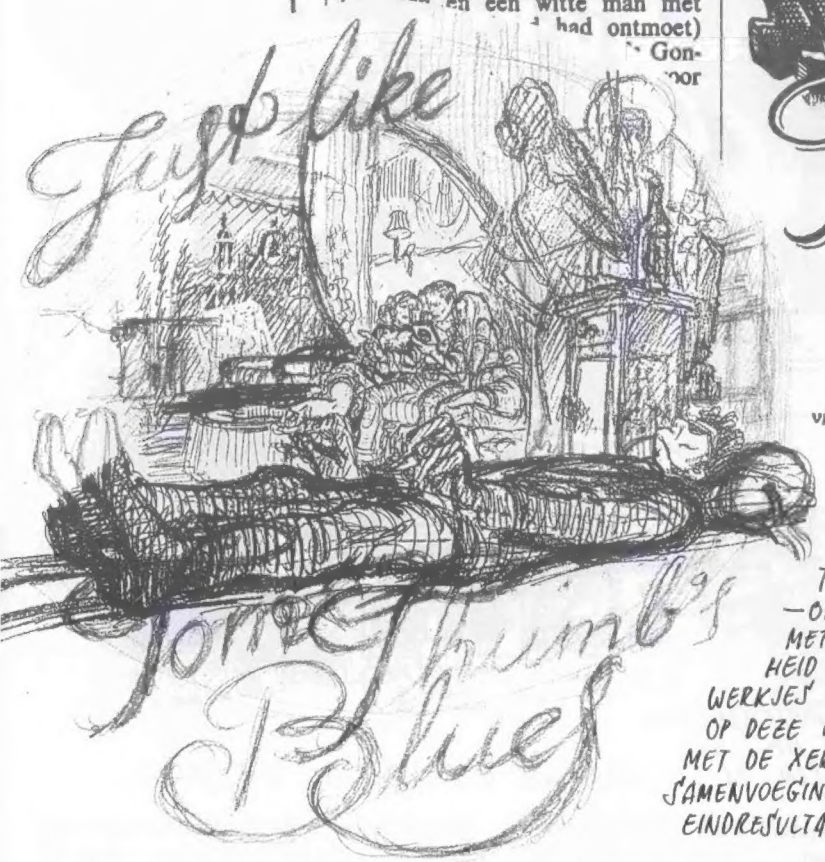

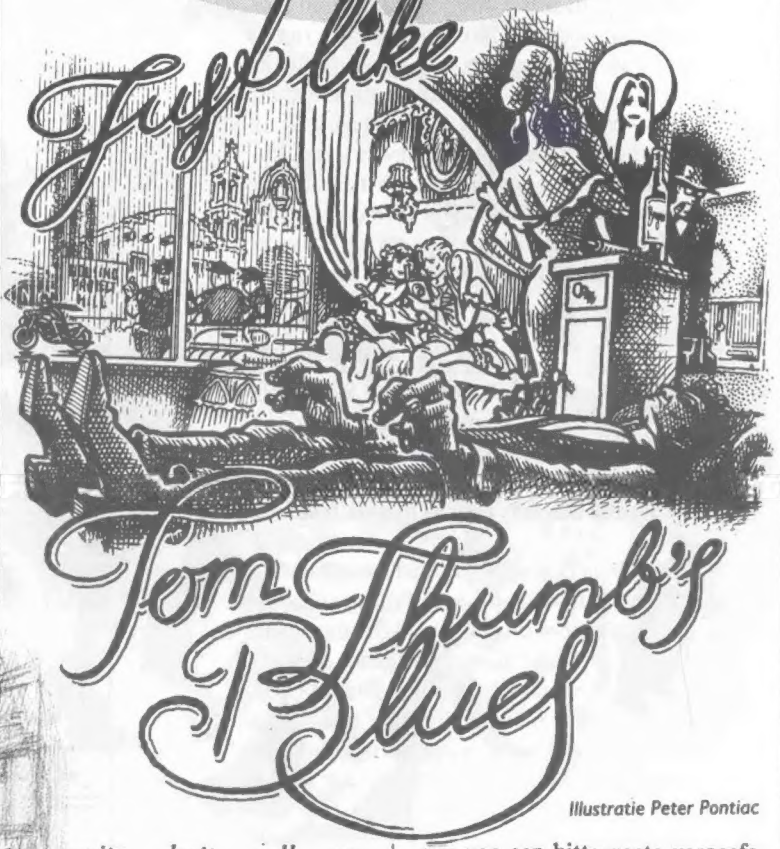

Illustratie Peter Pontiac

vity don't pull you [illegible] het eerste couplet | ven van een bitterzoete vergeefs- [illegible] heid [illegible] het vinkentouw tus-

VAN DE STRIPSCHRIFTVORMGEVER KREEG IK HET AANBOD VOLGENS DE 'REVIEW-FORMULE' DE ILLUSTRATIES ZELF VAN COMMENTAAR TE VOORZIEN; BIJ DEZE. —OP DE VORIGE PAGINA: GEBOORTE, HORROR EN DOOD, MET GEEN ANDERE BEDOELING DAN EEN VERSCHEIDENHEID AAN IN DEEL 8 VAN DE 'REVIEW' TE VERSCHIJNEN WERKJES TE TONEN. DE "STICKERS OF DEATH" ZIJN UIT 1992. OP DEZE PAGINA'S EEN VOORBEELD VAN HET WERKEN MET DE XEROX-MACHINE. LINKS DE SCHETSEN, MIDDEN DE SAMENVOEGING DIE OP DE LICHTBAK GAAT EN BOVEN HET EINDRESULTAAT IN DE KRANT. (GEKANTELD AFGEDRUKT..#©!?)

en dat probeer ik te pakken te krijgen. Al schetsende tracht ik het vanuit mijn verbeelding op papier te zetten.' Voor het uiteindelijke resultaat staan Pontiac meer middelen ter beschikking dan potlood, gum en inkt alleen. 'Ik werk steeds meer met mijn kopieerapparaat. Bij mijn werk voor de NRC bij voorbeeld, maak ik eerst schetsen van de dingen die erin moeten komen: de titel en de objecten. Vervolgens vergroot en verklein ik enkele elementen waarna ik er mee ga knippen en plakken. Uiteindelijk krijg ik dan een collage die ik op de lichtbak kan leggen en van daaruit in zijn uiteindelijke versie kan tekenen.

Verder is het allemaal de ouderwetse handmatige arbeid. Hulpmiddelen als computers gebruik ik niet. Dat heb ik één keer gedaan voor ex-Stripschrift-redacteur **Hans Frederiks** die toen een blad voor de computerwereld maakte. Dat was meteen de laatste keer. De voordelen van het computergebruik vergeleken bij het normale handwerk vond ik uiterst gering. Bovendien werken penseel en inkt lekkerder.'

Toch staat Pontiac niet stil in zijn ontwikkeling en leert zelfs hij nog af en toe wat technieken bij: 'Een vriend van mij stoorde zich aan de witte lijntjes die ik tot vijf jaar geleden in mijn tekeningen gebruikte om aan te geven dat iets los van de achtergrond stond. Na zijn opmerking daarover ben ik daarmee gestopt. Het zal weinig mensen zijn opgevallen, maar voor mij was het een vrij drastische verandering en absoluut een verbetering.'

Underground

Pontiac is belangrijk voor de vaderlandse stripwereld. Zijn invloed is evident. Zo heeft **Eric Schreurs** ooit al te kennen gegeven dat Pontiac één van zijn belangrijkste voorbeelden was. Maar niet alleen jonge tekenaars kijken naar Pontiac, Pontiac kijkt ook naar jonge tekenaars: '**Marcel Ruijters** vind ik erg goed. En het is fantastisch dat er in de vorm van het tijdschrift Posse weer een podium is voor jonge tekenaars – dat is er immers sinds Tante Leny Presenteert niet echt meer geweest. Er zitten zeker talenten onder de medewerkers van dat blad.'

Maar altijd weer die underground. Nooit maakt Pontiac een uitstapje naar een dagbladstrip of een avonturenstrip die in Sjors en Sjimmie Stripblad zou kunnen verschijnen en plannen in die richting heeft hij absoluut niet. 'Ik ga nooit met het idee aan de slag om een undergroundstrip te maken. Ik werk gewoon zoals ik wil werken en op die manier die ik het beste vind. Zo probeer ik steeds weer vrij te zijn in mijn werkwijze. Ik maak wat ik maak. Het is dàt produkt waarvoor ik het publiek interesse wil laten krijgen.'

De tekenaar is realistisch genoeg om te

VOOR HET COMPUTERBLAD "MONTAGE" HEB IK 2 (EN NIET ÉÉN) COMPUTERILLUSTRATIES GEMAAKT. DIE HIERONDER MET DE MUIS EN DIE HIER LINKS MET MUIS EN POTLOOD. DE LAATSTE WAS EEN PARAFRASE OP HET SCHILDERIJ VAN GÉRARD "AMOR EN PSYCHE". BOVEN AMOR'S HOOFD DE SYMBOLEN VOOR "MAKE A FREE-HAND SELECTION", "FILL AN AREA" EN "TAKE A SAMPLE"...
EN IRONS EN DEITCH EN ZOVOORT EN CETERA!
ENIGE KANTTEKENINGEN BIJ ONDERSTAANDE TEKST: THE MIGHTY SPAIN RODRIGUEZ WORDT VERGETEN BIJ DE UNDERGROUND-GROTEN EN BIJ BEZOCHTE COLLEGA'S WINDIG EN DE JONG, NONDEJU! EN ROEL-COMING MAN-SMIT!! HULLEMAN!!! ENZ. EN, ACH, OVER "HOUSE".. PATER PONTIAC WEET HEUS WEL DAT 'T IN DE MUZIEK NET ZO IS ALS BIJ MENSEN: EL ZIT ALTIJD WEL IETS GOEDS C.Q. 'N GOEDE BIJ!
MODERNE MUIZENISSEN

weten dat het op stripgebied onmogelijk is van alle verschijningen op de hoogte te blijven en geeft dan ook direct toe dat er genres zijn die hij systematisch negeert. 'Fantasy-, science-fiction- en superheldenstrips sla ik amper open,' zegt Pontiac. De vraag of hij de nieuwste *Suske en Wiske* al heeft gezien beantwoordt hij met een zachte, door stilte gevolgde zucht.

Pontiacs eigen voorbeelden stammen uit de Amerikaanse undergroundstroming. Ook bij de keuze van zijn idolen is Pontiac weer erg kritisch. '**Moscoso** vind ik erg artyfarty. **S. Clay Wilson** spreekt mij al iets meer aan. **Robert Williams** is voor mij – niet per se qua kwaliteit maar wel qua invloed – een hele belangrijke tekenaar. Hij is naar mijn gevoel echt een kopstuk. Ook **Justin Green** leverde met *Binky Brown* en *Secret en Profane* volgens mij heel bijzonder werk af.'

Underground leeft nog steeds voor Pontiac. 'Ook al kun je het woord niet meer serieus nemen, het is nog steeds een verzamelnaam voor een bepaald soort strips. Bovendien maakt **Crumb** nog steeds goed werk en is Williams bekender dan ooit. **Griffin** is helaas overleden. Underground is alleen daarom niet meer prominent aanwezig omdat er zo verschrikkelijk veel soorten strips zijn bijgekomen.'

Een voorbeeld van de vervagende betekenis van het woord 'underground' ziet Pontiac in het werk van Schreurs. 'Zijn sfeer van tekenen gaat verder dan kinderstrips en is dus wat je oorspronkelijke underground zou kunnen noemen. Maar als je ziet welke mensen in de stripwinkels naar de nieuwste Klepzeiker vragen, valt op dat deze helemaal geen overeenkomsten vertonen met het ouderwetse undergroundpubliek. Vroeger waren tekeningen à la Schreurs van hondedrollen en drugs nog revolutionair, tegenwoordig zijn deze geaccepteerd.' Over zijn eigen invloed op deze nieuwe underground is Pontiac bescheiden: 'Daarover zul je de tekenaars zelf moeten vragen, maar ik denk dat het allemaal eerder volgens de ongeschreven wetten en regels van de underground is gegaan dan via de invloed van één bepaald persoon.'

Overigens is Pontiacs rol in de stripscene bij lange na niet afgelopen. In vroegere jaren had hij aansluiting met de flower power en de punk en leefde hij mee met deze stromingen. Wie denkt dat hij met het ouder worden ook zijn feeling voor dergelijke trends is kwijtgeraakt heeft het mis. 'Tegenwoordig verlaat ik nog zelden mijn werktafel maar ik heb nog steeds allerlei vrienden in de verschillende subculturen. Wat dat betreft sta ik er nog steeds niet buiten.' Als het gaat om striptekenaars ziet Pontiac **Aart Clerkx** en **Joost Swarte** nog regelmatig. Ook het contact met **Willem de Ridder** is geenszins verwaterd. 'Zijn dochtertje komt regelmatig bij ons slapen. Zij speelt dan met mijn dochter.' De oude kennissen uit zijn drugstijd ziet Pontiac niet meer.

Muziek

Deel zes van The Review gaat over Rock &

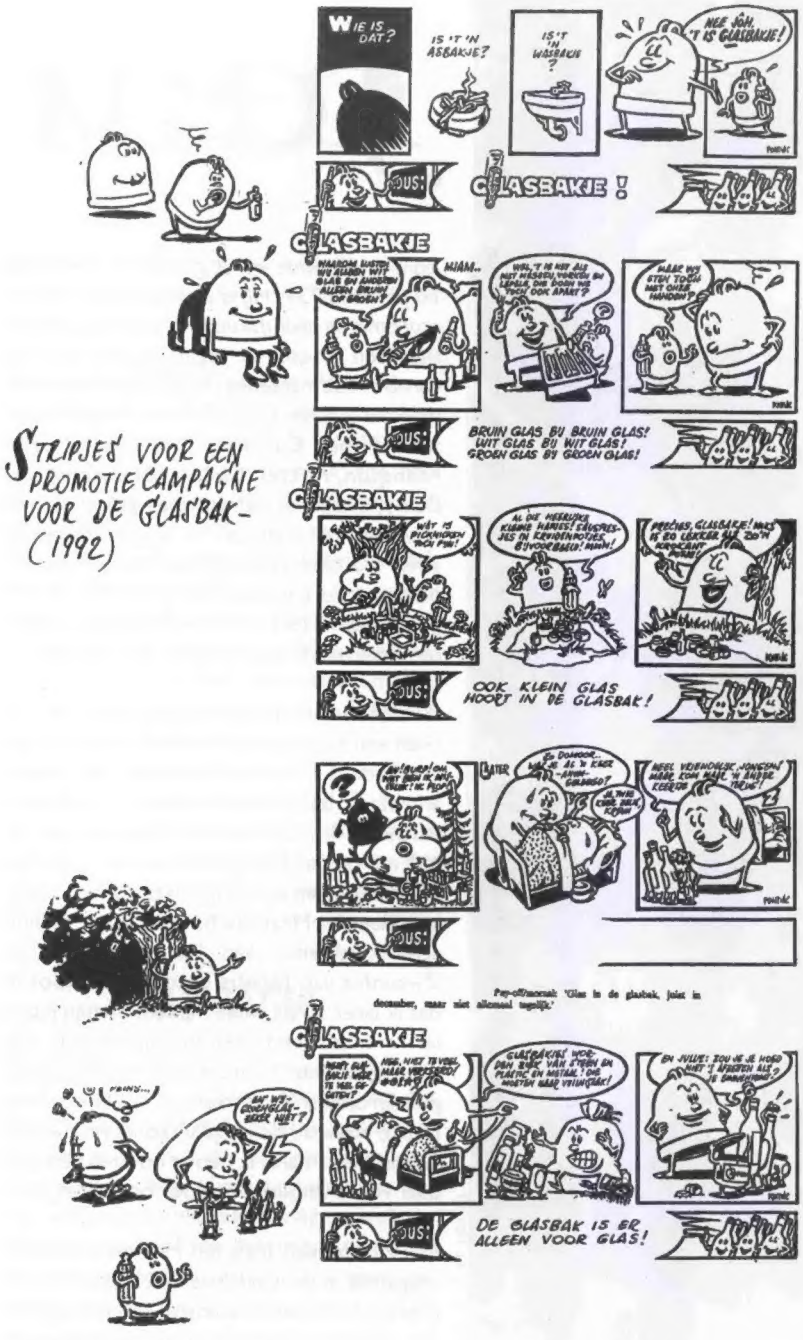
STRIPJES VOOR EEN PROMOTIE CAMPAGNE VOOR DE GLASBAK- (1992)
WIE IS DAT?
IS 'T 'N ASBAKJE?
IS 'T 'N WASBAK?
NEE JONG, 'T IS GLASBAKJE!
GLASBAKJE!
GLASBAKJE
MIAM..
BRUIN GLAS BIJ BRUIN GLAS! WIT GLAS BIJ WIT GLAS! GROEN GLAS BIJ GROEN GLAS!
GLASBAKJE
OOK KLEIN GLAS HOORT IN DE GLASBAK!
GLASBAKJE
DE GLASBAK IS ER ALLEEN VOOR GLAS!

roll, een belangrijk thema in het oeuvre van Pontiac. Op de Haarlemse stripdagen van 1992 speelde de band Dead Moon nog ter ere van de tekenaar die zoveel muziek in beelden wist te vangen. 'De muziek vond ik prachtig. Ik heb ze daarna nog wat posters van mij opgestuurd. Prompt speelden ze in De Melkweg nog een nummer voor me. Dat zijn leuke dingen.'

Ook in de keuze van de muziek die hij in beeld omzet is Pontiac, net als bij de beoordeling van zijn eigen werk, kritisch. Hij illustreert nooit iets dat niet zijn eigen interesse heeft. Houseliefhebbers kunnen daarom lang op een passende illustratie van Pontiac blijven wachten, de muziekvorm spreekt hem niet aan. 'Daar wil ik helemaal niets van weten,' zegt hij daarover, 'House komt op mij zo hedonistisch over. Het trekt mij echt niet aan.'

De vorm van de muziek en de specifieke bijverschijnselen, die hij illustreert, bepalen bij Pontiac ook de vorm van het bijpassende beeld. 'Ik heb bij voorbeeld voor Oor een tekening over crack gemaakt. Deze heb ik uiteindelijk in viltstift uitgevoerd omdat ik dat goed vond passen bij een hard, goedkoop middel van de straat.'

Ook op muzikaal gebied is bij Pontiac het één en ander veranderd. 'Vroeger was muziek heel erg belangrijk voor me. Tegenwoordig is dat niet meer zo. Ik heb er geen tijd en geen geld meer voor. Wel krijg ik van allerlei kanten nog cassettebandjes met de meest uiteenlopende soorten muziek. Maar ik luister niet meer met specifieke voorkeuren. Ik voeg daar wel aan toe dat, als er één muziekvorm is die ik bijzonder waardeer, dat de blues is. Daarnaast draai ik genres als industry-noise en surfmuziek. Op de hoogte blijf ik door 's avonds naar de VPRO te luisteren.'

Via diezelfde omroeporganisatie heeft Pontiac Roel Bentz van den Berg leren kennen die directeur was van de afdeling Radio 3. 'Ik ben hem vaker tegengekomen, onder andere bij een jubileumfeest van Oor, en het bleek dat wij over veel zaken hetzelfde dachten, met name als het over muziek ging. Daaruit is de huidige samenwerking voor de NRC ontstaan. Veel van zijn stukjes gaan over muziek die ik nog niet ken. Daarom stuurt hij bij zijn artikelen vaak bandjes mee. Op basis daarvan maak ik dan een passende illustratie.'

In de Engelstalige Rock & roll-review staat ook één stuk van Van den Berg met bijbehorende illustratie. De andere tekeningen die Pontiac voor de NRC heeft gemaakt staan er enkel in op postzegelformaat, met het oog op een nog te verschijnen bundeling van de artikelen.

Toekomst

'Ik zie het maken van The Review echt als een vorm van opruimen. Ik verwacht veel van mijzelf na de verschijning van het laatste deel. Dan is alles gebundeld dat ik heb gemaakt en kan ik weer met een schone lei beginnen.

Ik hoop dat The Review na deel acht onder dezelfde naam kan worden voortgezet in de vorm van een blad. Het zou mooi zijn als er door de eerste afleveringen van The Review een publiek is ontstaan dat interesse heeft in alles wat ik maak. Ook zou ik in de vervolgafleveringen het werk van enkele "gasten" – van wie ik vind dat ze bezienswaardige dingen maken – willen presenteren. Vandaar dat The Review met advertenties en redactionele stukken ook al een wat magazinesk gevoel geeft.'

De tekenaar wil nog niet zeggen wie eventueel als 'special guest-stars' in zijn magazine zouden kunnen verschijnen. Wel heeft hij nog materiaal liggen dat in de jaren zeventig is gemaakt voor het blad Buona Sera. Dit blad wilde hij met zijn ex-vriendin Rita opstarten, maar het is helaas nooit van de grond gekomen.

En voor de toekomst heeft Pontiac nog meer plannen. 'Op mijn lijstje staat een nieuw Gaga-verhaal dat *Gaga in het Hiernamaals* zal heten en een avontuur is rond Gigi en haar kleine.' Bijna onnodig te zeggen dat stripminnend Nederland uitziet naar het resultaat. Tot het moment dat Gaga herleeft zullen de lezers nog kunnen smullen van de voor die tijd te verschijnen Reviews.

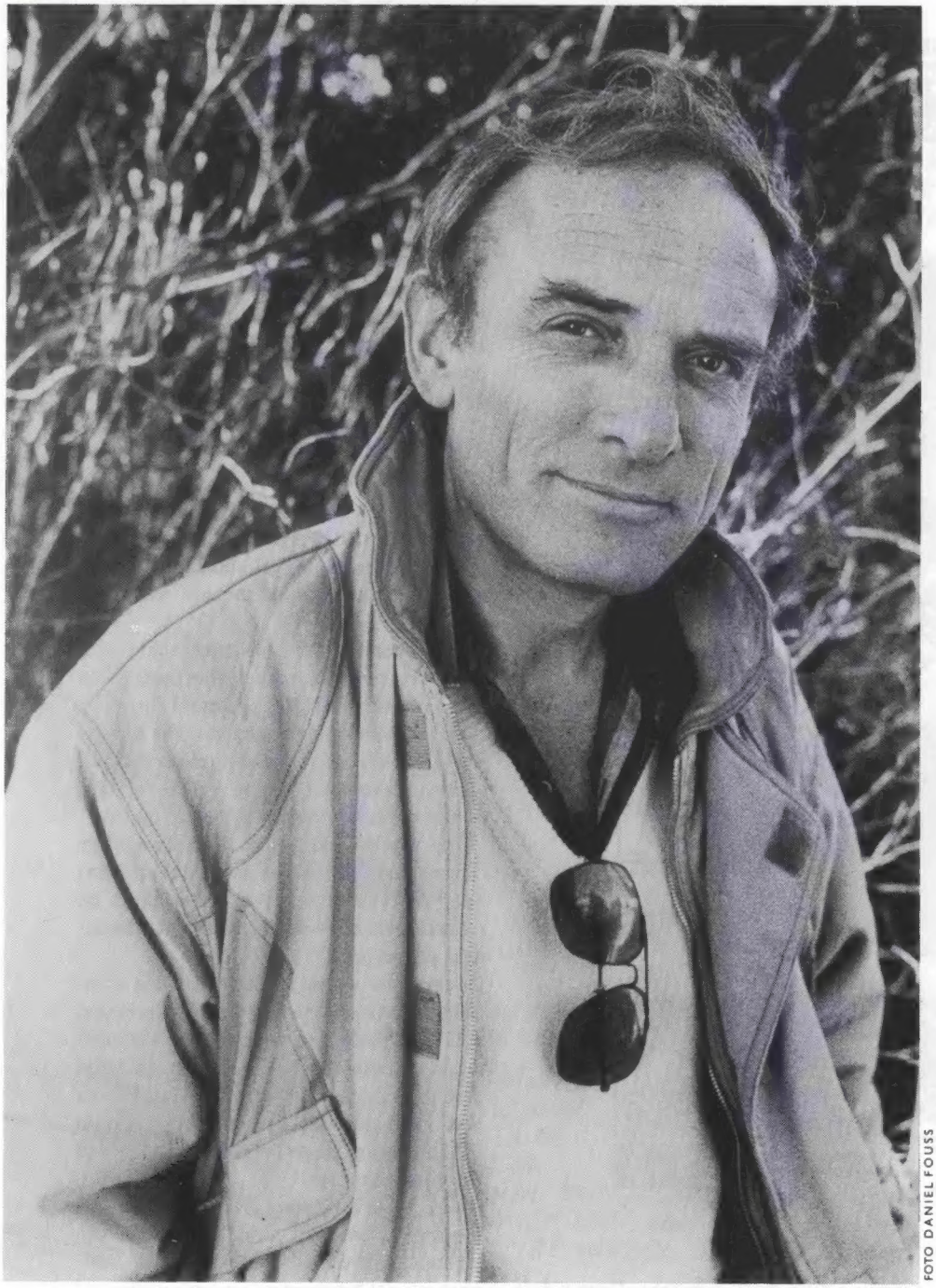

FOTO DANIEL FOUSS

Jean

Jean van Hamme wordt geboren in Brussel op 16 januari 1939. Hij is enig kind. Hij studeert economie en bedrijfskunde aan de Vrije Universiteit van Brussel en begint daarna aan een carrière in de marketing. Nadat Van Hamme als amateur enkele scenario's voor stripverhalen schrijft voor ***Cuvelier***, ***Attanasio***, ***Géri***, ***Franquin***, ***Mitteï***, ***Chéret***, ***Beautemps*** *en* ***Dany***, *besluit hij zich voortaan geheel aan het schrijven van scenario's te wijden. In enkele jaren tijd ontwikkelt hij zich tot een van de belangrijkste populaire schrijvers van de Negende Kunst, met enkele onbetwistbare meesterwerken als* Thorgal, XIII *en* De Chninkel.

'Sinds 1946 heb ik altijd strips gelezen. Er was toen een keur van tijdschriften: Bimbo, Jeep, Robbedoes ... en vooral Kuifje! Mijn vader, werkzaam bij de interlokale Electrogaz, was, vermoed ik, een modern denkend man en had mij op dat blad geabonneerd. In die tijd werd het lezen van strips als bijzonder slecht beschouwd. Maar toch, toen ik de technische kwaliteiten van *Het geheim van de Zwaardvis* van **Jacobs** ontdekte, besloot ik dat ik later strips wilde maken. In mijn jeugd las ik ontzettend veel en mijn lectuur was zeer gevarieerd: literatuur, geschiedenis, politieromans enzovoort ... zelfs heel serieuze boeken; de enige uitzondering waren Russische romans, ik ben er nooit in geslaagd daar veel enthousiasme voor op te brengen.'

In 1962 behaalt Jean van Hamme een lesbevoegdheid in de handelswetenschappen en een licentiaat in de administratieve wetenschappen, het verzekeringsrecht, economie en journalistiek. Vervolgens gaat hij aan het werk in het bedrijfsleven, van 1965 tot 1968 voor USS

Corentin, Van Hamme's entree in de stripwereld.

Jean van Hamme **is een kerel van formaat; hoewel hij auteur is van successeries als** *Thorgal* **(met** Grzegorz Rosinski**) en** *XIII* **(met** William Vance**), blijft hij vrij onbekend bij het grote publiek. De vaktijdschriften en fanzines brengen doorgaans weinig belangstelling op voor scenaristen, zodat er slechts zelden iets over Van Hamme te lezen valt. Dit, terwijl hij zeer succesvol is en een verteller met een absoluut persoonlijke stijl die in het rijtje past van grote meesters in het genre, zoals** Greg **en** Charlier**. Hij heeft feeling voor de montage (invloed van de film), het vertellen van een verhaal en de opvoering van de spanning. Hij weet de handeling te manipuleren door er soms een vleugje humor aan toe te voegen. En zijn vruchtbare verbeelding stelt hem in staat klassieke thema's om te vormen tot pakkende vertellingen, waarbij hij de intrige vernieuwt. Zijn serie** *Largo Winch* **(een bewerking van zijn romans), meesterlijk getekend door** Philippe Francq**, is zonder speciale reclame en belangrijke voorpublikaties uitgegroeid tot een groot succes.**
Lees op de volgende pagina's wie deze sympathieke scenarist is die uit liefhebberij is gaan schrijven en die beschikt over het lot van papieren helden zoals *Thorgal*, *XIII* **en** *Largo Winch*.

van Hamme

Chemicals en van 1968 tot 1976 voor Philips, waardoor hij in staat is over de hele wereld te reizen.

'Toen ik in 1966 voor een Amerikaanse multinational werkte, vertaalde ik tijdens het weekend stripverhalen voor de Télé-Moustique: *Peanuts*, *De tovenaar van Fop*, *Oerm* en nog een stel die ik me niet meer kan herinneren. Dat stelde niet zoveel voor. Eveneens had ik samen met **Greg** en **Michael Claes** in 1968 een van de eerste striptentoonstellingen in België georganiseerd. Voor de catalogus, die bij die gelegenheid verscheen, stelde ik mij tevreden met de beschrijving van het oeuvre van de Belgische tekenaars. Ik was helemaal geen stripspecialist en dat ben ik nog steeds niet, maar kennelijk had ik genoeg vrije tijd. Ik begon doodleuk met plagiëren door veelvuldig te citeren uit een afstudeerscriptie van een zekere **Thierry Martens**. Daarnaast verrichte ik eigen onderzoek in een bibliotheek.

door

GILLES RATIER

Omdat er geen andere overzichten van dit soort bestonden, is deze *Inleiding op het Belgische beeldverhaal* heel vaak geciteerd. Hoewel later bleek dat zij zeer onvolledig was en talloze fouten bevatte, heb ik het met veel plezier gedaan! Sindsdien zijn er andere, duidelijke overzichten gekomen, veel omvangrijker en doorwrochter. De enige originaliteit van mijn werkje bestond erin dat het alle Belgische striptekenaars, levend of dood, besprak en ook een tiental Franse striptekenaars die in België woonden, zoals **Tibet**, **Jacques Martin** en **Jean Graton**.'

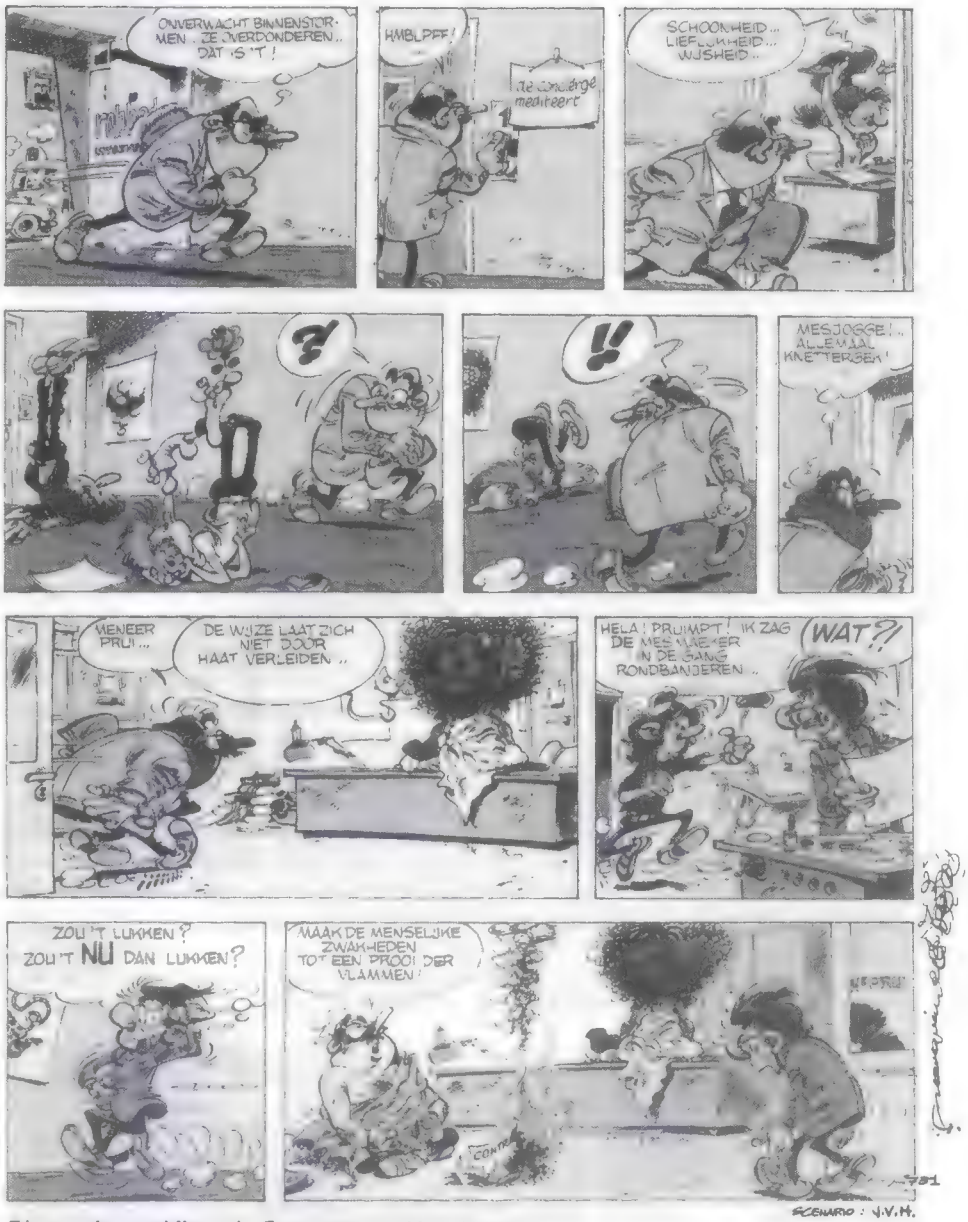
ONVERWACHT BINNENSTORMEN .. ZE OVERDONDEREN .. DAT IS 'T !
HMBLPFF !
de onuitge mediteert
SCHOONHEID .. LIEFELIJKHEID .. WIJSHEID ..
?
!!
MESJOGGE !.. ALLEMAAL KNETTERGEK !
MENEER PRUT ...
DE WIJZE LAAT ZICH NIET DOOR HAAT VERLEIDEN ..
HELA ! PRUIMPT ! IK ZAG DE MESMAEKER IN DE GANG RONDBANJEREN ..
WAT ?!
ZOU 'T LUKKEN ? ZOU 'T NU DAN LUKKEN ?
MAAK DE MENSELIJKE ZWAKHEDEN TOT EEN PROOI DER VLAMMEN !
SCENARIO : J.V.H.

Eén van de gepubliceerde *Guust*-gags van Van Hamme.

Cuvelier

In 1967 trouwt Jean van Hamme voor de eerste maal. Dit huwelijk waaruit twee zoons worden geboren, Nicolas en Thomas, strandt in 1970. Het is door de bemiddeling van zijn toenmalige vrouw dat Jean van Hamme scenarist voor stripverhalen is geworden. Zij is een van de modellen van de schilder-tekenaar ***Paul Cuvelier****. In maart 1966 maakt Van Hamme met hem kennis. Hij biedt Cuvelier zijn diensten aan en stelt voor een scenario te leveren, ter compensatie voor het verlies van zijn model.*

'Ik wilde verhalen vertellen, niet enkel scenarist zijn. Al vanaf dat ik heel klein was verzon ik verhalen, net als alle kinderen, en die schreef ik op. Omdat het stripverhaal in België bloeide en het minder ontoegankelijk leek dan de literatuur of de film, oefende het direct een grote aantrekkingskracht op mij uit. **Eric Losfeld** had *Barbarella* en *Jodelle*, de eerste kwaliteitsstrips voor volwassenen, al gepubliceerd en Cuvelier wilde graag iets in hetzelfde genre tekenen. Omdat hij een geweldige tekenaar was die van naakten hield, heb ik hem een mythologisch verhaal geleverd, dat de mogelijkheid bood erotiek zonder agressiviteit te tonen. Ik had vroeger wel scenario's opgestuurd, vooral aan Dupuis, maar ik kreeg nooit antwoord. Die kans bij Cuvelier was dus van onschatbare waarde. Toch heeft *Epoxy* me nooit zoveel opgeleverd: het album kwam in mei '68 in Parijs in de handel, het was echter geen verpletterend succes. Maar kort daarop vroeg Cuvelier mij om een *Corentin*-verhaal te schrijven, waardoor de deur bij Lombard voor mij werd geopend. Cuvelier ging nogal gekweld door het leven en de band tussen ons stelde niet veel voor. Hij verafschuwde het stripverhaal eigenlijk: Cuvelier was net een groot musicus die verplicht is in de bar van het Hiltonhotel piano te spelen om in zijn levensonderhoud te voorzien. Alles wat met strips te maken had, was hem te min: de scenario's, die hij onder ogen kreeg, kwamen nooit overeen met wat hij wilde; hij oefende een beroep uit, waar hij niet van hield! Ik had echter in opdracht van Lombard een kort verhaal geschreven dat gevoeliger was dan de reguliere avonturen van *Corentin*. Het werd gepubliceerd zonder dat iemand eraan gedacht had Cuvelier te raadplegen. Later heeft hij gezegd dat dit verhaal van mij het enige was dat hem wel zou hebben bevallen.'

Humor

Van een samenwerking tussen Cuvelier en Van Hamme is geen sprake. Cuvelier ontvangt de scenario's volledig uitgewerkt in scènes en volgt die bijna tot op de lijn. Van Hamme typt zijn tekst met de dialogen in het rood en op de achterkant van de bladzijde geeft hij de verdeling in beeldkaders aan.

'Ik heb mijn werk altijd zo aangeleverd, zonder kleine toelichtende tekeningetjes, want daar ben ik niet toe in staat. Zelfs toen ik grappen voor *Guust* van **Franquin** schreef, heb ik die in deze vorm aan hem gestuurd. Natuurlijk heeft hij ze systematisch aangepast: ik moest er twaalf voor hem schrijven waaruit hij er drie zou kiezen. Daar stond tegenover dat hij vorstelijk betaalde en bovendien ... wat een eer om met hem samen te werken! Van de drie gepubliceerde grappen gingen er twee over een yogi tijdens de middagpauze-yoga, een bedenksel van Guust, en de andere ging over een vleeseetende plant. Franquin verontschuldigt zich nu al twintig jaar voor het feit dat hij de grappen die hij niet gebruikt heeft, is kwijtgeraakt ... Hij is werkelijk bijzonder charmant. In het humoristische genre heb ik ook 26 afleveringen geschreven van *Ton en Tinneke* voor **Attanasio** en **Mitteï**, goed doortimmerd vanuit het standpunt van de scenarioschrijver. Maar het schrijven van humoristische strips is me nooit goed afgegaan, daarom gebruik ik humor in andere stripgenres op een vrij willekeurige manier. *Mr Magellan*, *Domino* en *Harlekijn* zijn mislukkingen geweest. Humor in *Thorgal*, dat kan niet. Maar in *XIII* zit af en toe wel humor, zij het in bescheiden mate.

Eind jaren '60 bouwde ik ook verder aan een serieuze carrière in het bedrijfsleven als lid van het jonge dynamische kader bij de Amerikanen. Ik heb hen geruild voor Philips International en dat bedrijf zond me naar Azië, Afrika enzovoort ... het was verbazingwekkend. In mijn vrije tijd werkte ik weer aan series die mij werden aangeboden, zoals *Mr Magellan* van **Géri** (Henri Ghion). Deze strip heb ik op pagina 2 overgenomen. Ik ben evenwel met die serie gestopt, omdat de tekeningen mij niet aanspraken. Mijn stijl kwam niet overeen met het beeld dat ik van de held had gevormd. Het was een tijd waarin om het even welke beginnende scenarist probeerde om reeds bestaande series over te nemen, want dat was het makkelijkste middel om van dit vak te kunnen leven. Tegenwoordig is dat anders, omdat het maken van een vervolgserie niet meer automatisch gebeurt. Talloze beginnende scenaristen kunnen vandaag de dag een eenmalige uitgave maken. Er bestaan namelijk uitgevers, zoals Vent d'Ouest of Delcourt, die volgens deze opzet werken, ook al dromen ze eigenlijk allemaal van een serie.'

Weekblad Kuifje

Tussen 1964 en 1970 stuurt Jean van Hamme regelmatig een synopsis voor een verhaal aan de redacties van Kuifje en Robbedoes, gebaseerd op reeds bestaande personages of voor een geheel nieuwe serie. Beide tijdschriften laten nooit wat van zich horen. Ten slotte ontvangt **Greg**, *hoofdredacteur van Kuifje*, Een avontuur zonder helden *en legt het voor aan* **Dany** *die gegrepen wordt door dit verhaal. De strip groeit uit tot een groot succes – ondanks dat het zonder veel tamtam wordt gepubliceerd – en ontvangt in 1978 de Prix Saint-Michel voor het beste realistische scenario,*

'De uitgevers hadden toen alleen maar oog voor het uitgeven van een serie, een op zichzelf staand verhaal was in hun ogen ondenkbaar. Dit verhaal is dus voor Lombard en voor België het eerste in zijn soort geweest. **Guy Leblanc**, de uitgever, was er absoluut tegen, maar Greg heeft ons gesteund. Het is van de kant van Dany heel verdienstelijk geweest dat hij dit verhaal heeft willen tekenen, want hij had absoluut geen garantie dat het als album zou verschijnen. Daarop heeft hij tot 1976 moeten wachten. Ondertussen had ik *Michael Logan* en *Domino* overgenomen, terwijl ik bij Philips tot afdelingschef was gepromoveerd. **André Beautemps** had reeds twee *Michael Logan*-verhalen gemaakt en was aan een derde begonnen: *Het land onder de horizon*. Omdat hij ermee vastgelopen was, deed hij een beroep op mij en ik pakte het verhaal op bladzijde 16 weer op. Beautemps was een verschrikkelijke scenarist. Er is niets ergers dan te werken met een tekenaar, die zijn eigen scenario had willen schrijven maar inziet dat hij daar niet toe in staat is. Hij wilde dat ik zijn wensen verwerkte en het overleg ging dikwijls moeizaam. Ook is het merkwaardig dat Beautemps dikwijls wordt bewonderd door de beroepsmensen, terwijl het publiek zijn albums heeft genegeerd. Elke nieuwe uitgave was een flop en dat heeft me echt dwars gezeten. Er was misschien een stijfheid in de tekenstijl die er de oorzaak van was dat de bekoorlijkheid niet overkwam ... Een raadsel! Maar men kan nu eenmaal niet alles verklaren ... Les editions du Miroir is van plan geweest verdere afleveringen van *Michael Logan* te laten tekenen door **Marc-Renier**. Zij vroegen mij of ik de scenario's wilde schrijven, maar ik heb onmiddellijk nee gezegd.'

KOM ERIN, COCHRANE! IK VERWACHTTE JE
HEBT U DIE SNERT-ARTIKELS GELEZEN?
JA! EN ZE BEWIJZEN ALLEEN DAT U NIET DE ENIGE BENT DIE EEN HAATCAMPAGNE KAN OPZETTEN!

Bij Domino *is het* **Chéret** *die het idee voor het personage bedenkt, geïnspireerd door het televisiefeuilleton* Max la menace*: een geheim agent die alles wat hij onderneemt, in het honderd laat lopen. Chéret legt het idee voor aan Greg die, gecharmeerd door de mengeling van realistische situaties en komische handelingen, het tijdperk van de 17e eeuw uitkiest. Maar Greg raakt kort daarna overladen met werk en vraagt aan Van Hamme of deze interesse heeft om de serie over te nemen.*

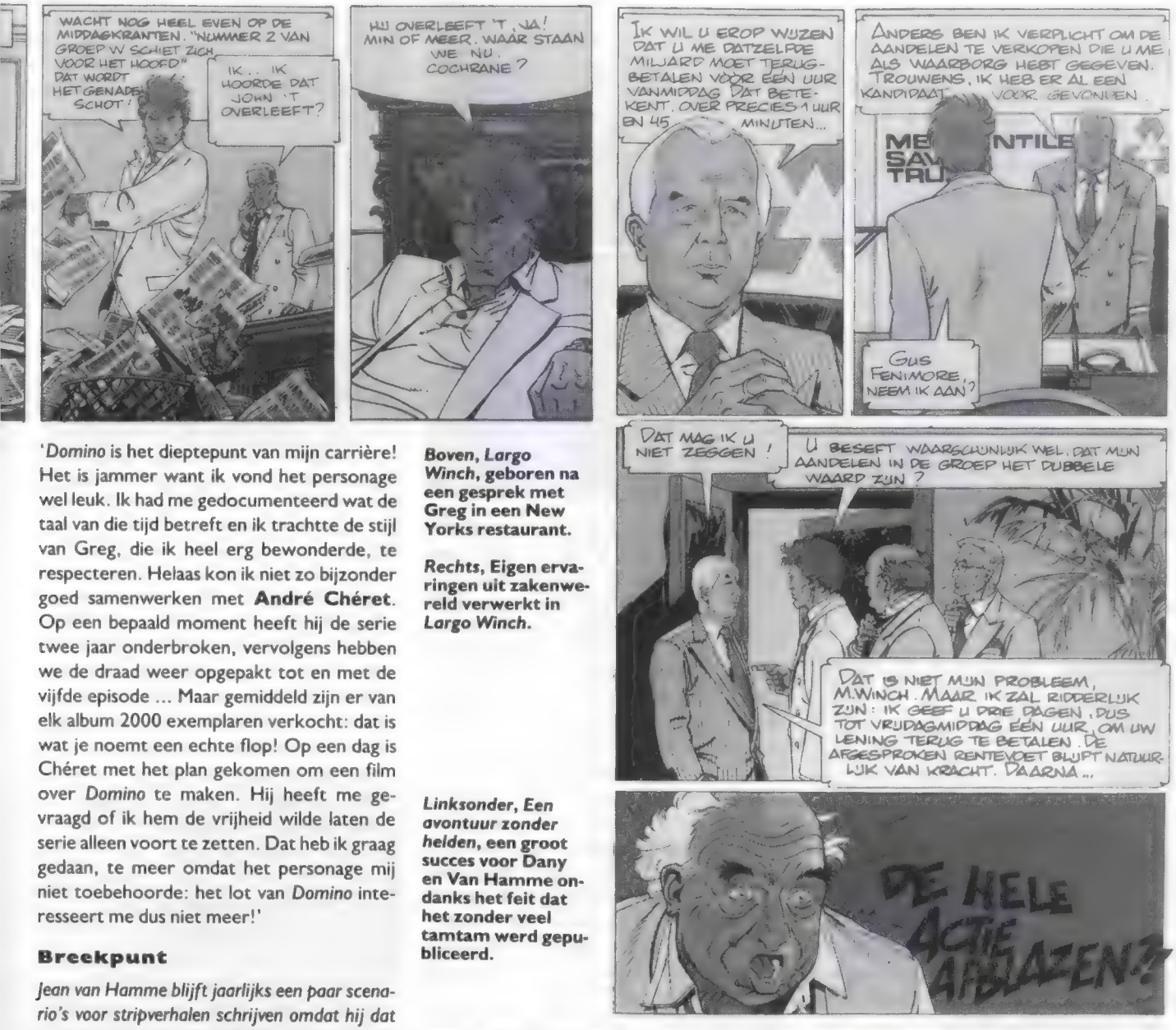
WACHT NOG HEEL EVEN OP DE MIDDAGKRANTEN. "NUMMER 2 VAN GROEP W SCHIET ZICH VOOR HET HOOFD" DAT WORDT HET GENADE SCHOT!
IK.. IK HOORDE DAT JOHN 'T OVERLEEFT?
HIJ OVERLEEFT 'T, JA! MIN OF MEER. WAAR STAAN WE NU, COCHRANE?
IK WIL U EROP WIJZEN DAT U ME DATZELFDE MILJARD MOET TERUGBETALEN VOOR EEN UUR VANMIDDAG. DAT BETEKENT, OVER PRECIES 1 UUR EN 45 MINUTEN...
ANDERS BEN IK VERPLICHT OM DE AANDELEN TE VERKOPEN DIE U ME ALS WAARBORG HEBT GEGEVEN. TROUWENS, IK HEB ER AL EEN KANDIDAAT VOOR GEVONDEN.
GUS FENIMORE, NEEM IK AAN?
DAT MAG IK U NIET ZEGGEN!
U BESEFT WAARSCHIJNLIJK WEL, DAT MIJN AANDELEN IN DE GROEP HET DUBBELE WAARD ZIJN?
DAT IS NIET MIJN PROBLEEM, M. WINCH. MAAR IK ZAL RIDDERLIJK ZIJN: IK GEEF U DRIE DAGEN, DUS TOT VRIJDAGMIDDAG EEN UUR, OM UW LENING TERUG TE BETALEN. DE AFGESPROKEN RENTEVOET BLIJFT NATUURLIJK VAN KRACHT. DAARNA...
DE HELE ACTIE AFBLAZEN?

Boven, *Largo Winch*, geboren na een gesprek met Greg in een New Yorks restaurant.

***Rechts*, Eigen ervaringen uit zakenwereld verwerkt in *Largo Winch*.**

Linksonder, *Een avontuur zonder helden*, een groot succes voor Dany en Van Hamme ondanks het feit dat het zonder veel tamtam werd gepubliceerd.

'*Domino* is het dieptepunt van mijn carrière! Het is jammer want ik vond het personage wel leuk. Ik had me gedocumenteerd wat de taal van die tijd betreft en ik trachtte de stijl van Greg, die ik heel erg bewonderde, te respecteren. Helaas kon ik niet zo bijzonder goed samenwerken met **André Chéret**. Op een bepaald moment heeft hij de serie twee jaar onderbroken, vervolgens hebben we de draad weer opgepakt tot en met de vijfde episode ... Maar gemiddeld zijn er van elk album 2000 exemplaren verkocht: dat is wat je noemt een echte flop! Op een dag is Chéret met het plan gekomen om een film over *Domino* te maken. Hij heeft me gevraagd of ik hem de vrijheid wilde laten de serie alleen voort te zetten. Dat heb ik graag gedaan, te meer omdat het personage mij niet toebehoorde: het lot van *Domino* interesseert me dus niet meer!'

Breekpunt

Jean van Hamme blijft jaarlijks een paar scenario's voor stripverhalen schrijven omdat hij dat leuk vindt. Ook levert hij bijdragen voor Belgische literaire tijdschriften die weinig aandacht trekken. Tegelijkertijd maakt hij op een voorbeeldige manier carrière bij Philips, waar hij de noodzakelijke sporten van de ladder de een na de ander beklimt. Toch besluit hij op 1 april 1976 uitsluitend nog van zijn pen te gaan leven!

***Domino* is het dieptepunt van mijn carrière!**

'Aan die beslissing zit een duidelijke psychologische verklaring vast: die drang om verhalen te vertellen werd niet alleen sterker, het werd langzamerhand een echt vak. Daar moet ik bij vertellen dat ik bij Philips ook geprobeerd had een vaste functie in het buitenland te krijgen. Dat was uitgesloten omdat ik vrijgezel was, gescheiden om precies te zijn, en ze zenden nooit alleenstaande mannen uit, omdat dat problemen geeft. Ik verdiende uitstekend, had weinig uitgaven en leefde dus erg zuinig. Philips stelde toen voor de leiding van een afdeling in Mexico op me te nemen. Als ik dat had geaccepteerd, was ik vertrokken voor een reeks van jaren die ik niet had kunnen onderbreken: daarom gaf ik er de voorkeur aan ontslag te nemen. Ik begon vervolgens aan een roman. Het uitgangspunt was een opzet voor een strip over het personage *Largo Winch*, dat tijdens een gesprek met Greg in een New Yorks restaurant geboren is. Wij moesten ieder met een Amerikaanse tekenaar een strip voor Kuifje maken. Greg had al geprobeerd deze verhalen te vertalen en in de USA te verkopen om daar een vaste plaats op de markt te veroveren. **John Prentice** die voor *Largo Winch* was gekozen, had het na enkele pagina's al opgegeven: hij had gemerkt dat het tekenen van de decors een zeer moeizaam karwei zou worden.

Het was een logische keuze om een figuur als Largo Winch de hoofdpersoon van mijn roman te maken. Omdat ik de wereld van het geld heel goed van de buitenkant kende, had ik een held bedacht die miljardair was; maar omdat ik zelf nooit rijk was geweest, wist ik niet hoe ik hem zijn geld moest laten uitgeven. De lezers en mijn onmiddellijke omgeving hebben vooral de pornografische fragmenten onthouden die ik erin had verwerkt, omdat ik dacht dat het boek daardoor wel zou verkopen. In zakelijk opzicht had ik daarin niet helemaal ongelijk! Van de oorspronkelijke editie zijn al met al zo'n 10000 exemplaren verkocht, wat heel goed is voor een roman, maar niet voldoende om ervan te kunnen leven, al is het boek ook vertaald in het Spaans, het Italiaans enzovoort ... Momenteel herleeft *Largo Winch* in stripvorm bij Dupuis, getekend door **Philippe Francq**. Ik

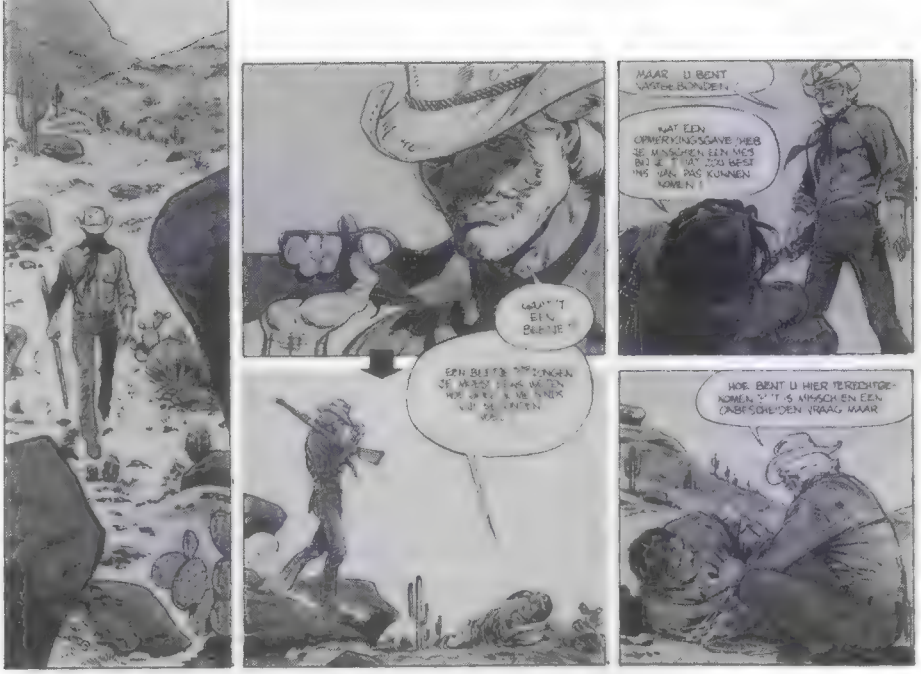

Tony Stark **voor Aidans.**

heb enkele verhaalmotieven uit de romans opnieuw gebruikt, met uitzondering van het verhaal dat zich op de Filipijnen afspeelde. Dit verhaal kent een andere opzet die minder goed bij de strip past. Dat wil overigens niet zeggen dat ik me aan de oorspronkelijke opzet houd. Er zijn geen erotische scènes, want die dragen niets aan het verhaal bij. Voor de volledigheid moet ik ook vertellen dat ik eerst contact heb gehad met **Alain Mounier**, een tekenaar uit Grenoble die me was aanbevolen door **Philippe Vandooren** (oud-redacteur van Robbedoes). Maar uiteindelijk was ik niet zo enthousiast over zijn tekenstijl en heb ik Philippe Francq gekozen. Om terug te komen op de periode waarin ik besloot om alleen nog maar van mijn pen te leven, ik moet ook nog wijzen op het feit dat ik aan **Edouard Aidans** beloofde het vervolg voor *Tony Stark* – De woestijn van de angst – te schrijven. Hij had al een episode gepubliceerd in het Duitse blad Zack (in Nederland Wham!) en om persoonlijke redenen, die met uitgever te maken hadden, wenste hij niet dat mijn naam werd vermeld. Als tegenprestatie betaalde hij me geen percentage, maar direct een vast bedrag in Duitse marken. Dit kwam mij financieel uitstekend uit.'

Film en tv

Tony Stark *wordt pas in 1979 in Frankrijk gepubliceerd in het tweewekelijkse tijdschrift Super As, de Franstalige versie van Zack. Ondertussen richt Van Hamme zijn aandacht op de televisie. Hij klopt aan bij de producent van fictiefilms van de RTBF, die net op zoek is naar scenario's. Een weinig later stelt* ***Irène Silberman****, producente van de film* Diva *hem voor de roman van* ***Delacorta*** *voor de film te bewerken. De scenarioschrijver kan het uitstekend vinden met* ***Jean-Jacques Beineix****, de regisseur van de film.* Diva *wordt een succes, maar Van Hamme zal dat niet uitbuiten.*

'Ik heb die ervaring noch kunnen, noch willen uitbuiten. Ik veronderstel dat Beineix dat wel volledig heeft gedaan. Voor de televisie heb ik talloze scenario's voor tv-films geschreven. Sommige, zoals *Les amants associés*, een komedie geschreven in samenwerking met **Bob de Groot** voor Antenne 2, zijn nooit gemaakt. Twee weken na inlevering van het scenario was er een wisseling in de leiding van die afdeling en alle lopende projecten werden geschrapt. De producent van de afdeling drama, die me voor dit werk had gevraagd, vertrok zelf drie maanden later!

Er is een ander mislukt project geweest: *Les maîtres de l'orge* (De meesters van de gerst), een serie waarvoor zes afleveringen van vijftig minuten waren gepland. Het was een opdracht van de RTBF en een onafhankelijke producent: zij zijn er nooit in geslaagd het goed met elkaar te kunnen vinden! Sindsdien heb ik het in die tak niet meer geprobeerd, in zulke gevallen beslis ik heel snel. Gelukkig heb ik Meesters van de gerst – een verhaal dat zich afspeelt in de wereld van de bierbrouwers – nog als stripserie aan Glénat kunnen slijten, met Francis Vallès als tekenaar. Inmiddels zijn daarvan al twee albums verschenen.

Wat de film betreft, heb ik ook nog samengewerkt met **Marc Lobet**. Ik moest *Hôtel meublé* bewerken, een tamelijk verouderde roman van de Belgische schrijver **Thomas Owen**. Dit deed ik zonder overleg met de regisseur, een werkwijze die niet zo vanzelfsprekend was. Op verzoek van de Franse distributeur is de titel *Meurtres à domicile* (Moorden aan huis) geworden, wat wel èrg origineel genoemd mag worden. Op een avond waarop ik dineerde met **Bernard Giraudeau** en **Annie Duperey**, de twee hoofdrolspelers in de film, heeft mijn huidige vrouw aan de actrice gevraagd, waarom ze de rol in de film had aangenomen, terwijl zij er zo weinig voor betaald kreeg. Zij antwoordde dat het kwam, omdat ze het scenario zo mooi had gevonden: ik ben daar nog helemaal ontroerd van. Lobet, die leraar is aan dezelfde filmacademie als ik, heeft nooit begrepen wat voor soort bewerking ik wilde maken: hij wilde er een soort fantastische sfeer aan toevoegen, die ik er helemaal niet had ingebracht. Ik wilde iets **Agatha Christie**-achtigs maken: mijn voorbeeld was *Moord op de Nijl* met **Peter Ustinov**. Ik heb altijd een filmscenario willen maken zonder dat het een gedetailleerde, welomschreven opdracht was.

Maar mijn grootste wens is een echte roman te schrijven. Een scenario voor een film of een strip wordt altijd door iemand anders in beeld gebracht, bij een roman daarentegen sta je in direct contact met je lezer: hij zal het verhaal lezen zoals jij het schrijft. Ik zou het thema van *Meesters van de gerst* misschien weer kunnen gebruiken en er een dikke populaire roman van kunnen maken. Maar ik schuif dat voortdurend op de lange baan, want daarvoor moet ik me enorm gaan documenteren. Zoiets was niet noodzakelijk voor de film: dat soort problemen liet ik graag aan de regisseur over. Voor ik bij Dupuis ging werken, was ik aan een roman, *Sauvage* geheten, begonnen. Nu ik er enkele jaren later op terugkijk, bevalt die me minder en thans heb ik een ander idee in mijn hoofd, waaraan ik wil beginnen zodra ik mijn achterstand bij de strip weer heb ingelopen. En de komedie die ik met De Groot heb geschreven, zal zich moeilijk in roman- of stripvorm laten omzetten.

M'N MOEDER HAD 'T SOMS OVER EEN VERRE NEEF DIE ERGENS IN DE ARDENNEN IN EEN KLOOSTER ZAT IK BEN ALLE ABDIJEN AFGEREISD TOT IK HEM GE-VONDEN HAD. DANK ZIJ HEM KON IK HIER NOVICE WORDEN.
EN NU WIL JIJ OOK MON NIK WORDEN ?

Televisiescenario is uiteindelijk gebruikt voor *S.O.S. Geluk*.

Het grote verschil tussen de televisie enerzijds en de roman, de strip of zelfs de film anderzijds, is dat je voor de televisie lichte verhaaltjes kunt maken: veel mensen zien die op een avond en denken er verder niet meer aan. De roman en de strip daarentegen zijn niet van voorbijgaande aard en blijven verkocht worden. Een auteur moet proberen iets zeer onderhoudends of zeer ontroerends te maken, anders kan hij beter helemaal niets publiceren. Ik vind bij voorbeeld

WAAROM NIET ? HIER KRIJG IK TENMINSTE ETEN EN HEB IK EEN BED IK LEER OOK LEZEN EN SCHRIJVEN. IN DORP WAS NIET EENS EEN SCHOOL EN VERDER
VOL DOLGEN

IK MAAK ME STEEDS MEER ZORGEN OVER UW JONGE NEEF, BROEDER JOSEPH. NIET ALLEEN ZIT HIJ TIJDENS DE OFFICIES MET ZIJN HOOFD ELDERS, MAAR GISTEREN ONTBRAK HIJ BIJ DE VESPERS EN KWAM HIJ ZELFS NIET OPDAGEN VOOR 'T AVONDETEN

dat tweederde deel van de stripalbums nooit uitgegeven hadden moeten worden.
Het komt ook wel voor dat ik uitsluitend voor mijn plezier, voor de uitdaging schrijf. Dat is het geval met *Cobol Party*, een toneelstuk dat ik in 1973 heb geschreven. Ik heb het aan de directeuren van twee grote toneelgezelschappen in Brussel voorgelegd: de ene heeft me bijna buiten gesmeten, de andere, de directeur van het Théâtre National, wilde dat ik het zou bewerken. Maar dat vond ik monnikenwerk; het had mij de grootste moeite gekost er een samenhangend geheel van te maken en ik was er dan ook tevreden over: ik heb het dus zo gelaten. Het was een klucht, waarin een computer die kon spreken en denken ten tonele werd gevoerd. Tegenwoordig is dat een beetje achterhaald, maar de grappige kant is gebleven!'

Van Hamme schrijft ook nog op eigen initiatief een televisiescenario dat hij echter niet aan de man kan brengen. De inhoud bekritiseert een overdreven protectionistisch socialisme, terwijl de Franse televisie in die periode, tijdens de regering-Mitterand, een vrolijk en optimistisch socialisme nastreeft. De RTBF produceert op dat moment geen televisiefilms meer en heeft eveneens moeite met de duidelijke politieke kleur. In 1984 wordt dit 'mislukte' plan gebruikt voor de strip S.O.S. Geluk. *De tekenaar is* ***Griffo*** *en het verhaal verschijnt in Robbedoes.*

'Ik had enkele novelles geschreven, waarvan ik een televisieserie wilde maken, elk van de verhalen kon een film van vijftig minuten opleveren. De RTBF wilde ze niet en FR3 vond dat de sociale lading te sterk was. Toevallig sprak ik **Vandooren** een keer en hij wilde er wel een strip van maken. **Philippe Würm** heeft een paar proefpagina's getekend die naar mijn smaak helemaal niet geslaagd waren en vervolgens stelde Vandooren me Griffo voor. Die had goed werk gemaakt, maar zijn stijl zou zo nu en dan meer verfijning kunnen gebruiken, hij is zijn vorm nog aan het zoeken! Momenteel heb ik niets meer voor hem op stapel staan, maar dat zegt niets. Ik weet dat hij heel graag weer met mij wil werken. In het begin hadden we plannen voor vier albums. Maar in die tussentijd had Griffo talrijke werkzaamheden op zich genomen. Als gevolg van zijn werkschema zou er een gat van tweeëneenhalf jaar tussen het derde en het vierde deel ontstaan. Ik gaf er de voorkeur aan om het tot drie albums te beperken met als voordeel dat ze het geheel bondiger vertellen. Deze verhalen zijn het begin geweest van de serie "Aire Libre" (Vrije Vlucht) bij Dupuis, waarvoor ik de naam heb bedacht. Ik had "Air Libre" voorgesteld, zonder de e, maar Vandooren ging daar niet mee akkoord. De opzet van die serie was niet bijster origineel, maar voor Dupuis was het een kleine revolutie. Het stelde de vaste tekenaars van de uitgeverij in staat om zich op heel andere terreinen te begeven, zoals **Will** en **Desberg**, of om tekenaars aan te trekken die niet tot de stal van Dupuis behoorden, zoals **Cosey** of **Marvano**. Kennelijk heeft dat niet slecht gewerkt.'

Meesters van de gerst, opgezet als tv-serie en uiteindelijk als stripserie verwezenlijkt.

Rosinski

In 1976 stelt ***Carlos Blanchard****, een uitgever van prentbriefkaarten, Van Hamme voor aan* ***Grzegorz Rosinski****, een Poolse tekenaar die hij (Blanchard) een paar jaar tevoren in Frankfurt heeft ontmoet. Rosinski wil strips tekenen en omdat Blanchard maar een enkele persoon in de wereld van de strip kent, neemt hij hem op een zondagmiddag mee naar Van Hamme.*

'Ik zag die man, die geen woord Frans sprak, aankomen en ik liet hem een kleine opdracht maken: ik heb twee pagina's van een scenario van *Michael Logan* gepakt en hem gevraagd om die voor de volgende middag voor mij te tekenen. Wat hij ervan maakte, was technisch niet zo geslaagd, maar hij had dynamiek. (Eén van deze twee pagina's is gepubli-

Vroege Thorgal, technisch niet volmaakt, wel dynamisch.

ceerd in Bonte Divine 5 uit 1984). Ik was ervan overtuigd dat deze man boven de middelmaat moest kunnen uitstijgen indien hij in goede banen werd geleid en hem werd geleerd zijn personages beter in het beeldkader te plaatsen. Omdat ik regelmatig voor Lombard werkte, heb ik Rosinski op sleeptouw genomen en wij hebben een bezoek gebracht aan **Duchâteau**, de chefredacteur in die tijd, met wie ik een goede relatie onderhield. Het probleem lag in het feit dat Rosinski niets moderns wilde tekenen, want hij had geen documentatie en hij hield er ook niet van; hij wilde niets politieks, niets zus en niets zo enzovoort ... Ik stelde hem ten slotte voor een Vikingavontuur te maken dat tegen een mythologische achtergrond speelde. Wij begonnen aan dit onderwerp, waarbij we de verhalen in hoofdstukken vertelden. In het begin stuurde ik hem alles helemaal uitgeschreven, met enorme beschrijvingen en brieven vol met uitleg. Gelukkig kan Rosinski heel snel vreemde talen onder de knie krijgen! Hij las woord voor woord en wat merkwaardig is, hij maakte nooit een enkele spelfout: hij letterde zeer nauwkeurig, terwijl om het even welke

Franse tekenaar door slordigheid legio fouten maakt. Let wel, *Thorgal* is een serie die ik zal voortzetten: je moet de kip met de gouden eieren niet slachten!'

IK VIND HET NIET PRETTIG DAT JE WEG GAAT, THORGAL
JE WEET DAT WE MEER EN MEER KLEREN NODIG HEBBEN, NARCIA DE WINTER KOMT ERAAN

IK BEN MAAR TWEE DAGEN WEG DRIE HOOGSTENS, ALS DE WIND DAT GOEDVINDT IK HET IS NOCH NIET DE EERSTE KEER DAT IK NAAR HET NOORDELAND GA
DAT BEN JOUW BLIJDE GRAAG GEZIEN KOMST, LIEFSTE

Dany

In 1978 vraagt ***Dany*** *aan Van Hamme om voor hem een commercieel aantrekkelijk personage te bedenken. Dat wordt* Harlekijn, *maar die serie is bepaald geen schot in de roos: een beetje te tweederangs voor de jongsten en voor de ouderen is het verhaal niet voldoende doortimmerd. En verder maken de bemoeienissen van Dany met het scenario de samenwerking erg moeizaam.*

'Ik mag wel zeggen dat er niets ergers bestaat dan werken met een gefrustreerde tekenaar, of met Dany, met wie ik over het algemeen toch heel erg goed kan opschieten. Voor *Een avontuur zonder helden* had hij mijn scenario en mijn beslissingen volkomen aanvaard, maar toen we aan *Harlekijn* begonnen, kwam hij met talloze vaag omschreven ideeën aanzetten om er een groot succes van te maken. In plaats van hem met de mijne op te zadelen, heb ik hem een plezier willen doen en dat heeft een personage zonder persoonlijkheid opgeleverd. Ik beging nog een tweede fout: normaal stuur ik mijn tekst altijd in zijn geheel op, maar bij Harlekijn deed ik dit in gedeelten. Wanneer Dany bezig is aan iets dat hem wel ligt, heeft hij geen enkel respect voor de montage. Omdat hij het leuk vond helikopters boven New York te tekenen, heeft hij er vier bladzijden aan toegevoegd: ik heb me afgevraagd hoe ik het verhaal zou moeten laten aflopen! Ook al hebben we vaak met veel plezier samengewerkt, het verhaal kwam niet goed uit de verf en de lezers zijn ook niet achterlijk! Auteurs hoeven zich geen illusies te maken over hun serie: wanneer die slecht is, kopen de klanten hem niet, dat staat wel vast. Veel meer heb ik me verbaasd over bepaalde critici die een episode geniaal noemden, terwijl ik dat het tegendeel vond. Wij hebben vijf *Harlekijn*-verhalen gemaakt, drie daarvan zijn in albumvorm verschenen, maar het heeft geen enkele zin om ermee door te gaan: het liep niet. Toen ik echter aan een andere serie begon, verzocht **Guy Leblanc** me dringend om de twee resterende episodes. We onderhandelden met tegenzin. Met veel moeite zijn we het eens geworden dat Lombard haar aanspraken zal opgeven. Het is dus beslist afgelopen. Wel herinnerde Dany mij geregeld aan mijn belofte om een vervolg op *Een avontuur zonder helden* te schrijven. Ik had dat verhaal al een tijdje in mijn hoofd en ik ben er nu eindelijk mee bezig. Dit tweede deel zal *20 of 21 jaar later* heten, afhankelijk van het jaar van verschijnen.'

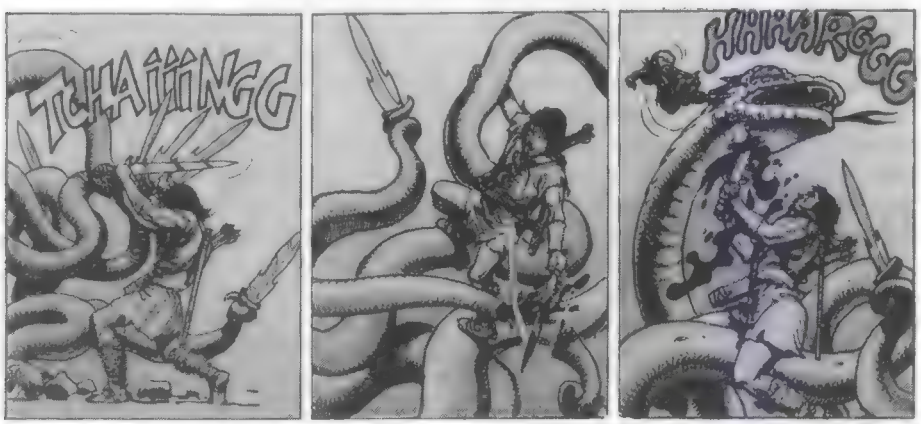

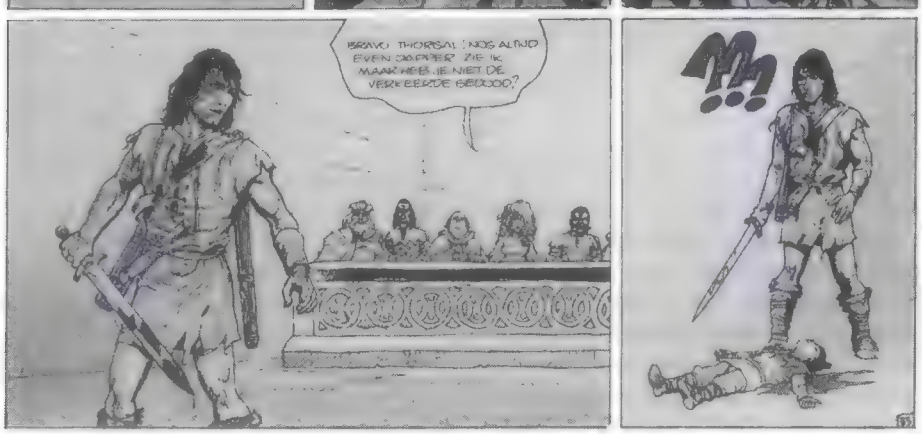

Talenten

Jean van Hamme stelt het weekblad Kuifje voor een compleet verhaal te publiceren dat hij met ***Bernard Linssen*** *wil maken, één van de talrijke jonge tekenaars die hem tekeningen sturen in de hoop op een eventuele samenwerking. Hij zal later hetzelfde doen voor* ***Claudius Puskas*** *in Circus. Zijn doel is jonge talenten te lanceren, maar niet om noodzakelijk een vervolgserie met hen te maken.*

'Indertijd leek het me de moeite waard **Bernard Linssen** die in Jambes, vlakbij Namen woont, een kans te geven. Ik heb voor hem twee korte verhalen geschreven, waarvan er één door Kuifje is geaccepteerd: *Frère Cerf* (Broeder Hert). Het tweede, dat men te gewaagd vond, ging over een prehistorische vrouw en een wolvin die gelijktijdig bevallen in het hol van deze laatste. Ik heb dit gegeven tien jaar later opnieuw gebruikt in *Louve* (Wolvin) en ik ben tamelijk nieuwsgierig naar de reactie van zowel de groep Ampère als de jonge lezers.

Claudius Puskas is een Zwitser. Ik heb hem ontmoet ter gelegenheid van het dossier, samengesteld door het fanzine Bonte Divine, waaraan hij meewerkte. Ik vond zijn tekeningen elegant, ook al misten de lijnen kracht. Ik heb voor hem daarom een kort verhaal geschreven, om eens te kijken wat hij ervan zou maken. Maar ik moet bekennen dat het tamelijk veel moeite heeft gekost om het gepubliceerd te krijgen in Circus, toen (A Suivre) het niet wilde. Ik heb nooit meer over Puskas horen praten.'

Vance

In het begin van 1976 stelt Greg aan Van Hamme voor om Bruno Brazil *over te nemen. Dat geeft hem de gelegenheid om met* ***William Vance*** *kennis te maken, die een klein eindje van hem vandaan woont. Omdat Van Hamme het tekenwerk van Vance erg waardeert, zal hun samenwerking een weinig later leiden tot* XIII *dat speelt in een wereld die heel erg lijkt op die van* Bruno Brazil.

'Toen ik Greg weer eens ontmoette, heb ik het over zijn voorstel gehad, maar hij kon er zich niets van herinneren. Hij had overigens in geen enkel opzicht laten blijken dat hij met *Bruno Brazil* wilde ophouden: hij heeft na 1976 nog een aantal verhalen geschreven,

voordat hij er werkelijk mee is opgehouden. Ik heb verder niet aangedrongen, maar daardoor is wel het idee ontstaan om met Vance te gaan samenwerken. Ik heb *XIII* aan Novedi, Dargaud en Dupuis voorgelegd. Dargaud heeft het verhaal gekregen. Let wel, Dargaud Benelux, want ik ben niet voor niets econoom. Het merendeel van de Belgische auteurs is opgetogen om in Frankrijk te worden uitgegeven, ook al wordt er van het honorarium 33% belasting ingehouden. Ik heb dat altijd een heel slecht rekensommetje gevonden. Ik wilde me dus in België laten uitbetalen en Dargaud heeft een Belgisch contract voorgesteld. Zo is Dargaud Benelux de uitgever van het geheel geworden. Dat is belangrijk, want ik ben heel tevreden dat zij *XIII* uitgeven: zij zitten bij me in de buurt in tegenstelling tot Dargaud-Parijs. Ik kan alles in de gaten houden en dit werkt uitstekend.

De eerste afleveringen van *XIII* zijn geïnspireerd door de roman van **Robert Ludlum**: *The Bourne Identity*, maar dat is enkel een uitgangspunt. Toen ik dat boek las, terwijl ik

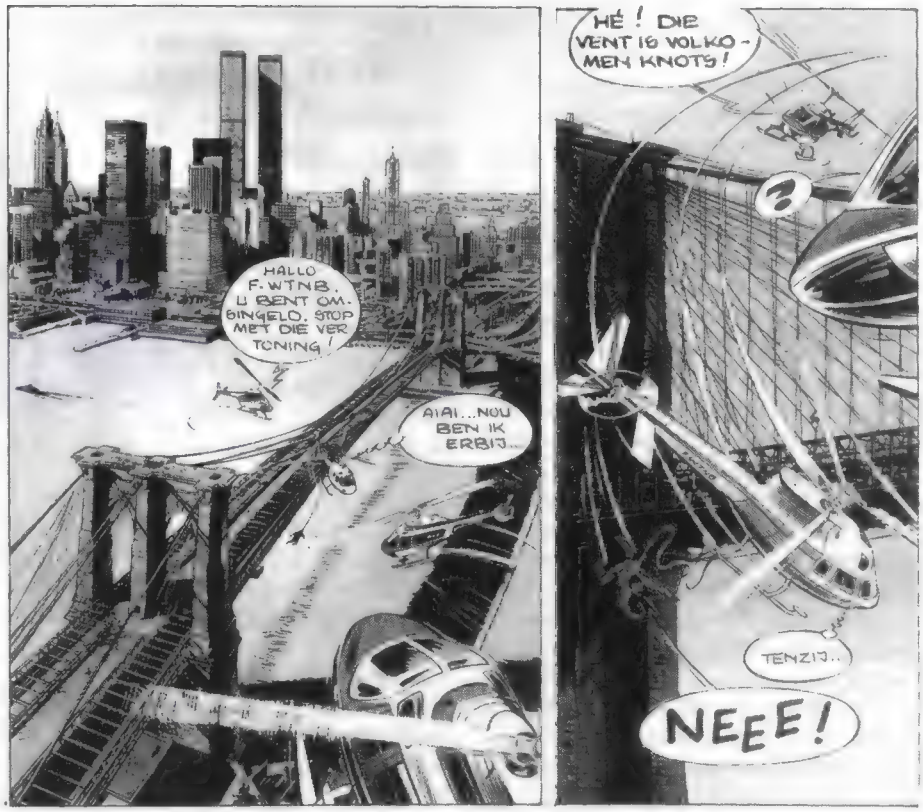

***Linksboven*, Thorgal, kip met gouden eieren.**

***Linksonder*, Mythologische Viking-avonturen.**

***Boven*, Dany en zijn geliefde helikopters boven New York.**

***Hiernaast*, Harlekijn, niet geheel geslaagde strip die tegenwoordig als (voor?) Joker wordt heruitgegeven.**

een personage zocht, vond ik het idee van een held die aan geheugenverlies lijdt niet slecht. De manier waarop Ludlum het had uitgewerkt, beviel me daarentegen niet erg. De voorpublikatie van deze serie leverde ook moeilijkheden op. Op dat moment deed hoofdredacteur **Vandooren** zijn uiterste best de verkoopcijfers van Robbedoes op peil te houden. Hij wilde het tijdschrift loskoppelen van de albumproduktie bij Dupuis en dacht dat de verkoopcijfers zouden verbeteren als er enkele opvallende series in werden opgenomen. Daarom is *XIII* in Robbedoes gepubliceerd, maar dat heeft geen spat veranderd aan de verkoopcijfers. Toen ik directeur bij Dupuis ben geworden, heb ik direct die serie uit het blad verwijderd. De andere verhalen zijn in France Soir verschenen als voor- of napublikatie, maar ik weet niet of dat van invloed op de verkoopcijfers is geweest, in ieder geval kan dat geen kwaad hebben gedaan! Het *XIII*-verhaal, *De nacht van 3 augustus* is eveneens vooraf gepubliceerd in Hello BD'

Mythologisch

In 1982 zoekt onze scenarioschrijver contact met Casterman. Hij dient een tamelijk vage synopsis in die speelt in een soort 'Tolkieniaanse' wereld. Wanneer Casterman om nauwkeuriger details over het verloop van het verhaal vraagt, krijgt Van Hamme het idee om een zeer vrije versie van het Nieuwe Testament te maken. Dit mondt uit in De Chninkel, *dat als vervolgverhaal in (A Suivre) verschijnt, in 1987 de Grand prix des Alpages in Sierre krijgt en twee jaar later de Alph'art van het publiek in Angoulème ontvangt.*

'Alles is begonnen met het feit dat Rosinski in zwart/wit wilde werken. Rosinski wil voor alles tekenaar zijn, ongeveer net zoals Cuvelier een schilder was, maar hij tekent strips met veel meer liefde. Nogal logisch dat hij graag wilde laten zien, dat hij het werken in zwart/wit beheerste, want dat geeft veel meer diepte. In die tijd was Casterman voor zoiets de voor de hand liggende uitgever. De *Chninkel* speelt, net als Thorgal, in een mythologische wereld die mij bevalt. Van de andere kant heeft het een achtergrond die ik nooit voor een roman zou gebruiken: ik voel me bij voorbeeld niet in staat om een universum zoals dat van **Tolkien** te creëren.

Het album is bedolven onder de prijzen en het doet me altijd genoegen om die te krijgen, dat wil ik eerlijk bekennen. De mooiste prijzen zijn die, welke het publiek of de pers toekent. Bij de prijs van Grenoble, die mij is toegekend door de vakgenoten, of de Alph'Art van de bezoekers in Angoulème hebben de mensen in groten getale voor mij gestemd. Dit streelt natuurlijk mijn ijdelheid en geeft mij de voldoening dat ik mijn werk goed heb gedaan. Ik heb het altijd vreemd gevonden dat mensen prijzen weigeren: als men mij de Nobelprijs zou geven, zou ik die niet weigeren!'

Dupuis

In april 1986 stelt de Belgische groep van G.B.L. Van Hamme voor als directeur van de uitgaven bij Dupuis. Hachette, die liever een Fransman zou hebben gezien, gaat akkoord met het oog op zijn ervaring in de zakenwereld. Voor Van Hamme gaat zo een oude droom om uitgever te worden in vervulling! Toch neemt hij in maart 1987 ontslag om zich weer te wijden aan het schrijven van scenario's.

'Bij Lombard hadden ze me al drie keer de functie van chefredacteur van het weekblad Kuifje aangeboden. Ik heb altijd geweigerd, want ik zie niet zoveel in het redactiewerk. Ik houd ervan om leiding te geven, maar alleen op het gebied van boekuitgaven: voor een tijdschrift moet je rubrieken bedenken, het blad in elkaar zetten, een hoop redigeren, enzovoort... Op 1 april 1986, ik ben dol

op 1 april, ben ik dus binnengekomen bij Dupuis. Het bedrijf was toen onderverdeeld in twee afdelingen: drukkerij en uitgeverij. Ik heb meegewerkt aan de traumatiserende verhuizing van Brussel naar Charleroi, aan de opheffing van bepaalde afdelingen ... Kortom, ik heb niet altijd het leukste werk gedaan. Ik heb een nieuw albumbeleid uitgestippeld, maar ik moest de bezem door het financiële beleid van de uitgeverij halen om dat weer gezond te maken. Dat betekende lange werkdagen.

Het eerste probleem dat zich aandiende bestond uit het compenseren van het feit dat **Franquin**, **Roba** en **Peyo** met werken waren opgehouden of vertrokken waren. Jarenlang had Dupuis van deze melkkoetjes geleefd en het was de verdienste van de uitgeverij dat zij ze had groot gemaakt. Om die drie te vervangen zou men twintig auteurs moeten hebben die van meet af aan meer dan 50.000 exemplaren verkochten; die zijn onmogelijk te vinden! De enige manier om Dupuis op de toekomst voor te bereiden was het aantrekken van nieuwe auteurs: het begin van de succesvolle collectie Vrije Vlucht.

Het tweede probleem was Spirou, de Franse editie van Robbedoes! In België verkocht dat niet slecht, maar in Frankrijk was het een ramp. Het was erg moeilijk de Franse organisatie te reorganiseren en de oplossing is nog steeds niet gevonden. Ik heb persoonlijk deelgenomen aan discussies. Ik kon echter geen richting aangeven, omdat ik het niet duidelijk zag. De laatste zaak, die ik nog heb geregeld voor ik in overleg met mijn chefs vertrok, was de benoeming van Vandooren tot literair directeur, zodat hij aan het hoofd van de albums en het weekblad zou staan. Dat maakte het mogelijk strips in het tijdschrift op te nemen die niet automatisch in albumvorm worden herdrukt en omgekeerd, wat een gezonde situatie is.

Het grootste deel van het striplezende publiek is jonger dan 12 jaar. Deze lezers zijn misschien slaaf van de tv geworden, maar ze vinden het fijn om van hun ouders een weekblad te krijgen dat van hen is. Wanneer ik zeg jonger dan twaalf jaar, dan denk ik zelfs dat ze jonger dan 10 zijn. De oudsten kunnen alles vinden in albums, dus welk belang hebben zij bij een tijdschrift als het niet om verhalen gaat? Er zouden tijdschriften speciaal voor stripfans moeten zijn. Helaas zijn de strips voor kinderen onder de twaalf, die in deze tijdschriften zouden staan, niet als album te publiceren. De kosten ervan zijn haast niet terug te verdienen. De verkoop van een album wordt namelijk pas na die leeftijd interessant, enkele opvallende uitzonderingen daargelaten, zoals *De Smurfen*, *Bollie en Billie* en *Lucky Luke*. Dit is een tot nu toe onopgelost vraagstuk gebleven.

De *Chninkel*, speelt net als Thorgal, in een mythologische wereld die mij bevalt.

***De Chninkel*, een zeer vrije versie van het Nieuwe Testament.**

Afgezien van alle problemen, was ik misschien niet zo'n erg goede directeur op het vlak van het leiding geven aan een team en de problemen op het gebied van de sociale voorzieningen. Bovendien had ik gemerkt dat alles me meer tijd kostte dan ik wilde en financieel bracht het me niets op, alles verdween naar de belastingen. Ik was bang dat ik geen tijd meer zou hebben om te schrijven en dat mijn series overgenomen zouden worden door anderen. Dat is iets wat ik absoluut niet wilde! Ik moest een keus maken en ik heb dus ontslag genomen.'

Belvision

Nadat hij naar zijn schrijfmachine is teruggekeerd, blijft Jean van Hamme niet werkloos. Lombard vraagt hem om het scenario voor een tekenfilm te schrijven die door Belvision gemaakt zal worden. Dat is min of meer een terugkeer naar de bron, omdat de tekenfilm over Corentin *gaat, de strip van Cuvelier, waaraan hij heeft meegewerkt.*

'Belvision dat deel uitmaakte van het bedrijf van **Raymond Leblanc** was bij het begin van deze onderneming een leeg omhulsel. De plaats en de naam bestonden, maar er werden slechts korte reclamefilmpjes geproduceerd. Het was vrij logisch dat Leblanc voor deze lange film over *Corentin* contact met mij heeft gezocht. Omdat het scenario van een tekenfilm nogal verschilt van mijn normale werk, heeft me dat veel energie gekost. Het was veel ingewikkelder dan ik had gedacht, omdat ik het achterhaald geworden personage moest verjongen. Ik legde uiteindelijk in 25 bladzijden een verhaallijn vast waarover ik niet echt tevreden was. Ik heb zelfs een poging gedaan om samen te werken met **Tome**, één van de makers van *Robbedoes en Kwabbernoot*, een jongen die ik erg graag mag en die goede ideeën heeft. Ik heb werkelijk van alles geprobeerd, maar dat bevredigde niemand. Er werd een pilotfilm gemaakt onder schijnbaar uiterst moeilijke voorwaarden: de uitgekozen episode was nogal mat en traag, om het zo goedkoop mogelijk te houden. Ondertussen was Raymond Leblanc erin geslaagd Lombard te verkopen aan Média Participation. Hierbij bleek dat het plan, een film over *Corentin*, vooral ten doel had om ook Belvision te verkopen. Het is toen een televisieserie geworden en ik ben weer aan het werk gegaan. Ik heb 26 episodes van 26 minuten geschreven, veel gemakkelijker dan een lange film, omdat je dan de tijd hebt. Ik weet nog altijd niet of de serie daadwerkelijk wordt gemaakt. Er is namelijk een groot technisch probleem: de Amerikaanse tekenfilmmaatschappijen zwermen sinds twee jaar in groten getale over heel Europa, Oost-Europa inbegrepen, en zijn druk bezig alle goede tekenfilmers weg te kapen. Er zijn dus geen professionele tekenaars meer beschikbaar of je moet ze duur betalen.

Ik ben een filmliefhebber, maar die kunst heeft me niet direct beïnvloed. Wanneer ik naar de film ga, ben ik altijd op zoek naar een scenario dat ik geniaal zal vinden door zijn eenvoud en verrassende wendingen ... Ik houd van verhalen die ingewikkeld lijken, maar het eigenlijk helemaal niet zijn, die scherpzinnig zijn of waarin men functioneel bezig is ... Het is interessant om te kijken hoe dat overkomt. Of niet. Vandaar ook mijn interesse voor mislukte films. Omdat ik les aan filmers geef, moet ik wel analyseren. Ik breng daardoor mijn vrouw vaak in verlegenheid omdat ik tijdens films hardop uitleg geef. *Thorgal*, bij voorbeeld, is absoluut niet beïnvloed door de film, al ben ik wel gaan kijken naar *Legend*, *Willow*, *The neverending story* en andere, soortgelijke films. Maar ik heb er geen echte weerklank in gevonden. Bij *XIII* zijn er meer filmische invloeden geweest, maar niet van **Alfred Hitchcock** zoals men zou kunnen denken. Ik citeer hem dikwijls,

want hij wordt nu eenmaal dikwijls geciteerd. Hitchcock heeft echter een serie regels opgesteld, waar hij zelf helemaal geen acht op slaat ...'

Het schrijven

Jean van Hamme onderneemt slechts één ding tegelijk en dat maakt hij dan ook helemaal af. Een scenario voor een strip kost hem van het eerste idee tot het laatste woord gemiddeld één à twee maanden, een boek vier maanden en een filmscenario drie tot vijf maanden. In het totaal schrijft Van Hamme drie à vier stripscenario's per jaar; hij is daar vijftig procent van zijn tijd mee bezig. Hij is een perfectionist die zijn verhalen keer op keer herschrijft. Zijn teksten zijn niet wijdlopig omdat hij vertrouwen heeft in het beeld; naar zijn mening zou het ideale scenario helemaal geen tekst moeten bevatten. Hij schaaft voortdurend aan zijn dialogen maakt ze op die manier zo bondig mogelijk!

'Ik ben beslist meer door **Greg** dan door **Charlier** beïnvloed. De manier van vertellen van Greg heb ik altijd bewonderd: hij neemt altijd uiterst beperkte onderwerpen, zoals bij *Bernard Prince*. Dit zijn de verhalen waar ik het meest van houd. Hij slaagt erin ons te boeien omdat hij een onmiskenbaar gevoel voor verrassende wendingen heeft. Ik word dikwijls vergeleken met Charlier, hoewel die me helemaal niet beïnvloed heeft. Al moet ik wel zeggen dat het resultaat misschien meer weg heeft van Charlier dan van Greg, omdat ik de laatste niet wil kopiëren. In tegenstelling tot Charlier maak ik nooit gebruik van een verteller. Ik zou dat misschien bij gelegenheid eens moeten doen, om te zien wat dat oplevert. Al ben ik wel bang om wijdlopig te worden.
Ik voel me steeds meer aangetrokken tot het innerlijk; ik wil niet over grote psychologische problemen praten, maar over de betrekkingen tussen personages in een heel duidelijke situatie. Ik heb een paar ideetjes met een scheutje nostalgie naar de jaren die niet meer terug zullen komen. Maar mijn eerstkomende plan is, zoals gewoonlijk, om een voorschot te nemen. De tekenfilm over Corentin heeft me in totaal acht maanden gekost. Dat is geen verloren tijd geweest, want ik heb heel wat geleerd over mijn beperkingen. Eigenlijk is men in dit vak voortdurend een beginneling en sommige zeer produktieve scenaristen vergeten dat wel eens. Bij een serie ligt dat nog moeilijker. Bij ieder nieuw verhaal moet een auteur weer vanuit het nulpunt starten en de weddenschap opnieuw aangaan. Het is als een competitie en het is trouwens de enige sport die ik beoefen, op skiën en scrabbelen na!'

Het bovenstaande interview werd eerder gepubliceerd in het Franse magazine Hop!

(Vertaling: Gerard Suurmeijer)

Bits & Pieces

Cursus

Stel u ontvangt, net als ik, een brief die begint met de volgende zinsnede.
'U zult uitstekend op de hoogte zijn van de gevaren die de striptekenaar loopt bij de uitoefening van zijn vak'.
Welke gruwel bekruipt u dan opeens? Waarschijnlijk ziet u potloodpunten die afbreken op het moment suprême. Vliegende vlakgommen van drie kilo per stuk die de tekenaar in de nek treffen. Of tekenpapier dat spontaan in de brand vliegt. Dan wel zoonlief die zojuist de deadline pagina heeft omgevouwen tot een keurig vliegtuigje. Maar meer kan ik niet bedenken.
Natuurlijk. Smerige handen, lange dagen en nachten, rusteloze partners en overmatig drankgebruik liggen op de loer. Dit is in vakbondstermen vuil en ongezond werk. Maar zijn dat gevaren?
Nee. Dat zijn randvoorwaarden voor het creatief uitoefenen van het beroep. Armoe en pijn strelen de geest tot grote hoogten.
De brief vervolgt. Regel twee.
'Het vinden van een uitgever is geen sinecure'.
Hé? Is dat een gevaar? Voor het rustig werken is dat eigenlijk wel prettig. Al die geldhaaien elke dag aan de telefoon. En als je nou toch persé een uitgever wil, pak je gewoon McDaalder's servicegids. Daar staan ze allemaal in. Nou, bijna allemaal.
Regel drie.
'Bij het uitbaten van de populariteit van zijn stripheld moet de tekenaar een weg vol valkuilen en voetangels afleggen'.
Opgelucht haal ik adem. De tekenaar komt gelukkig niet ook nog klemmen tegen. En overigens ken ik geen tekenaar die geen uitgever heeft, maar wel een populaire stripheld. Nog immer zie ik geen gevaren. Regel vier.
'Plagiaat of althans publikatie zonder toestemming ligt voortdurend op de loer'.
Ah! Hier loert het gevaar. Hoewel alle tekenaars van anderen ideeën hebben gepikt, betreft het hier ongetwijfeld de gladde zakenman die op culturele rooftocht is. Da's dreigend. Of de misdadige ploert die de trouwkaart van zijn maagdelijke dochter stiekem opsiert met een kopietje van het werk van Eric Schreurs. Reëel gevaar!
Maar, redding is nabij. In donkere tijden is er briefschrijver Meester Doctorandus de Vries. Uitbater van de Stichting Advies Intellectuele Eigendom. K.v.K S 12764. Postbank 5946426. Hij helpt bij onderhandelingen met uitgevers. Geeft juridisch advies. En vloert desnoods eigenhandig de boosdoeners bij de kantonrechter. So far, so good.
Maar hij organiseert ook cursussen. En voorlichting voor artiesten, schrijvers, componisten, kunstenaars en uitvinders. En nu ook voor striptekenaars. In deze cursussen leert de stripmaker zijn werk effectief te beschermen.
Nu heb ik niet veel verbeeldingskracht nodig om mij zo'n cursus voor te stellen. Voor het schoolbord staat De Vries. Van plan tien lessen ronkende regelgeving uit te storten over creatievelingen. In de zaal zes tekenaars gewapend met stevige viltstift. En twee vermomde uitgevers om een oogje in het zeil te houden.
De Vries opent. 'Als u gaat onderhandelen, moet u mij meenemen'.
'Hé, wat kost dat?', roept een creatief spijkerpak.
'Daar kom ik nog op terug. Eerst een letterlijk voorbeeld uit onze folder'.
In de zaal schrijft een viltstift met vaste hand 'duizend gulden' op zijn cursusblocnote. Er ontstaat onrustig geschuifel.
'Stel u maakt een bordspel. De Stichting beoordeelt het spelconcept, helpt bij het opstellen van de spelregels en het maken van een representatief prototype'.
'Makker de Vries. Als ik het dus goed begrijp kom je ons dus helpen bij het tekenen. En maak jij de eerste schets, of zie ik dat verkeerd' roept een ongeruste stripmaker.
'Ja, da's verkeerd. Ik kom helpen met onderhandelen'.
'Maar wat kost dat dan', brult spijkerpak weer.
Algehele hilariteit. Binnen vijf minuten is het een groot spektakel in de zaal. De Vries komt niet meer aan het woord. Z'n hoofd wordt gecartooneerd met de viltstift. En uit de zaal komt een voorstel van orde om de discussie met onmiddellijke ingang voort te zetten aan de bar.
Volgens mij heeft een cursus bananen pellen voor gorilla's-met-een-leerachterstand meer kans van slagen dan dit.
Voorlaatste zin uit de brief.
'Hierbij wil ik u de mogelijkheid aanbieden in het "Stripschrift" aandacht te besteden aan de Stichting'.
Graag gedaan.

Ben Bits

EEN BEETJE VAN DE KENNEDY'S, EEN BEETJE VAN

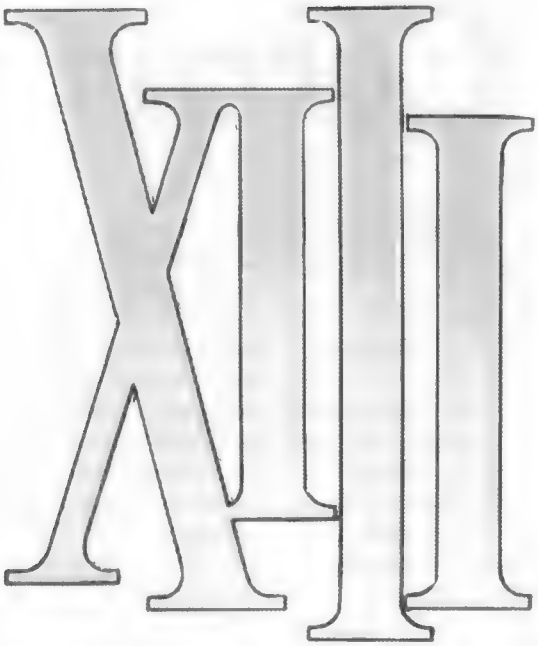

door

HARRY WIBIER

Tien jaar geleden ging de boeiende actiestripreeks *XIII* van scenarist Jean van Hamme **en tekenaar** William Vance **van start. Het gehaaide plot en de tekeningen van een bijna fotografische precisie hebben in deze periode garant gestaan voor tien schitterende kwaliteitsalbums. Opvallendste karakteristiek van de serie is dat het gecompliceerde verhaal zich niet laat begrijpen als de lezer midden in de reeks binnen valt. Bovendien kent het vele kanten. Tijd voor een beschouwing.**

Van Hamme en Vance zijn alles behalve onbekenden in de stripwereld. De eerstgenoemde schreef onder andere scenario's voor *Avontuur zonder helden*, *Corentin*, *Thorgal* en *Michael Logan* en werkte samen met bekende tekenaars als **Grzegorz Rosinski**, **Paul Cuvelier**, **André Beautemps** en **Dany Henrotin**. Vance illustreerde verhalen van scenaristen als **Greg** (*Bruno Brazil*), **Charles Henri Dewisme** (*Bob Morane*) en **Jacques Stoquart** (*Ramiro*).

De reeks bestaat tot toe nu uit tien delen die in twee gedeeltes uiteen vallen. Allereerst zijn daar de eerste acht albums die het verhaal vertellen van een man die zijn eigen identiteit moet achterhalen. De delen negen en tien vormen het begin van een nieuw verhaal dat op de grondvesten van de voorgaande episodes is gebouwd. Elk afzonderlijk album heeft een eigen setting en subplot, maar is desalniettemin niet los te lezen van de andere delen. Het geheel begint allemaal aan zee ...

Plagiaat

Een man spoelt meer dood dan levend aan op het strand van een afgelegen kustplaatsje. Hij heeft een kogelwond in de buurt van zijn slaap. De lokale, aan drank verslaafde, dokter lapt hem op. 'Wat is je naam?' vraagt de arts aan de patiënt als deze bij kennis komt. De verwonde drenkeling kijkt hulpeloos om zich heen. 'Ik weet het niet,' antwoordt hij.

Als de aan geheugenverlies lijdende man op zoek gaat naar zijn identiteit komt hij terecht in een gevaarlijke wereld van politieke moorden en duistere organisaties. De aanwijzingen, die hij verzamelt, lijken stuk voor stuk te voeren naar een vreselijke conclusie: de drenkeling is een huurmoordenaar van het grootste kaliber. Toch is er nog een andere mogelijkheid. De kleine littekentjes op het gezicht van de naamloze duiden op plastische chirurgie. Misschien is het wel zo dat iemand wilde dat hij in de huid van een moordenaar kroop om een sinistere samenzwering te kunnen verijdelen.

'Dat is het verhaal van *XIII*,' zegt de stripliefhebber. 'Welnee,' antwoordt de boekenwurm, 'dat is de situatie in *The Bourne Identity* van auteur **Robert Ludlum**. Dat boek is verschenen in 1980 bij uitgeverij Luitingh en in 1986 verfilmd met **Richard Chamberlain** in de hoofdrol.' Beide mediagebruikers hebben gelijk en dat leidt al snel tot een overhaaste gevolgtrekking: plagiaat ...

'Alle scenarioschrijvers gaan op dezelfde manier te werk,' zei Van Hamme ooit in een interview (Kuifje nr.41, 1990). 'Zij die beweren iets origineels te hebben uitgedacht, moet je beslist niet geloven! Iedereen varieert op reeds gebruikte thema's en ontleent dit of dat aan deze of gene scène, speelt leentjebuur bij een zin of grap ... De hele kunst bestaat er uit alles heel slim te gebruiken en het op je eigen manier weer te geven. In tegenstelling tot andere vakbroeders maak ik daar geen geheim van.'

XIII, halfdood aangespoeld in een kleine strandplaats.

Nogal wiedes dat de scenarist deze werkwijze niet onder het tapijt wegmoffelt! Ooit liet hij in *De Chninkel* een zwart langwerpig in de ruimte zwevend blok als God optreden. Als Van Hamme zou beweren dat hij origineel was, zou het niet lang duren voordat een oplettende cinefiel hem met een videoband van **Stanley Kubricks** *2001: A Space Odyssey* om de oren zou gaan slaan.

God in *De Chninkel*.

In die film blijkt het alzijn immers ook in een dergelijk ruimtemeetkundig figuur te zitten.

Origineel? Nee, dat is Van Hamme absoluut niet. Maar plagiaat? Nee, daar is geen sprake van. Van Hamme is een buitengewoon creatief en begaafd scenarist. Hij gebruikt, zoals hijzelf al hierboven aan gaf, reeds gebruikte thema's om tot een geheel nieuw verhaal te komen. Met 'het bewerken van ideeën zonder bronvermelding' zou zijn werkwijze nog het best omschreven kunnen worden.

Een nadere vergelijking tussen *XIII* en *The Bourne Identity* leidt dan ook al snel tot de constatering dat er grote verschillen bestaan tussen de twee scenario's. Niet alleen de situering van de twee verhalen verschilt – *XIII* speelt zich af in Amerika en *The Bourne Identity* in Europa – maar ook de ontrafeling van de intriges, de aard van de samenzweringen, de loop van de twee verhalen, de karakters en zelfs de beperkte aanwijzingen die de twee drenkelingen Bourne en XIII hebben lopen sterk uiteen. Van Hammes drenkeling beschikt over een in zijn hemd genaaide sleutel en een tatoeage op zijn schouder die het getal dertien in Romeinse cijfers weergeeft. Ludlums geheugengestoorde heeft enkel de in zijn knie geplante cijfercombinatie van een bankrekening in Zürich om zijn identiteit te achterhalen. Hij krijgt af en toe een flits van zijn verleden terug. De man die XIII wordt genoemd niet. Jason Bourne, de creatie van Ludlum, blijkt oorspronkelijk een geheim agent te zijn geweest die een terrorist op moest sporen. De samenzwering, waar XIII in zit, is veel grootschaliger. Die heeft te maken met een ander thema dat Van Hamme op kunstige wijze in zijn scenario heeft gevlochten: De moord op de Kennedy's.

JFK

Dallas 1963. Tijdens een bezoek aan deze stad wordt de Amerikaanse president **John Fitzgerald Kennedy** door een sluipschutter om het leven gebracht. De staatsman had zich in de jaren daarvoor onderscheiden door zijn bestrijding van discriminatie, corruptie en sociale ongelijkheid. In het fictieve universum van Van Hammes *XIII* speelt zich een soortgelijke gebeurtenis af. President William B. Sheridan is daarin het slachtoffer als ook hij tijdens een rit door een grote stad in het zuiden van de Verenigde Staten van grote afstand onder vuur wordt genomen. De analogie houdt niet op bij deze geslaagde moordaanslag. Ook William Sheridan is een telg uit een invloedrijke familie en ook hij heeft een jongere broer, Walter 'Wally' Sheridan, op wie een moordaanslag wordt gepleegd. Echter, in tegenstelling tot **Robert 'Bobbie' Kennedy** overleeft Walter Sheridan de aanval op zijn leven en kan hij zijn succesvolle politieke carrière wèl voortzetten. Ook hier heeft Van Hamme weer een reeds eerder gebruikt thema tot iets nieuws weten om te vormen. **Joseph P. Kennedy**, de vader van John en Robert, was een invloedrijke zakenman die met bank- en beurszaken aan zijn vermogen was gekomen. Zijn politieke loopbaan kwam ten einde toen hij in 1940 uit zijn ambassadeurspost werd ontzet vanwege zijn neutrale houding ten opzichte van het Hitlerbewind. Ook deze man vinden wij terug in *XIII* en wel onder de naam Henry Sheridan. Deze oude baas blijkt net als vader Kennedy nog een behoorlijk dikke vinger in de Amerikaanse politieke pap te hebben.

En vader en zoons Kennedy zijn niet de enige bekende personages die de lezer in *XIII* tegen komt. In deel twee van de reeks – *Waar de Indiaan gaat* – verschijnt één van de meest kleurrijke karakters uit de serie ten tonele: een op leeftijd zijnde daadkrachtige militair van het type ruwe bolster, blanke pit. Generaal Carrington is zijn naam en hij heeft kortgeknipt grijs haar en zwarte wenkbrauwen. Daarmee is hij het evenbeeld van acteur **Lee Marvin**. Van Hamme raakt duidelijk zeer geïnspireerd als hij leest of naar een film kijkt. Directe verwijzingen komt de lezer, als hij tenmin-

IK BEN JUIST GEKOMEN OM DAT UIT TE ZOEKEN, MAJOOR. U HEEFT ER IN IEDER GEVAL GOED AAN GEDAAN OM MIJ ONMIDDELLIJK TE WAARSCHUWEN
HET VAAK EN LYNNICH KUNT U ZICH MAAR UIT DE HEM GENERAAL

Lee Marvin/Generaal Carrington

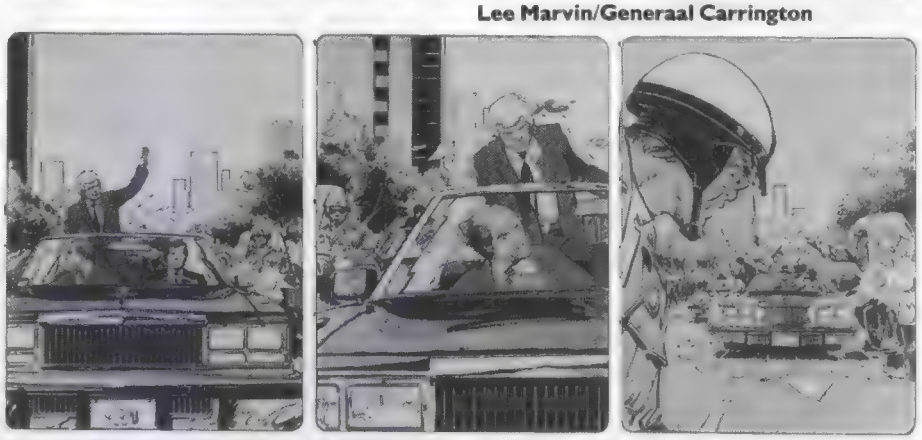

De moord op president Kennedy/William Sheridan.

HENRY SHERIDAN, DE GRONDLEGGER VAN DE DYNASTIE... MAAR HIJ WAS NIET DE ENIGE DIE ZIJN KINDEREN ZEGDE DAT HIJ DE VADER WAS VAN EEN PRESIDENT
WANT U WEET DAT SENATOR WALTER 'WALLY' SHERIDAN KANDIDAAT IS OM ZIJN VERMOORDE BROER OP TE VOLGEN. EN VOLGENS DE OPINIEPEILINGEN LIGGEN ZIJN KANSEN UITSTEKEND.....
JOSEPH GAL
CALVIN WAX EEN

Robert Kennedy/Walter Sheridan legt bloemen op het graf van zijn vader.

Als in een onvervalste B-film; een poging tot verkrachting.

ste niet met de inspiratiebronnen in aanraking is geweest, echter bijna niet tegen. Zo komen de namen Ludlum, Kennedy of Lee Marvin in de hele reeks niet voor. Van Hamme: 'Zowel voor de ene als voor de andere stripfiguur put ik inspiratie uit gelezen of beleefde situaties die mij bijgebleven zijn, maar van verwijzingen houd ik niet.' Dat is te merken als XIII vanaf het negende verhaal in een land komt dat, door het politieke klimaat, het landschap en de ligging, sterk doet denken aan naties als Chili of El Salvador. Dit land heet dan niet verwijzend El Chilor of Salvili, maar heel eenvoudig en onbeladen Costa Verde.

Lee Marvin is trouwens niet volledig uit de lucht komen vallen, want zo zei de scenarist ooit: 'Bij het schrijven van een scenario voor *XIII* is het de liefhebber van B-films die aan het woord is.' En inderdaad, de avonturen van XIII doen dikwijls denken aan spectaculaire actieprodukties uit Hollywood als *The Big Red One*, *First Blood* en *Alcatraz*. Het zou Van Hamme waarschijnlijk geen enkele moeite kosten om een stripversie van **Clint Eastwood** op een soepele manier in het verhaal te introduceren; moord, schietpartijen, verkrachtingen en achtervolgingen zijn kenmerkende bestanddelen van *XIII*. Wel moet worden opgemerkt dat de motivatie van de personages en de constructie van het plot een stuk minder plat zijn als bij de doorsnee Amerikaanse film.

Spanning

De lezer kan zich afvragen of een verhaal dat zoveel onoriginele elementen bevat nog wel kan boeien. Het antwoord is dat de vermenging van eerder gebruikte fictie en werkelijkheid met nieuwe elementen misschien zelfs wel de kracht is van het verhaal van *XIII*. Juist die herkenbare aansluiting met de realiteit in de vorm van de Sheridans/Kennedy's maakt dat de figuur van XIII zo aannemelijk is. De van Ludlum geleende uitgangspositie voor het verhaal is dermate intrigerend dat het zeker niet stoort om hem opnieuw te beleven. Bovendien geeft het plot van Ludlum Van Hamme de mogelijkheid de lezer af en toe op het verkeerde been te zetten, het mysterie door elke aflevering heen levend te houden en een onnoemelijke hoeveelheid zijwegen te bewandelen. Een goed voorbeeld van zo'n zijweg of subplot is te vinden in het derde deel van de serie – *Alle tranen van de hel*. XIII is daarin ten onrechte in een zwaar bewaakte en met ijzeren vuist geregeerde gevangenis terecht gekomen. De hele intrige rond Sheridan en XIII wordt in het album tijdelijk op een zijspoor gezet om een bottentrillend spannend ontsnappingsverhaal te vertellen dat doorspekt is met raadselachtige personen en intriges binnen de gevangenis zelf. De spanning wordt tot ongekende hoogte opgestuwd als de machtige buitenwereld van generaal Carrington en de geheime dienst zich met de gebeurtenissen in de nor gaat bemoeien. Op deze manier maakt Van Hamme in feite gebruik van hetzelfde mechanisme als waarmee de soapseries zo'n succes hebben: de gecreëerde wereld en personen worden gebruikt voor talloze door elkaar heen lopende plots waardoor het verhaal nooit afloopt. Elk afzonderlijk einde laat zaken open die in een volgend deel pas weer opgelost kunnen worden. Het resultaat is een verslavende serie.

Dit laatste heeft elke *XIII*-liefhebber nog onlangs kunnen ondervinden. In 1992 verscheen het negende deel – *Voor Maria* – dat als eerste los stond van de intrige rond de Sheridans. Dat was een ruime mogelijkheid voor Van Hamme om te breken met die vervlechting van de verschillende albums en een op zichzelf staand verhaal te produceren. Toch heeft hij daar niet voor gekozen. Hij liet XIII afreizen naar een bananenrepubliek om hem daar in de plaatselijke guerilla-oorlog verstrikt te laten raken. Naast vele nieuwe karakters liet hij ook enkele personen uit de eerdere delen meespelen. Daarnaast betrok hij nog de onzekere identiteit van XIII in de basis van het verhaal. Alsof dit nog niet genoeg was eindigde hij als klap op de vuurpijl met een onvervalste cliffhanger: XIII wordt door de tegenpartij gevangen genomen.

Dat alles doet Van Hamme niet om de lezer te klieren, maar om de spanning erin te houden, de kwaliteit van het verhaal hoog te houden en verzekerd te zijn van een goede verkoop van deel tien. Alleen daaruit blijkt al dat hij een scenarist is die zijn vak goed verstaat.

Dynamiek

XIII is een onvervalste dynamische strip waarin de karakters groeien naarmate de serie vordert. Daar waar bij voorbeeld de figuur Obelix in de 29 delen van de *Asterix*-reeks weinig verandert krijgen XIII en zijn medespelers steeds nieuwe herinneringen, een completer verleden en worden zij ouder en wijzer. Dat maakt, samen met de link naar de werkelijkheid en het superrealistische tekenwerk, dat de serie een levensecht karakter krijgt. Tijdens hectische gebeurtenissen in besneeuwde bergen, afgelegen ge-

ZO, ROWLAND NU AL JE EERSTE CURSUS ?
EEN WEEK IN DE "BONBONDOOS" ZAL JE GOED DOEN . NEEM 'M MEE
AF BOFF, MAKKER EEN KAMER VOOR JE ALLEEN, VOORZIEN VAN ALLE COMFORT.

XIII in de isoleercel in Alcatraz-achtige gevangenis.

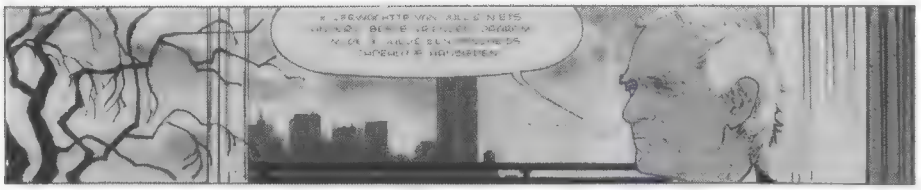

Jean van Hamme geportretteerd in het onlangs verschenen *El Cascador*.

***Voor Maria*, onvervalste cliffhanger: XIII wordt door de tegenpartij gevangen genomen.**

***XIII* is een onvervalste dynamische strip.**

vangenissen, dichtbegroeide regenwouden en het Pentagon ontspint zich een waar levensverhaal.

Het gevolg is een boeiende, intrigerende en niet makkelijk toegankelijke stripserie van grote klasse. Dat alle ingrediënten niet even nieuw zijn maakt daarbij niet echt uit, want de strip kent genoeg andere kwaliteiten. Wel kan de vraag worden gesteld hoeveel Van Hamme eigenlijk parafraseert zonder bronvermelding. Het idee uit de *The Bourne Identity* is teruggevonden, maar hoeveel door Van Hamme gestolen ideeën zijn dat niet? Elk aantal tussen nul en honderd kan het antwoord op deze vraag zijn.

Nee, Van Hamme is geen **Adriaan van Dis** die schaamteloos hele bladzijden uit een ander boek overschrijft en deze vervolgens als zijn eigen creaties presenteert. Hij stopt zijn onschadelijke diefstal weg in een ingewikkeld web van intriges, even geraffineerd als een geheim agent uit *XIII*. Laten we hopen dat Van Hamme deze verbergkunst lang meester blijft, want zijn verhalen blijven enkel spannend tot zijn kopieerdrift te grote vormen aanneemt en het plagiaat er te dik bovenop gaat liggen. Met *XIII* balanceert hij al bijna op het randje ...

Literatuur: Kuifje 41 uit 1990: Jean-Louis LeChat; *Jean van Hamme, Agent XIII is weer terug*.

Bibliografie XIII
(Vance/Van Hamme, Dargaud)

1984 - Zwarte vrijdag
1985 - Waar de indiaan gaat
1986 - Alle tranen van de hel
1987 - SPADS
1988 - Rood alarm
1990 - Het dossier Jason Fly
1990 - De nacht van 3 augustus
1991 - Dertien contra een
1992 - Voor Maria
1994 - El Cascador
1994 - De drie zilveren horloges (gepland)

AGENDA

t/m 19 maart
Expositie 'Inktvis Prutduktie', Galerie Sign, Winschoterkade 10, Groningen
t/m 26 maart
Expositie Ever Meulen: '127 Humo-prenten', Galerie Lambiek, Kerkstraat 78, Amsterdam
t/m 27 maart
Expositie 'Abondance in strips' (Het kaartspel in het stripverhaal), Nationaal Museum van de Speelkaart, Druivenstraat 18, Turnhout, België
t/m 31 maart
Expositie 'De andere wereld van Marten Toonder', Openbare Bibliotheek, Kerkstraat 2, Zeewolde
t/m 31 maart
Verkoopexpositie 'Adri van Kooten/Victor Zilverberg', Sjors+, Voorstraat 313, Dordrecht
t/m 1 mei
Expositie 'Robert Wuyts: Scorpio in Massailand', Belgisch Centrum van het Beeldverhaal, Zandstraat 20, Brussel, België
t/m 8 mei
Expositie 'Arctic light and darkness of: De jonge strip uit Finland', Belgisch Centrum van het Beeldverhaal, Zandstraat 20, Brussel, België
13 maart
9e Leidse Stripdag, Openbare Bibliotheek, Nieuwstraat 4, Leiden
18 maart t/m 14 augustus
Expositie 'Kat en Muis. Spiegelmans Maus', Joods Historisch Museum, Jonas Daniël Meyerplein 2-4, Amsterdam.
26 en 27 maart
4ème Salon de la Bande Dessinée, Maisons-Laffitte, Frankrijk
april-augustus
Expositie 'Marten Toonder, tekenaar in oorlogstijd', Verzetsmuseum Amsterdam, Lekstraat 63, Amsterdam
1 t/m 30 april
Expositie 'De andere wereld van Marten Toonder', Openbare Bibliotheek, Torenplein 8, Oosterhout.
2 t/m 6 april
2e Stripweek, Zaal Witte Burg, Witte Burg 1, Oostduinkerke, België
4 april
6e Delftse Stripdag, Congres- en partycentrum Delftstede, Phoenixstraat 66, Delft
9 april
Stripboekenbeurs, Cultureel Centrum 'De Garenspinnerij', Turfsingel 34, Gouda (10-15 uur, entree f4, leden Het Stripschap f2,50).
16 april
11e Zuidnederlandse Stripbeurs, Sporthal Atalanta, De Dom 9, Veldhoven (bij Eindhoven).
1 t/m 31 mei
Expositie 'De andere wereld van Marten Toonder', Openbare Bibliotheek, Oude klapstraat 80, Wijchen.
3 t/m 29 mei
Expositie 'De laureaten van de Belgische Kamer der Experten in Stripverhalen', Belgisch Centrum van het Beeldverhaal, Zandstraat 20, Brussel, België
10 mei t/m 4 september
Expositie 'De bende van Jojo', Belgisch Centrum van het Beeldverhaal, Zandstraat 20, Brussel, België.
12 t/m 15 mei
Art in Prague, Palace of Culture, Praag, Tsjechië.
21 mei t/m 14 augustus
Expositie 'De wereld van Bruintje Beer', Teylers Museum, Spaarne 16, Haarlem.
30 mei t/m 28 juni
Expositie van een selectie uit het 8e Nederlands Cartoonfestival, Thema: Telecommunicatie, Gebouw Noord-Holland, Haarlem.
31 mei t/m 28 augustus
Expositie 'Willy Vandersteen, een jonge belofte', Belgisch Centrum van het Beeldverhaal, Zandstraat 20, Brussel, België..
1 t/m 5 juni
Expositie Enki Bilal, Galerie Année, Jacobijnestraat, Haarlem.
1 t/m 30 juni
Expositie 'De andere wereld van Marten Toonder', Openbare Bibliotheek, Waterlandlaan 50, Purmerend.
3 t/m 5 juni
Stripdagen Haarlem, Haarlem.
3 juni t/m 24 juli
Expositie Lorenzo Mattotti, Vleeshal, Grote Markt 16, Haarlem
4 juni
Expositie 'P.O.S.S.E.', Discotheek Stalker, Haarlem.
4 en 5 juni
De Sjors en Sjimmie Stripblad-dagen, Kindermanifestatie, Concertgebouw, Klokhuisplein 2, Haarlem
1 t/m 31 juli
Expositie 'De andere wereld van Marten Toonder', P.I. Marwei, Holstmeerweg 7, Leeuwarden.
16 juli t/m 7 augustus
9e Stripfestival Koksijde, Casino-parking, Koksijde, België
1 t/m 31 augustus
Expositie 'De andere wereld van Marten Toonder', Ministerie van Sociale Zaken, Bureau Bedrijfsvoering, A. van Hannoverstraat 4-6, 's-Gravenhage.
4 t/m 7 augustus
San Diego Comic Convention, San Diego Convention Center, 111 West Harbor Drive, San Diego, U.S.A
6 september t/m 6 november
Expositie 'Giles tekende de bevrijding van Brussel', Belgisch Centrum van het Beeldverhaal, Zandstraat 20, Brussel, België
14 t/m 16 oktober
De Stripdagen, Turfschip, Breda.
25 oktober 1994 t/m 8 januari 1995
Expositie 'Mittei, een Luiks kunstenaar', Belgisch Centrum van het Beeldverhaal, Zandstraat 20, Brussel, België.

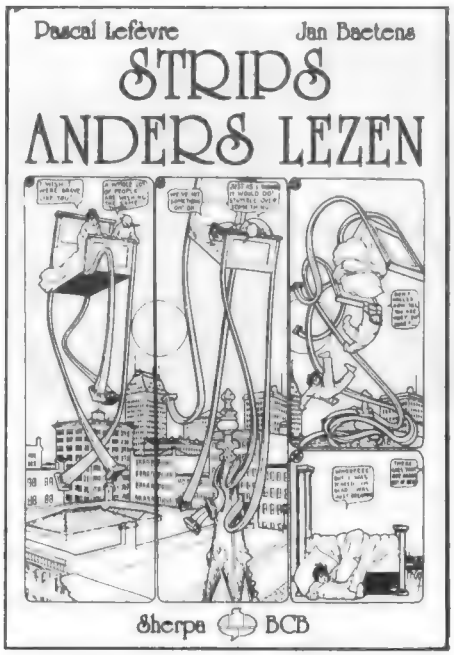

Strips anders lezen

door
HANS POLS

Stripkritiek staat in Nederland op een tamelijk laag niveau. Dit is slechts ten dele de schuld van incompetente schrijvers, waarvan het droefstemmende werk vooral te vinden is in de regionale kranten, een enkele landelijke krant en de stripfanzines.

De serieuze stripcriticus zal zich voordat hij kan gaan schrijven eerst de vraag moeten stellen wat een stripverhaal eigenlijk is en dan tot de conclusie komen dat bij het uitblijven van een eenduidig antwoord op deze vraag nauwelijks een beroep kan worden gedaan op enig theoretisch kader. Er is aardig wat literatuur over stripverhalen in de Nederlandse taal beschikbaar, maar deze teksten gaan zelden verder dan geschiedschrijving of een (doorgaans oppervlakkige) levensbeschrijving van een bepaalde auteur.

Filmtheorie

Als stripcriticus ben je daarom verplicht om je te baseren op de theorie van andere media; in stripverhalen worden beeld en tekst gecombineerd, dus ligt het voor de hand in stripkritieken gebruik te maken van begrippen uit de literatuur- en beeldende kunstkritiek. Het meest heeft de strip als medium gemeen met de film en ook striptekenaars hebben, zoals veelvuldig blijkt uit interviews, veel geleerd van het kijken naar films. Aan de filmtheorie ontleende begrippen zijn dan ook een vast onderdeel geworden van teksten over stripverhalen. Denk maar aan ingeburgerde termen als beeldkader, split-panel of montage.
Een stripverhaal is echter, zoals ook de auteurs van *Strips anders lezen* terecht opmerken, iets anders dan een film. Dat weerhoudt hen er niet van om in dit boekje naast de bekende begrippen ook een aantal in stripkritieken minder gangbare filmtermen toe te passen op stripverhalen.

In 't kort

Strips anders lezen is de eerste uitgave in de Nederlandse taal waarin een poging wordt gedaan het stripverhaal theoretisch te benaderen. Alvorens kritiek te leveren op het boek van **Jan Baetens** en **Pascal Lefèvre** vat ik de hoofdstukken kort samen. Baetens en Lefèvre bouwen hun theorie op aan de hand van een zevental uitgaven. Deze worden kort samengevat in het eerste hoofdstuk. Het corpus wordt gevormd door de volgende titels: *Little Nemo in Slumberland* **(Windsor McKay)**, *Kuifje: De zaak zonnebloem* **(Hergé)**, *The Cage* **(Martin Vaughn-**

***Watchmen* 3, plaat 14 en 15**

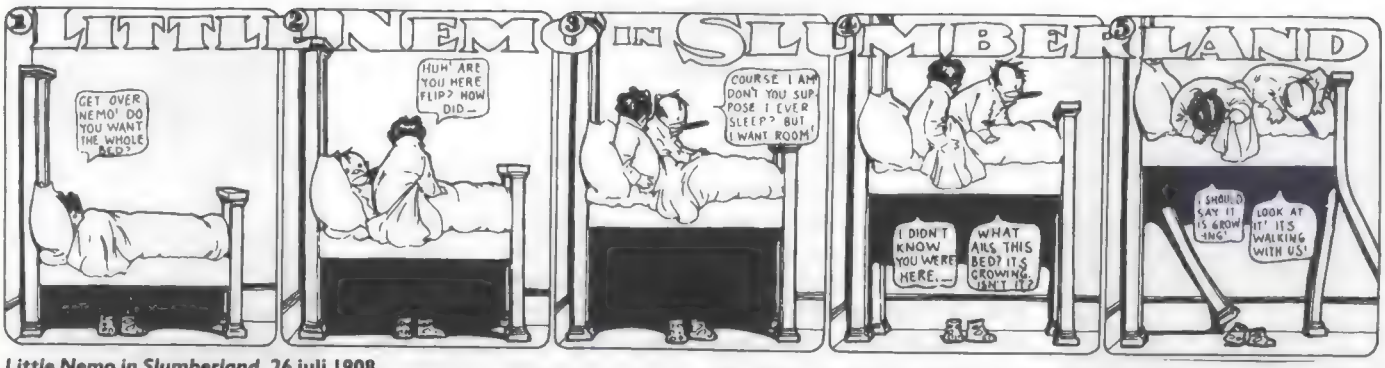
LITTLE NEMO IN SLUMBERLAND
GET OVER NEMO! DO YOU WANT THE WHOLE BED?
HUH! ARE YOU HERE FLIP? HOW DID—
COURSE I AM! DON'T YOU SUPPOSE I EVER SLEEP? BUT I WANT ROOM!
I DIDN'T KNOW YOU WERE HERE.—
WHAT AILS THIS BED? IT'S GROWING, AIN'T IT?
SHOULD SAY IT IS GROWING!
LOOK AT IT! IT'S WALKING WITH US!

Little Nemo in Slumberland, 26 juli 1908.

James), *Nouvelles histoires* (**Régis Franc**), *Beyrouth* (**Michel Duveaux**), *Besame mucho* (**Loustal/Paringaux**) en *Watchmen* (**Moore/Gibbons**).

In het tweede hoofdstuk staat de relatie tussen het woord en beeld centraal en komen verschillende typen tekst en de relaties tussen teksten onderling aan de orde. Hoofdstuk drie handelt over aan de film ontleende begrippen hors champ (buiten beeld) en hors cadre (buiten kader). In hoofdstuk vier gaan de auteurs in op de tekenstijl en in hoofdstuk vijf op de functie van kleur in het verhaal.

De begrippen oogpunt en compositie (respectievelijk ontleend aan de film- en aan de kunstkritiek) worden besproken in hoofdstuk zes. Vrij uitgebreid is hoofdstuk zeven over ritme en beweging, waarin ook de begrippen scènewisseling, verandering en herhaling worden beschreven. Dan volgt nog een rij hoofdstukken over plaatindeling, montage, beeld in het beeld en ten slotte de perigrafie en de drager van het stripverhaal.

Taalprobleem

Er passeren flink wat begrippen de revue, maar gelukkig is *Strips anders lezen* zeer leesbaar geschreven. Het rustig lezen van de hoofdstukken zal ook de niet-academisch geschoolde lezer veel nieuwe kennis opleveren. Als geheugensteun is door de auteurs voorafgaand aan de eigenlijke hoofdstukken een alfabetische begrippenlijst opgenomen.

Alle begrippen worden, zoals gezegd, toegelicht aan de hand van zeven stripverhalen. De keuze van titels mag op zijn minst merkwaardig worden genoemd. Waarom wordt geen gebruik gemaakt van uitsluitend titels die in het Nederlands verkrijgbaar zijn? Strips anders lezen is een Nederlandstalige uitgave en het verdient aanbeveling om bij het lezen van de teksten de besproken boeken erbij te houden. Maar wat moet de lezer, die de Franse taal niet machtig is, beginnen met *Beyrouth* van **Duveaux** en *Nouvelles histoires* van **Régis Franc**, titels die bovendien voor Nederlandse lezers (Vlamingen hebben het in dit opzicht iets makkelijker) moeilijk verkrijgbaar zijn. Om maar te zwijgen van *The Cage*, een boek dat zowel in het Engels als in het Frans nauwelijks te vinden is en waarvan je je zelfs kunt afvragen of dit wel een stripverhaal is.

SASS KILL HENRY KISSINGER
KILL HENRY KISSINGER!
Nous amorçons maintenant notre descente sur BEYROUTH. Nous vous prions de bien vouloir regagner vos places et relever votre tablette.
3

Beyrouth, pagina 4

Bésame Mucho, pagina 10

Valstrik

Want wat is een stripverhaal eigenlijk? Op die vraag geven de auteurs geen duidelijk antwoord en het lijkt mij dat voorafgaand aan iedere theoretische beschouwing over strips deze vraag eerst beantwoord moet worden.

Merkwaardig is het belang dat de auteurs in hoofdstuk twee hechten aan het woord in stripverhalen, terwijl in de rest van het boek vrijwel uitsluitend op het beeld wordt ingegaan. Stripverhalen zijn geen films, maar aan de relatie vertelling/beeld in stripverhalen, en de overeenkomsten en verschillen met film wordt weinig aandacht besteed.

De auteurs zijn in hun eigen valstrik gelopen. Zij bespreken stripverhalen vooral als filmtheoretici. Dat neemt niet weg dat een aantal zaken, die iedere striplezer eigenlijk weet, nu eens op een rij worden gezet en van een naam worden voorzien. En het werd hoog tijd dat dat eens gebeurde, maar laten we niet te vroeg juichen. Ieder hoofdstuk van dit boek, ieder begrip, vraagt erom bekritiseerd en bediscussieerd te worden. Ik hoop dat dit gebeurt en dat die discussies weer zullen leiden tot een serie mooie boeken.

Strips anders lezen
Baetens & Lefèvre
Sherpa/BCB 1993
ISBN 90-72995-65-1
Prijs f24,95 / Bfr.499
(96 pagina's, zwart/wit, s.k.)
**

Samber 3:
Revolutie, revolutie ...

Yslaire
Glénat 1993
ISBN 90-6969-107-8
Prijs f27,95 / Bfr.559
(56 pagina's, kleur, h.k.)

Drie jaar na *Ik weet dat je terug zult komen* is er eindelijk weer een nieuw album uit de reeks *Samber* verschenen, waarin we de tragische liefdesgeschiedenis kunnen lezen van Bernard Samber en Julie.
Bernard, de zoon van de schrijver Hugo Samber, is in Parijs op zoek naar zijn geliefde Julie. Hij weet niet dat zij, verdacht van de moord op zijn moeder, zich in hetzelfde pand bevindt als hij. De schilder Valdieu heeft het meisje onderdak verleend en wil haar op het witte doek vereeuwigen. Bernard ontmoet Horace Saintange, een vriend van wijlen zijn vader. Via zijn neef Guizot komt hij erachter dat Saintange de vader van Julie is en dat hij haar verblijfplaats aan de politie heeft verraden. De jongeman snelt haar tegemoet om haar te waarschuwen, maar het noodlot slaat toe als de jaloerse schilder Valdieu een hereniging in de weg staat.
Auteur **Bernard Hislaire** is er wederom in geslaagd om een juweel van een strip af te leveren. In het eerste deel *Minder is meer* ... werden de fundamenten gelegd voor deze voortreffelijke reeks. We zijn getuige van het ontstaan van een onmogelijke liefdesverhouding tussen een gekwelde jongen uit een gegoed milieu en een verschoppeling. Het meisje, dochter van een prostituée, draait op voor de moord van de moeder van Bernard, feitelijk gepleegd door Sarah, zijn krankzinnige zus. Sarah is bezeten van hun vader en zij wil zijn boek 'De oorlog der ogen' na zijn zelfmoord afmaken. Het boek vormt de sleutel tot de dramatische gebeurtenissen in het geslacht Samber. Volgens Hugo Samber, bepaalt de kleur van de ogen de oorsprong en het lot van passies. Mensen met rode ogen zoals Julie, zijn volgens deze theorie gebrandmerkt. Bemin deze wezens en je zult de rest van je leven tranen van bloed wenen ...
Hislaire weet zijn verhaal steeds verder uit te spinnen, uit te diepen. Voorlopig blijft de lezer gissen naar de onderlinge verbanden tussen wat er is voorgevallen tussen verschillende personages in het verleden en de gevolgen daarvan voor het nageslacht. Daarnaast is er de romantische en tegelijkertijd onmogelijke liefde tussen Bernard en Julie. En dat alles speelt zich af tegen het decor van een op handen zijnde revolutie. Een knap staaltje werk.
Evenals het tekenwerk is de mise en scène prachtig en dramatisch. Door het gebruik van sepia inktlijnen in plaats van de gebruikelijke zwarte, vormen de kleuren een nog grotere eenheid met de tekeningen dan in de twee vorige delen het geval is. Hislaire overtreft zichzelf op alle fronten. Het enige minpuntje is dat we waarschijnlijk weer een paar jaar op het vervolg zullen moeten wachten. Maar ja, dat is nu eenmaal vaker het geval bij meesterwerken.

MN

****

Flynn 1: De witte dood
Flynn 2: Gele koorts

Matena
Arboris 1993
ISBN 90-343-2466-4 (deel 1)
ISBN 90-343-2467-2 (deel 1, h.k.)
ISBN 90-343-2469-9 (deel 2)
ISBN 90-343-2470-2 (deel 2, h.k.)
Prijs f 8,95 / Bfr.180 per deel
f17,95 / Bfr.360 per deel (h.k.)
(48 pagina's, kleur, s.k.)

Dick Matena, het enfant terrible van de Nederlandse stripwereld toont zich wederom een klasse apart wanneer het gaat om veelzijdigheid. Na toppers als *Mythen* en zijn bewerkingen van jongensboeken als *Pietje Bell*, *Kruimeltje* en *Dik Trom*, verrast Matena zijn publiek dit keer met *Flynn*, na Steven de Rie's *3 dagen van de Doler*, de eerste Nederlandse comic. Dick is een bijzonder kind en dat is-ie!
De vraag is natuurlijk of de Matena-fan wel zo'n plezier wordt gedaan met deze nieuwe gril van de meester. Geheel in de traditie van de Amerikaanse comics omvat deze Nederlandse variant namelijk twee doorsneeverhaaltjes van het kaliber 13-in-een-dozijn. Deel 1 toont de rebel Flynn die het opgefokte filmwereldje per zeilschip naar Afrika ontvlucht en dan pardoes in handen valt van ... luipaardmannen (jawel). Deel 2 laat zien hoe de held de aanslag op zijn vriend wreekt en stoïcijns een bevallige Chinese schone redt uit de wrede handen van haar even wrede kidnappers. De diepgang van een lift in een caravan dus.
We kennen Matena's fascinatie voor gekwelde en gedoemde personages al uit zijn werk rond **Van Gogh** en **Edgar Allan Poe**, en daarom kan zijn knipoog naar de betreurde **Erroll Flynn** een logische keuze worden genoemd. De Hollywoodster van weleer was een legendarisch rokkenjager en een onverbeterlijk drankorgel en werd ooit door een tegenspeelster 'a fifty years tresspass against good taste' genoemd. Echter, Matena zou Matena niet zijn, als hij niet met zijn eigenzinnige karakterinterpretaties een geheel eigen signatuur gaf aan zijn Earl Flynn. Matena's cynisme en ironische kijk op zaken zijn raker dan ooit in zijn weergave van Hollywood en de haat-liefde verhouding tussen de onberekenbare acteur en diens hulpeloze studiobazen.
De comic, waarvan 20 (!) delen zijn gepland die tweemaandelijks zullen verschijnen, is schetsmatig en soms bijna nonchalant getekend. Het talrijke gebruik van close-ups, de weinig verfijnde pagina-indeling en het staccato vertelritme volgen exact de

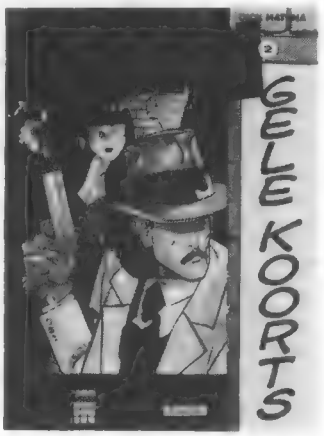

wetmatigheden die zo karakteristiek zijn voor dit genre. De vaak clichématige gebeurtenissen volgen elkaar in zo'n kort tijdsbestek op, dat Matena's capaciteiten als overtuigend verteller niet echt uit de verf komen. De inkleuring is, zoals bijna altijd bij Matena, fraai verzorgd en completeert de tekeningen en het verhaal in sfeer.
Al met al is deze *Flynn*, door Arboris in een Europees jasje gestoken, alleen voor de echte comic-liefhebbers veelbelovend te noemen.

TV

**

Sweet Sixties

Cabanes
Sherpa 1993
ISBN 90-72995-84-8
Prijs f29,95 / Bfr.599
(64 pagina's, kleur, h.k.)

In 1989 maakte **Max Cabanes** met het album *Blindemannetje* een onuitwisbare indruk. Op prachtige wijze bracht hij hierin de eerste erotische ervaringen van een jochie in beeld. Naarmate de leeftijd van Max, de hoofdpersoon, vorderde, evolueerde de tekenstijl subtiel mee. Dankzij uitgeverij Sherpa

kunnen we lezen hoe het Max in zijn pubertijd vergaat. Naast zijn belangstelling voor de andere sekse komen ook andere zaken aan bod, zoals gitaren, rockbands, kleding en brommers. Max trekt met een groepje schlemielen op, echter bijster opwindend zijn hun belevenissen niet. Er wordt wat kattekwaad uitgehaald, geslenterd, gefantaseerd, gevochten en geflirt, waarbij het soms tot een vluchtig seksueel contact komt. We krijgen een aardig beeld van het leven van de Franse jeugd uit het plaatsje Béziers in de zestiger jaren.

Het verhaal is in hoofdstukken opgedeeld die onmerkbaar in elkaar overlopen, waarbij er nauwelijks sprake is van enige opbouw. Echte hoogtepunten zijn niet te vinden. Het verhaal kabbelt voort, net zoals in het echte leven. De auteur geeft op deze wijze de verveelde, egocentrische en inhoudsloze kijk op de wereld van deze pubers weer. De rol die vrouwen spelen, blijft beperkt tot die van seksobject, nimmer worden ze als personen gezien.

Mede door zijn wervelend kleurgebruik heeft Cabanes het verhaal prachtig in beeld gebracht. De invloed van **Jijé** is hierbij duidelijk zichtbaar en de

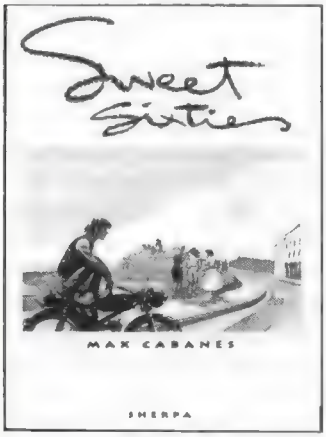

tekeningen zijn nog eenvoudiger geworden. In plaats van de scherpe inktlijnen uit *Blindemannetje* is een grovere lijnvoering gekomen. Soms is de weergave van bij voorbeeld gezichten ronduit slordig te noemen. Wanneer we een knul bruusk een stok uit de handen van een bejaarde zien schoppen, maakt Cabanes gebruik van grove houtskoollijnen. Synchroon aan de tekeningen is de verandering in gedrag en persoonlijkheid te zien. Van het verlegen jongetje in *Blindemannetje* is aan het eind van *Sweet Sixties* geen sprake meer. Achteraf beschouwt hij zijn jeugdzonden slechts als tijdverdrijf, hoewel hij wel wat schuldbewuster is geworden.

MN

**

Dayak 1: Getto 9

Adamov
Glénat 1993
ISBN 90-6969-122-1
Prijs *f* 27,95 / Bfr.559
(46 pagina's, kleur, h.k.)

In het Afrika van de toekomst – waar technologisch gezien alles mogelijk is – ligt een overbevolkte metropool. Het aantal blanken dat er woont is op een hand te tellen. Dayak, de hoofdpersoon van dit verhaal, is er één van. Hij vecht tegen het onrecht dat de bevolking van de monsterstad door multinational en overheid wordt aangedaan. Hij is een held.

Wie denkt dat een dergelijke basis voor een verhaal door zijn simpele structuur nooit veel kan voorstellen heeft het mis. **Philippe Adamov** weet de personen die deel uitmaken van het machtsapparaat kleurrijk neer te zetten en de onderlinge verhoudingen tussen de karakters zijn meer dan boeiend. Ook de toekomstwereld van de tekenaar verveeld geen moment. Adamovs barokke monsterachtige hightech machinerie en architectuur zitten vernuftig in elkaar en vormen een waar kijkspektakel. Hiermee blijkt de tekenaar de belangrijkste kwaliteit voor een sf-schrijver – het kunnen maken van een geheel nieuwe wereld – zowel in visueel als verhaaltechnisch opzicht in ruime mate in huis te hebben.

Maar helaas ... In zijn ijver zijn toekomstbeeld enige overtuigingskracht mee te geven verliest Adamov zich in de weergave van onnodige complexe verhoudingen. Het resultaat is een fascinerend, uitdagend, oogstrelend en niet lekker leesbaar boek. Hopelijk eist het tweede deel van *Dayak* niet zoveel inspanning van de lezer.

HW

***

Steven Sterk 8: Overval op het witte doek

Peyo
Lombard 1993
ISBN 90-6421-961-3
Prijs *f* 8,25 / Bfr.150
(48 pagina's, kleur, h.k.)

Bij het verschijnen van deel 8 van het supersterke jochie Sterk wordt het tijd om een klein retrospectief te houden over **Peyo**, die is overleden in december 1992. Vanaf 1962 tot 1978 zijn er in deze serie 7 delen verschenen, waaraan door 7 tekenaars en scenaristen is gewerkt. Het idee van het eerste

deel, *De Rode Taxi's*, is uitgewerkt door **Pierre Culliford** (Peyo) en **Willy Maltaite** (Will). Daarna heeft Peyo zich met het tekenen van Steven Sterk beziggehouden tot en met deel 4, ondersteund door de tekenaar **Walthéry** en de scenaristen **Yvan Delporte** en **Gos**. Vanaf deel 5 heeft hij slechts de scenario's bepaald in samenwerking met **Delporte** en **Blesteau**. De tekeningen werden verzorgd door respectievelijk **Walthéry**, **Wasterlain** en **Blesteau**.

Dit achtste deel kan worden gezien als een eerbetoon aan Peyo de schrijver en tekenaar, want er wordt geregeld gerefereerd aan de voorgaande zeven delen. Zoon **Thierry Culliford** heeft het scenariowerk, samen met **Dugomier**, op zich genomen; de tekeningen zijn van **Pascal Garray**, die zich de overbekende Peyostijl heeft eigengemaakt.

Het verhaal is eenvoudig. Een filmproducer hoort van de affaire rond de robot Lady Adel Fine, die als twee druppels water lijkt op mevrouw Adolphine. Door een programmeerfout werd deze robot agressief en misdadig, en ontpopte zich als een geboren bendeleidster. De producent ziet een fantastisch filmscenario voor zich. Mevrouw Adolphine moet de hoofdrolspeelster worden. Het lieve mensje kan echter niet in de huid kruipen van de misdadige robot. Een fiasco dreigt. Ondertussen zit een bende, die ooit door toedoen van Lady Adel Fine brodeloos raakte, te broeden op de klapper in hun crimineel bestaan. De leden zien een mogelijkheid door het exploiteren van de robot, de bank, waar de filmset gedurende een paar dagen zal bivakkeren, te beroven van de goudvoorraad. Het moge de oplettende lezertjes duidelijk zijn, dat Steven de zaak frustreert. Ook in dit stripverhaal is het jong weer vreselijk sterk op momenten, dat niemand kijkt. En weet hij iemand te interesseren voor zijn fratsen, dan slaat uitgerekend op dat ogenblik de verkoudheid toe, waardoor zijn krachten hem tijdelijk verlaten.

Het is geen verrassend verhaal geworden, daarvoor is de tijd nog niet rijp lijkt wel. Er wordt met een teveel aan respect teruggekeken naar de Grote Meester, die vanaf zijn wolkje toch redelijk tevreden naar zijn epigonen kan kijken, want voorwaar het is geen sinecure een strip over te nemen van een man als Peyo.

RB

**

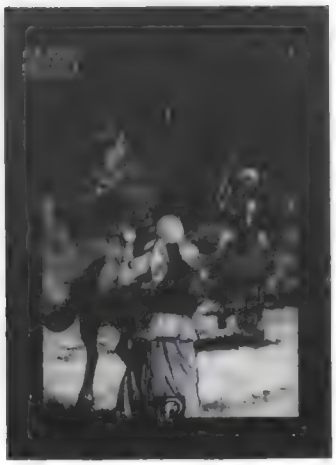

Ocke Ockinga I

Stapel
Boumaar 1993
ISBN 90-7383-603-4
Prijs f29,95 / Bfr.599
(96 pagina's, zwart/wit, h.k.)

Bij al het supersonische gekletter, overgeraffineerd gebrabbel en kapotgestileerd grafisch vakmanschap van tegenwoordig is een simpel mens als ik nog eens blij dat hij een gewoon degelijk album in handen krijgt. Een historische strip waarin niet al te veel wordt gelet op de historische integriteit of opvoedkundige waarde, is een verademing. Deze ongebondenheid geeft de hoofdfiguur trouwens de kans zich te ontplooien en biedt de auteur de gelegenheid een aantal wendingen aan het verhaal te geven die niet per se hoeven te kloppen.
Ocke Ockinga is zo'n verhaal dat zich eenvoudig ontrolt, maar tegelijkertijd kwaliteitsaspecten als rechtlijnigheid, vaart, duidelijkheid en bondigheid hoog in het vaandel voert. Of **Gerrit Stapel** nu een groot artiest is of niet wil ik in het midden laten. Hij heeft de Friese zaak veel goed gedaan door een periode uit de Friese middeleeuwen te belichten en een held te creëren die ook in het Nederlands overeind blijft staan.
Stapel heeft met deze bundeling van alle krantestrips een boek afgeleverd in de **Marten Toonder**-traditie. En het eerste deel van deze vierdelige reeks zet een aantal zelfingenomen grote meneren of wereldberoemdheden-in-de-lage-landen op hun plaats. Jongens, hier wordt getekend en verteld dat het een lieve lust is. Zonder kapsones, zonder drang naar zelfbevestiging of masturbatie. Een eenvoudig, prachtig album. Waar blijven de volgende drie?

AL

****

Oerbosvertellingen 2: De weg naar omhoog

Aouamri & Tarvel
Arboris 1993
ISBN 90-343-2455-9
ISBN 90-343-2456-7 (h.k.)
Prijs f 8,95 / Bfr.180
f17,95 / Bfr.360 (h,k,)
(48 pagina's, kleur, s.k. & h.k.)

De reis naar omhoog is het tweede deel van de serie *Oerbosvertellingen*. Het eerste verscheen in 1991. De serie is (na overname van uitgeverij Vaisseau d'Argent) één van de eigen produkties van uitgeverij Arboris. In deel één maakten we kennis met Torg, een welgeschapen jongeman die ooit uit de bomen is gevallen en werd opgenomen door de uit behoorlijk misvormde wezens bestaande Wortelstam. Torg weet dat hij niet echt één van hen is en gaat op zoek naar zijn wortels, die zich ergens boven in de bomen moeten bevinden. Bij zijn queeste wordt hij vergezeld door het meisje Daha en Daxam, een krijger die net als Torg uit de bomen komt.
Oerbosvertellingen speelt zich af op een wereld waar in flora en fauna enorme en groteske vormen hebben aangenomen, terwijl de mens, al dan niet gemuteerd, klein is gebleven. Er zijn verschillende primitieve beschavingen ontstaan, zowel onder als in de reusachtige bomen. In *De reis naar omhoog* beginnen Torg en zijn gezellen de beklimming van een van deze bomen, een tocht vol gevaren en ontmoetingen. Ondertussen is ook Keb, Torgs aartsvijand bij de wortelstam met zijn aanhang begonnen aan een beklimming.
De reis naar omhoog is goed getekend door **Aouamri** – er zijn een paar leuke vondsten terug te vinden in het boek – maar erg origineel is het allemaal niet. Het idee van de zonder lichaam opererende handen ben ik al eerder

tegengekomen en het is jammer dat in deze strip door scenarist **Brice Tarvel** weer eens verwezen wordt naar onze aarde, een fantasywereld mag toch best gewoon een verzonnen wereld zijn?
Al met al is *De reis naar omhoog* een aardig boek en pas het tweede deel in een reeks die nog best leuk kan worden. Ik wacht nog even af.

HP

**

Feminax & Walkurax

(Parodiereeks 11)
Becker
Arboris 1993
ISBN 90-343-2442-7
Prijs f8,95 / Bfr.180
(48 pagina's, kleur, s.k.)

In de Parodiereeks van uitgeverij Arboris verscheen vorig jaar een persiflage op de geesteskinderen van **Uderzo** en **Goscinny**. De onverschrokken Galliër Asterix en zijn kompaan Obelix werden voor de gelegenheid omgedoopt in de al even robuuste, maar vrouwelijke en

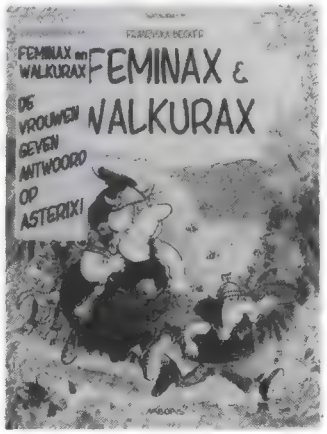

Germaanse Feminax en Walkurax. De oorspronkelijke Duitse uitgave verscheen bij de uitgeverij van het vrouwentijdschrift EMMA, een van de eerste en nog immer spraakmakende produkten van de rond 1970 herboren vrouwenbeweging in West-Europa. **Franziska Becker**, de auteur en tekenaar van de uitgave, is de vaste tekenares van dit tijdschrift. In 1988 ontving zij de Duitse Max und Moritz-stripprijs voor haar werk.
Feminax & Walkurax is een wat vreemde eend in de Arboris-reeks van parodieën op bekende stripfiguren. Het eerste tiental uit de serie bestaat voor een groot deel uit 'Mannerphantasiën' waarin rondborstige equivalenten van stripfiguren als Natasja regelmatig uit de kleren gaan of waarin vieze varkens met plezier rondwroeten in de zelfkant van het leven. Deze elfde uitgave in de reeks heeft meer weg van een vrouwenfantasie, en dan niet zozeer één waarin vrouwen zich wentelen in de wereld van vies en voos. Het gaat hier om een verhaal waarin het matriarchaat wordt verbeeld in een onoverwinnelijk dorpje aan de Rijn, zo'n 2000 jaar geleden.
Het verhaal begint precies zoals we dat hun Gallische tegenvoeters gewend zijn. Het dorpje met zijn sympathieke inwoonsters is een doorn in het oog van de Germaanse en Romeinse buitenwereld. Verwoede pogingen worden gedaan om het dorp in te lijven in de patriarchale wereld. Dat levert vele spannende en grappige momenten op, maar Feminax en Walkurax zorgen ervoor, met steun van vele andere inwoonsters, dat de rust in het dorp weer wordt hersteld.
Waar Asterix en Obelix per deel echter vaak één avontuur beleven, maakt het vrouwendorp onder aanvoering van Feminax en Walkurax heel wat meer mee. Dat maakt het een volwaardige parodie op de hele *Asterix*-serie, maar is tegelijkertijd ook de zwakte van het verhaal. Becker heeft zoveel verschillende elementen in het boek willen stoppen dat het soms een beetje veel van het goede is. En dat is jammer. Want behalve dat de grote lijn er niet duidelijker op wordt heeft Becker hier mee ook diverse leuke

ideeën en wendingen prijsgegeven die in een vervolg op deze toch prijzenswaardige parodie misschien beter tot hun recht waren gekomen.

MH

***

Red road 1:
American buffalos
Red road 2:
Business rodeo

(De grote Indiaanse saga van Derib 4 en 5)
Derib
Lombard 1993
ISBN 90-6421-952-4 (deel 1)
ISBN 90-6421-969-9 (deel 2)
Prijs *f* 24,95 / Bfr.495
(64 pagina's, kleur, h.k.)

Derib is net als zijn landgenoot **Cosey** iemand die in zijn werk (sinds *Buddy Longway*) het accent legt op mensen en hun gevoelens en niet op avontuur of actie. Bekend is hij vooral als maker van de reeks *Buddy Longway*. Uit deze reeks bleek al Deribs interesse voor de leef- en denkwereld van de indianen. Hij ging zich hier (net als **Kresse** ooit) verder in verdiepen en dit resulteerde in een driedelig verhaal dat hij zo veel mogelijk probeerde te vertellen vanuit het perspectief van de Sioux-indiaan.
Kort geleden werd deze trilogie *Hij die tweemaal geboren werd* herdrukt, ditmaal als eerste in een zevendelige reeks met als titel *De grote Indiaanse saga van Derib*. Onder de titel *Red road* werd al eerder een boek uitgegeven door Deribs eigen uitgeverij (in Nederland door Blitz), maar het heeft tot 1993 geduurd voordat Derib de nieuwe vierdelige cyclus zou vervolgen. In rap tempo bracht Lombard dus vier herdrukken uit en een nieuw deel.
Red road is geen rechtstreeks vervolg op *Hij die tweemaal geboren werd* (het speelt zich 150 jaar later af). De geschiedenis die hierin verteld wordt leeft voort in de gedachten van de indianen die in onze tijd leven. Na eerst een beeld te hebben gegeven van het leven van de indianen in vroeger tijden, wil Derib nu een beeld geven van het leven van de Noordamerikaanse indianen in onze tijd. En dat is een weinig

opgewekt beeld. Derib vertelt zijn verhaal aan de hand van de lotgevallen van de indiaanse jongen Amos.
Amos leeft met zijn vader, zuster, opa en oma in een reservaat. Amos' vader heeft na de dood van diens vrouw zijn heil gezocht in sterke drank. In *American buffalos* neemt grootvader Jason Amos en zijn zuster Alyssa mee op een trip met de auto om hen de laatste buffels te laten zien. Terwijl zij hiernaar kijken vertelt Jason de geschiedenis van de indianen en de verwevenheid van hun lot met dat van de zwarte bison.
Bij hun terugkeer in het reservaat blijkt een drama te hebben plaatsgevonden. In dronken woede heeft vader Earle Amos grootmoeder vermoord. Amos vlucht weg uit het reservaat.
Amos' geschiedenis wordt vervolgd in *Business rodeo*. Hij zwerft over de wegen van Wyoming als hij Cole en zijn dochter leert kennen. Zij nemen hem op in hun kleine gezin. Cole is een rodeorijder en als hij ontdekt hoe verbluffend goed Amos met paarden om kan gaan betrekt hij de jonge indiaan bij de wedstrijden. Daarna volgt een succesvolle periode, maar daar komt een einde aan als Amos door een oude man wordt geconfronteerd met zichzelf en met zijn indiaanse achtergrond.

Derib heeft met *Red road* een ambitieuze doelstelling. Hij wil laten zien hoe ieder van ons op zoek is naar de waarheid. De 'red road' van Amos is de weg die ieder van ons aflegt naar het werkelijk menszijn. Het is moeilijk om na de verschijning van twee delen te beoordelen in hoeverre Derib hierin geslaagd is. De kwaliteit van Deribs tekenwerk is als altijd zeer hoog. Het enthousiasme en zijn passie voor de natuur stralen af van zijn tekeningen van paarden en buffels. De manier waarop hij mensen tekent getuigt van zijn liefde voor het leven en van zijn bewogenheid met het lot van hen die een moeilijk leven hebben.

HP

***

Jimmy Boy 4: Hollywood!

David
Dupuis 1993
ISBN 90-314-1557-X
Prijs *f* 9,95 / Bfr.180
(96 pagina's, kleur, s.k.)

Dominique David is één van de weinige vrouwelijke stripmakers, die erin geslaagd zijn een stripserie op te zetten waarvan met regelmaat nieuwe succesvolle delen verschijnen. Jimmy Boy, de hoofdpersoon in deze serie, beleefde eerst een aantal korte verhalen in Robbedoes voordat David aan haar eerste lange verhaal begon, tevens het eerste album in de serie. *Jimmy Boy* is een aangename reeks die zich afspeelt in de crisistijd.
Jimmy zwerft (het is in dit verhaal 1929) door de Verenigde Staten en belandt in Hollywood. Hier gaat hij wonen, samen met de stuntpiloot Bob. Jimmy slaagt er in werk te vinden.
Er gebeurt veel in dit verhaal, zo veel dat het een extra dik boek is geworden. Jimmy leert verschillende mensen kennen, zoals **Walt Disney**, Harry Cohn, de eigenaar van een filmstudio, de krantenbezorger Slide en de twee meisjes Dorothy en Nita. Nita wordt Jimmy's vriendin. Het viertal vrienden raakt betrokken bij een smokkelzaak en Nita raakt hierbij zwaar in de problemen. Ze wordt ontvoerd en bedreigd met de dood.
Dominique David is een voortreffelijk tekenares, maar dat wisten we al. Haar nieuwste

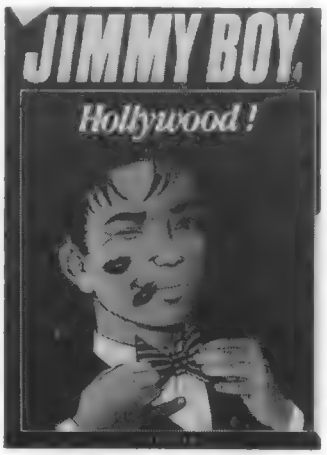

boek is goed gedocumenteerd en rijk aan details. De intrige is wellicht wat eenvoudig, maar Jimmy Boy is tenslotte een serie voor jonge lezers. Toch zal ook een volwassen lezer veel plezier beleven aan *Hollywood!* Het is een verhaal over volwassen worden, beslissingen nemen en over de ondergang van de stomme film. Dit alles tegen het decor van een naderende wereldramp in een stad waar dromen gemaakt worden.
Hollywood! is een ware striproman geworden voor jonge lezers.

HP

***

Volgende maand

Het

APRIL-nummer

EN VERDER...

– ***Aladdin*** *(Weiss/Xavi, Geïllustreerde Pers). Een mooi sprookje en een leuke strip voor iedereen die een tastbare herinnering aan de film wil. ** (TB)*

– ***De jonge jaren van Blueberry 7: Drie man voor Atlanta*** *(Corteggiani/Wilson, Big Balloon/Alpen). Kogels worden niet gespaard als Mike Blueberry in Atlanta zijn oude vijand Lewis Norton tegen het lijf loopt. Het verhaal doet vaag denken aan een avontuur geschreven door Charlier. ** (FH)*

– ***Bob Morane 27: De stad der dromen*** *(Vernes/Coria, Lombard). Bob is de Zuidamerikaanse guerillero's te slim af en ontrafelt en passant een eeuwenoude legende. ** (TB)*

– ***Den 1: Nooitland*** *(Corben, Sherpa). Herdruk van dit klassieke epos met zijn oogverblindende kleuren en vlezige helden. *** (TB)*

– ***Donald Duck 78: Als manager*** *(Barks, Geïllustreerde Pers). In dit deel opnieuw een aantal fraaie Barks-verhalen, waaronder een aflevering waarin Donald een bootrace wint maar toch verliest. Dat kan alleen deze sympathieke geboren loser overkomen. *** (RS).*

– ***Fox 3: Raïs el Djemat*** *(Charles/Dufaux, Glénat). Dufaux houdt van spannende avonturen waarin het bovenmenselijke centraal staat. Bij Fox draait het om het boek van Toth en de gunst van de Egyptische goden. Deel 4 is het slotdeel. Ik ben benieuwd of dan aan alle tot nu opgewekte verwachtingen kan worden voldaan. *** (RS).*

– ***Huwelijk & relatie, Lijf & leed, Kunst & cultuur*** *(Van Straaten, Van Gennep). Drie nieuwe boekjes met treffend geïllustreerde one-liners. Grappige en schrijnende observaties door Van Straaten. Jammer dat hij Alan Noore's From Hell niet illustreert. *** (MN)*

– ***Jerome K. Jerome Bloks 9: Niet thuis*** *(Dodier, Dupuis). Hoofdpersoon van dit verhaal is Babette, de vriendin van de verdwenen Jerome Bloks. In haar pogingen om hem te vinden, loopt ze lakse politiemensen en ontsnapte criminelen tegen het lijf. Vakkundig gemaakte strip met veel humor. Maar wat is er met de diamant gebeurt? *** (MN)*

– ***Jessica Blandy 8: Satan, mijn broeder*** *(Renaud/Dufaux, Dupuis). Merkwaardig Voodoo-gedoe rond eierencultus waarin Jessica een beslissende rol lijkt te vervullen. Vervolg en einde in Satan, mijn smart. ** (RS)*

– ***Lucky Luke 32: De Daltons op de bruiloft*** *(Morris/Fauche & Léturgie, Lucky Productions). Geen al te beste. Voorspelbaarheid troef, ook al omdat uit het zoveelste optreden van de Daltons blijkt dat deze personages inmiddels zijn doodgebloed. Voor de volhouder. * (RS)*

– ***De Maltezer 2: De zeveneneenhalve samoerai*** *(Durand/Verron, Lefrancq). Het album bevat zeer humoristische passages maar gaat uiteindelijk gebukt onder de onwaarschijnlijkheid van de groteske verwikkelingen. *** (TB)*

– ***Moesashi 3: Moesashi in duel met Kodjiro*** *(Van der Meij, Sherpa). Mooi slot van dit drieluik over de Japanse zwaardvechter Moesashi. Deze strip van Van der Meij behoort door de verrassende themakeuze en de gedurfde, zij het niet altijd geslaagde, stilistische uitwerkingen tot de (nu nog?) spaarzame hoogtepunten van de Nederlandse strip in de jaren '90. *** (RS)*

Kijk uit naar het volgende nummer van STRIPSCHRIFT met daarin onder andere de volgende onderwerpen:

een fijn gesprek met
Henk Kuijpers

een klein gesprek met
Renaud en Dufaux

de zuidelijke passie van
Jos Weijmer

– ***Pontiac Review 4: Detoxiphoba*** *(Pontiac, Oog & Blik). Het drugsverleden van Pontiac herleeft in deze verzameling strips en illustraties. De zwarte bladzijden uit het leven van Neêrlands beste undergroundtekenaar. *** (MN)*

– ***Rhaa Lovely*** *(Gotlib, Arboris). Herdruk. Groteske schildering van de menselijke banaliteit. Gotlib op z'n best. *** (RS)*

– ***Ripley 1986-1993*** *(Raven, eigen beheer). Dit album bevat de oorspronkelijke versie van 'Lotus' en het niet eerder gepubliceerde 'Lena', twee avonturenverhalen waarin de auteur blijk geeft van haar liefde voor helikopters. Uitsmijter is het onverbloemde 'Conversations'. ** (TB)*

– ***Sprinkhaan 2: De parade van de monsters*** *(Kraehn, Glénat). Na een mislukt optreden in een freakshow weet Sprinkhaan door middel van zijn gave zijn kansen te keren. Helaas laat hij zich misleiden en jaagt hij zijn vrienden tegen zich in het harnas, hetgeen de nodige slachtoffers maakt. ** (MN)*

– ***Vasco 12: De prinsen van de rode stad*** *(Chaillet, Lombard). Het verhaal heeft nogal wat scherpe kantjes maar leest lekker weg. ** (TB)*

– ***De zeven dwergen*** *(Marvano, Dupuis). Hartverwarmend maar ook hartverscheurend liefdesverhaal in oorlogstijd, al balanceert Marvano op het randje van valse heroïek. *** (TB)*

De sterren staan voor de volgende waarde-oordelen:

****** grote klasse!**
***** goed**
**** redelijk**
*** slecht**
o abominabel

EPPO
SUPERSTRIP
SPECIAALZAAK

Kleine Berg 33
5611 JS Eindhoven
040 - 441882

OOM WIM
oude en nieuwe strips
curiosa
originelen
zeefdrukken
REESTRAAT 24 AMSTERDAM
020 - 622 04 02

SNOEK strips
1E VAN SWINDENSTR. 545
TEL. 020 - 6684764 A'DAM
IMPORT
COMICS
POPPETJES
SPELDJES
BEELDEN
POSTERS
PRENTEN
ZEEFDRUKKEN
RESERVEREN
OOK MOGELIJK

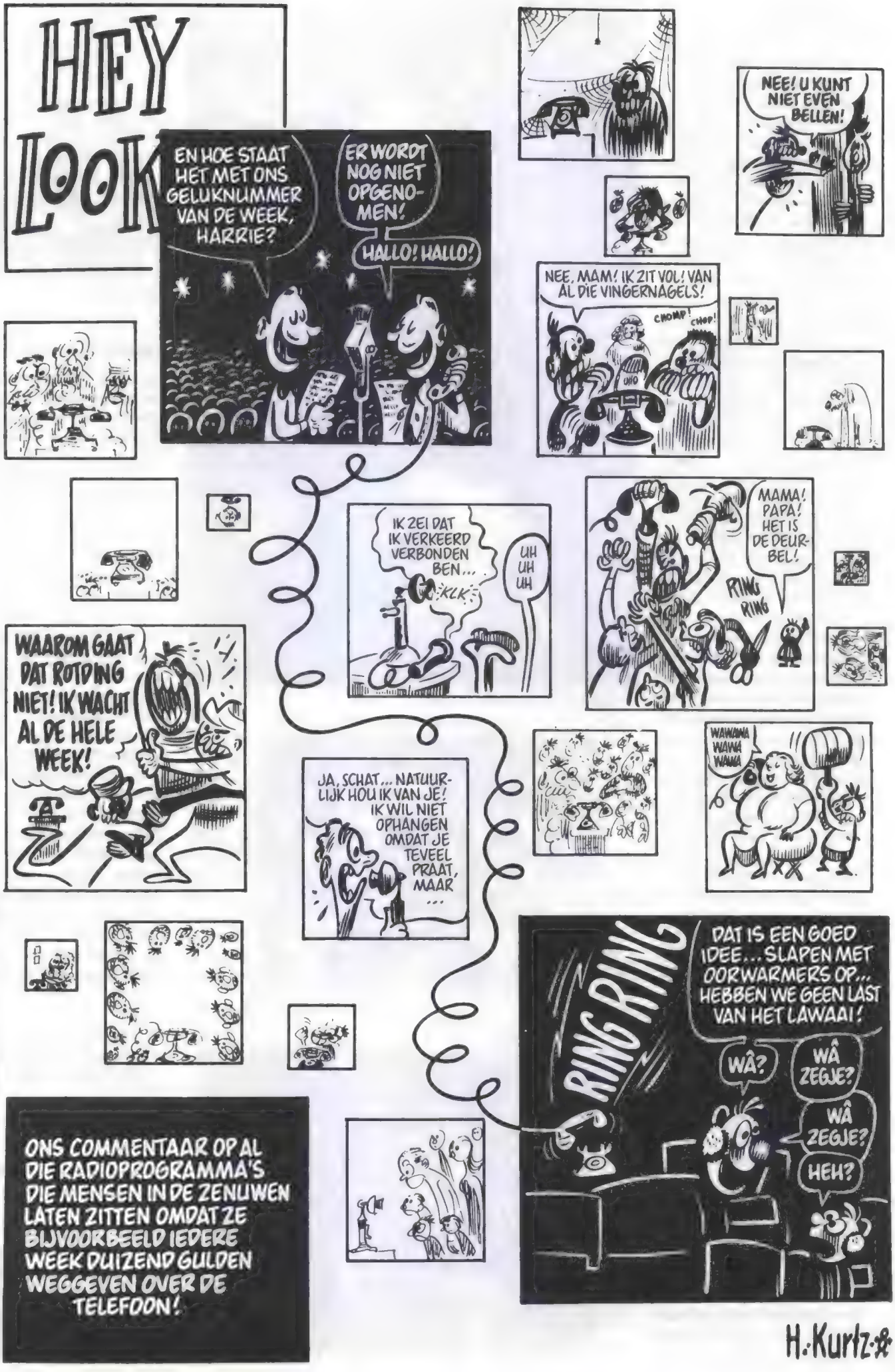
HEY LOOK
EN HOE STAAT HET MET ONS GELUKNUMMER VAN DE WEEK, HARRIE?
ER WORDT NOG NIET OPGENOMEN!
HALLO! HALLO!
NEE! U KUNT NIET EVEN BELLEN!
NEE, MAM! IK ZIT VOL VAN AL DIE VINGERNAGELS!
CHOMP! CHOP!
IK ZEI DAT IK VERKEERD VERBONDEN BEN...
:KLK:
UH UH UH
MAMA! PAPA! HET IS DE DEURBEL!
RING RING
WAAROM GAAT DAT ROTDING NIET! IK WACHT AL DE HELE WEEK!
JA, SCHAT... NATUURLIJK HOU IK VAN JE! IK WIL NIET OPHANGEN OMDAT JE TEVEEL PRAAT, MAAR ...
WAWAWA WAWA WAWA
RING RING
DAT IS EEN GOED IDEE... SLAPEN MET OORWARMERS OP... HEBBEN WE GEEN LAST VAN HET LAWAAI!
WÂ?
WÂ ZEGJE?
WÂ ZEGJE?
HEH?
ONS COMMENTAAR OP AL DIE RADIOPROGRAMMA'S DIE MENSEN IN DE ZENUWEN LATEN ZITTEN OMDAT ZE BIJVOORBEELD IEDERE WEEK DUIZEND GULDEN WEGGEVEN OVER DE TELEFOON!
H. Kurtz

OORSPRONKELIJK GEPUBLICEERD IN *CINDY COMICS* #31, OKT. '48 • VERTALING GER APELDOORN

Expositie Maus

De Sjoa, het Hebreeuwse woord voor vernietiging waarmee de jodenvervolging tijdens de Tweede Wereldoorlog wordt aangeduid, is door kunstenaars van joodse afkomst op zeer verschillende manieren verwerkt. De Amerikaanse tekenaar **Art Spiegelman** koos de stripvorm om zijn verwerking van de gebeurtenissen weer te geven. In 1986 verscheen het eerste deel van de strip *Maus*, waarin de geschiedenis van Spiegelmans Pools-joodse familie voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog uitgangspunt is. In 1987 verscheen de Nederlandse vertaling van dit bijzondere stripverhaal, waarin de joden als muizen, de Duitsers als katten, de Polen als varkens en de Amerikanen als honden zijn gesymboliseerd.

In 1991 werd *Maus II* uitgebracht. De Nederlandse uitgave is, vertraagd door vertalersperikelen, nu dan eindelijk klaar en wordt door uitgeverij Oog & Blik gepresenteerd tijdens de opening van de tentoonstelling 'Kat en Muis. Spiegelmans Maus' in het Joods Historisch Museum. Op deze tentoonstelling, die eerder is gehouden in het Museum of Modern Art in New York, zijn diverse originele tekeningen van Maus met bijbehorende ontwerpen te zien. Ook is er historisch bronmateriaal tentoongesteld dat Spiegelman voor zijn strip heeft geraadpleegd. Een leestafel biedt de bezoeker de gelegenheid zich te verdiepen in Maus en de uiteenlopende reacties die de strip heeft opgeroepen. Ook is er een activiteitenprogramma dat ingaat op de verwerking van de jodenvervolging in de kunst, voornamelijk gericht op Nederlandse kunstenaars wier joodse ouders de verschrikkingen van de Sjoa hebben meegemaakt.

Mogelijkerwijs komt Spiegelman begin juni zelf naar Nederland, alwaar hij eventueel een lezing verzorgt op uitnodiging van het John Adams Instituut in Amsterdam.

'Kat en Muis. Spiegelmans Maus' loopt van 18 maart tot en met 14 augustus 1994. Joods Historisch Museum, Jonas Daniël Meyerplein 2-4, Amsterdam, 020-6269945.

RS

Delftse Stripdag

Op Tweede Paasdag – 4 april – vindt de zesde Delftse stripdag plaats, georganiseerd door congrescentrum Delftstede en stripboekhandel Bul Super. In Delftstede hoeven de bezoekers zich tussen 10 en 16 uur geen seconde te vervelen. Behalve bekende ingrediënten als ruilbeurs en veiling bestaat het programma onder meer uit de uitreiking van de Gouden Balloon naar aanleiding van de striptekenwedstrijd, exposities van de resultaten van deze wedstrijd en van het langste verticale stripverhaal, en een stripforum. Signerende tekenaars zijn **Hanco Kolk**, **Peter de Wit** en **Robert van der Kroft**. Een bijzondere vermelding is nog op zijn plaats voor de Delftse kampioenschappen Strip Nintendo!

Centrum Delftstede, Phoenixstraat 66, Delft. Toegang: *f*4,50 / Bfr.90, *f*2,50 / Bfr.50. Info: 015-135571, 015-126097.

RS

FOTO NANCY CRAMPTON 1992

Art Spiegelman, auteur van *Maus*.

Art Spiegelman courtesy Galerie St. Etienne New York

Voorstudie en definitief ontwerp voor *Maus II*, 1991.

Koksijde Stripweek

Behalve het stripfestival Koksijde in de zomer bestaat er ook nog de 'kleiner uitgevallen' Koksijde Stripweek. Deze wordt dit jaar voor de tweede maal gehouden en wel van 2 tot en met 6 april. Een belangrijke plaats in het programma is voorbehouden aan de expositie rond het veertigjarig bestaan van de strip *Tiny* (**Marcel Marlier**). De expositie bestaat uit zo'n 50 kaders met originele tekeningen en schetsen, en een vijftal levensgrote Tiny 3D-decors. Het eerste album – *Tiny op de boerderij* – tekende Marlier in 1954, 23 jaar oud. Inmiddels zijn er 42 albums verschenen en zo'n 40 miljoen albums verkocht. Tiny is in 26 talen uitgebracht. Desondanks heeft Marlier geen grote internationale bekendheid verworven. Marlier is ook nog tekenaar geweest van *Rob en Jacky* èn tekenleraar aan het St. Lucas instituut van Doornik.

Verder is er tijdens de stripweek een grote stripruilbeurs en bijzondere aandacht voor de kinderreeksen van Dupuis (*De kleine Robbe*, *Stefan*, *Jojo*, *Lokje*, *De Katamarom* enzovoort). Ook is er een tentoonstelling over **Cayman** en zijn strip *Sylvester van Rochefort*. Cayman heeft vooral strips voor het weekblad Kuifje gemaakt.

De tweede Koksijde Stripweek vindt plaats in zaal Witte Burg, Witte Burg 1, Oostduinkerke. Informatie: (0032) (0)58-521515.

RS

Metro

Uitgeverij Panda is van zins een facsimile uitgave te verzorgen van het blad Metro.

Het boek zal zo'n 300 pagina's tellen, waarvan 45 met steunkleur. Bij het boek worden alle bijlagen van Metro meegeleverd, alsmede een facsimile van het boekje *Metro 10-tal*. Naast een handelseditie komt er ook een speciale editie in een beperkte oplage

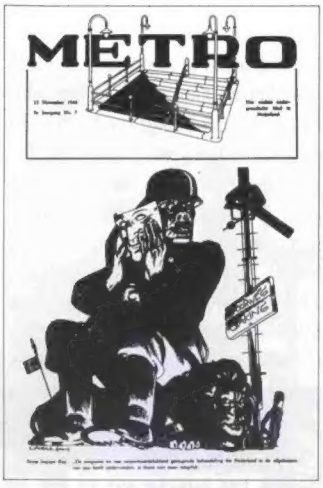

van 500 exemplaren op iets groter formaat, namelijk gelijk aan het formaat van de *Volledige Werken*. Deze editie wordt in hetzelfde kunstleer gebonden met een zelfde bandontwerp en is exclusief bestemd voor de intekenaars op die serie. De handeleditie wordt gebonden in halflinnen. Beide edities kosten *f*115 / ±Bfr.2300 en verschijnen eind april.

AvO

Krazy Kat

Op zaterdag 9 april gaat *Krazy Kat* in première: een theatervoorstelling gebaseerd op de strip *Krazy Kat* van **George Herriman**. Krazy Kat is een produktie van Theatergroep Bonheur en Stichting Sequoia. Het is een voorstelling in vijf bedrijven met zeven performers: vier acteurs en drie beeldend kunstenaars.

De strip Krazy Kat is het grondthema van de voorstelling. Het draait hierbij niet om een getrouwe weergave, maar om een interpretatie van de elementen waarmee Herriman speelde: taal, klank, kadering, tekenstijl en beeldsymboliek. Het resultaat is, volgens de medewerkers, een voorstelling die de grenzen van het theater doorbreekt. Niet alleen wordt uitgegaan van het scenario van een striptekenaar, ook maken de spelers gebruik van verschillende media: video, overhead, diaprojectie en live muziek. Interactiviteit tussen woord (acteren) en beeld (tekenen) staat centraal. Het publiek ziet in eerste instantie acteurs en tekenaars die hun technieken en mogelijkheden afzonderlijk van elkaar presenteren. Geleidelijk aan komt een interactie tot stand, en al helemaal nadat 'de eerste steen' is gegooid.

Van woensdag 6 tot en met 8 april zijn er tryouts bij Bonheur in Rotterdam (Eendrachtsstraat 81). Op zaterdag 9 april is de première, waarna vrijwel de hele maand april voorstellingen bij Bonheur worden gegeven. Van 3 tot

en met 8 mei is het gezelschap te aanschouwen in De Brakke Grond in Amsterdam. Daarna volgt een tournee door Nederland. Info: 010-4046716.

RS

Snoek

Bij uitgeverij Big Balloon is een speciale uitgave verschenen die inhaakt op de grote Citroën-tentoonstelling die door de Beurs van Berlage in Amsterdam is gehouden. In deze uitgave, *De fraaie lijn. Citroën in de strip* geheten, wordt aandacht besteed aan de aanwezigheid van de diverse Citroënmodellen in het Europese stripverhaal. Citroëns blijken door hun fraaie, gestileerde vormgeving een grote aantrekkingskracht op striptekenaars uit te oefenen. In strips duiken ze dan ook regelmatig op, de

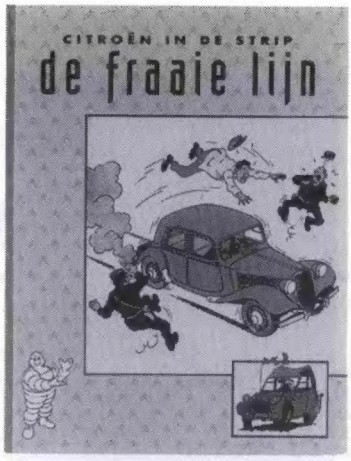

Traction Avant's, de DS-en en de Lelijke Eenden. De Fraaie Lijn bevat tal van voorbeelden uit strips van tekenaars als **Hergé** (*Kuifje*), **Jacques Martin, Tillieux, Franquin** (*Guust*) en **Bob de Moor**. Ook zijn er voorbeelden opgenomen van rondrijdende Citroëns uit strips van Nederlandse tekenaars, zoals van **Martin Lodewijk** (*Agent 327*), **Eric Heuvel** (*January Jones*), **Theo van den Boogaard** (*Sjef van Oekel*) en **Gerrit de Jager** (*Familie Doorzon*).

Volgens de uitgever geeft *De fraaie lijn* niet alleen een impressie van 75 jaar Citroëngeschiedenis, maar maakt zij ook een parallelle ontwikkeling zichtbaar tussen de groei van het Europese stripverhaal en dit gerenommeerde Franse automerk. Hierbij zou de ontwikkeling van een eigen identiteit vanaf de jaren twintig voorop hebben gestaan. *De fraaie lijn* telt 56 pagina's, gedrukt in fullcolour. Prijs: *f*29,95 / Bfr.599.

RS

Arzach

Zo'n 50 Amerikaanse striptekenaars en illustratoren brengen met het boek *Visioenen van Arzach* een hommage aan **Moebius** en zijn creatie *Arzach*. Ieder van hen heeft voor dit album een tekening gemaakt die geïnspireerd is op de eigenaardige wereld van Arzach. **Harlan Ellison** schrijft in het voorwoord van *Visioenen van Arzach* dat Moebius niet alleen een openbaring was voor Europeanen maar ook voor Amerikanen. Vooral zijn revolutionaire sf- en fantasy-verhalen uit de jaren zeventig en het blad Métal Hurlant/Heavy Metal hebben een hele generatie striptekenaars beïnvloed, aldus Ellison. Vooral Arzach, een van de eerste volwassenenstrips zonder enige dialoog, heeft in Amerika grote indruk achtergelaten. Niet voor niets is deze strip uitgangspunt geweest voor dit gedenkalbum. Tot het vijftigtal tekenaars, die een bij-

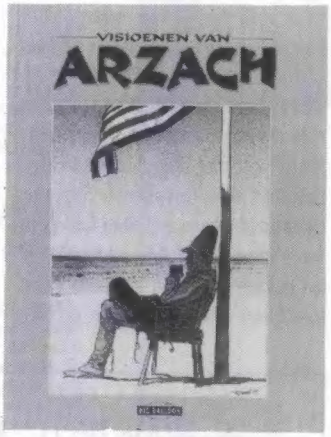

drage hebben geleverd, behoren onder meer **Sergio Aragonés, Brian Bolland, Richard Corben, Will Eisner, Dave Gibbons, Jaime Hernandez, Joe Kubert, David Mazzucchelli, Wendy Pini, Michael Ploog, P. Craig Russell, Bill Sienkiewicz, Walter Simonson, Bryan Talbot** en **Mike Zeck**. *Visioenen van Arzach* is een uitgave van Big Balloon. ISBN 90-542-5254-5. Prijs *f*29,95 / Bfr.550.

RS

Len Munnik

Kunstuitleen en galerie Transarte houdt in april een tentoonstelling met werk van **Len Munnik**. Munnik tekent dagelijks op de voorpagina van dagblad Trouw, illustreert kinderboe-

STRIPWINKEL
TISTJEN DOP
Patersstraat 96
2300 Turnhout (B)
Tel. 014-428829

STRIPWINKEL SJORS
Stripwinkel Sjors (Scheffersplein 1, 3311 EJ Dordrecht, 078-142012)
Sjors + (Comic Gadgets, Gimmicks and Gags, Voorstraat 313, Dordrecht)

"Dick Bos"
Strip speciaalwinkel & Antiquariaat
In- en verkoop van nieuwe, gebruikte en antiquarische stripverhalen
Junolaan 2
3054 PW Rotterdam-Hillegersberg
Telefoonnr.: 010-4613147

ken en tekent voor Opzij, IKV en andere magazines. Speciaal voor deze expositie maakt hij een aantal werken op doek, die een andere kant van zijn mogelijkheden laten zien.
Transarte, Doelenstraat 12, Utrecht. Open op donderdag, vrijdag en zondag van 14-17 uur. Toegang: gratis. Info: 030-316010.

RS

Jack Kirby overleden

Als **Jack Kirby** niet was geboren hadden Amerikaanse comics er zonder meer anders uitgezien. Net nu zijn werk zich op nieuwe belangstelling kon verheugen is de 62-jarige stripmaker op 6 februari van dit jaar in zijn woonplaats Thousand Oaks (Californië) aan een hartstilstand overleden.
Kirby wist met zijn enorme creativiteit de in slaap gesukkelde Superheldenwereld samen met **Stan Lee** nieuw leven in te blazen. Hij schiep tientallen helden en series, waarvan *Phantom Force* de meest recente, en *Cap-*

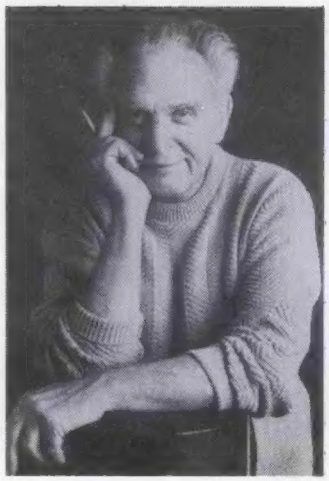

tain America, die hij samen met **Joe Simon** ontwierp in 1941, de oudste nog steeds lopende serie is. Zijn meest populaire strip is zonder enige twijfel *The Fantastic Four*. Maar hij was tevens de schepper van de *Uncanny X-men* en *The Incredible Hulk*. Een uitgebreid interview met Kirby stond onlangs in Stripschrift 265 (oktober '93).

MN

Supermans Gouden Eeuw

Bij de Amerikaanse uitgeverij Artabras verscheen eind vorig jaar een boek met een selectie van de beste covers van 1938 tot midden vijftiger jaren van Action Comics met *Superman*.
Er staan een kleine 200 afbeeldingen in, die op thema zijn gecatalogiseerd. Naast **Joe Shuster**, die halverwege de jaren '40 wegens slechte ogen moest afhaken, zien we onder anderen **Wayne Boring, Al Plastino, Win Mortimer** en **Jack Burnley** gestalte geven aan de man van staal.
De co :s geven een aardig beeld van de Amerikaanse tijdgeest. Eind jaren '30 is Superman de held die klaar is om het tegen de wereld op te nemen. Analoog aan het einde van de Amerikaanse isolationistische houding. Na de Tweede Wereldoorlog verdwijnt de brute actie van de covers en maakt deze plaats voor taferelen rond het persoonlijke leven. Als de Koude Oorlog goed en wel is uitgebroken moet Superman het veelal opnemen tegen buitenaardse wezens.
Met wat fantasie is er uit de covers meer te halen dan de verhalen in de comics zelf. Aan de andere kant zijn ze vaak onhandig getekend en stellen qua ontwerp weinig voor. Interessant is het daarom te zien wat er in de 25 jaar daarna aan covers is geproduceerd. Wat dat betreft staat er in april een tweede deel geprogrammeerd: *Superman in Action Comics. The second 25 Years*. Een uitgave op klein formaat met 300 illustraties die $10.95 kost. Daarnaast verschijnt *The Golden Age of Batman*. Prijs $19.98, met een selectie van Detective Comics-covers van de jaren '30 tot en

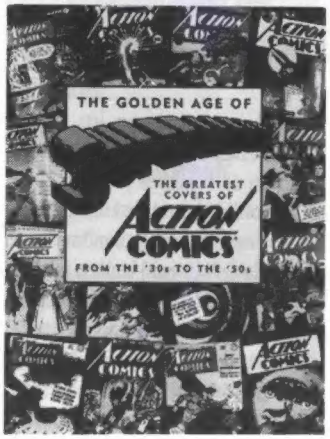

met '50. Reeds verschenen zijn: *Superman in Action Comics. The first 25 Years*. (Abbeville Press, ISBN 1-55859-595-3, $10.95) en *Batman in Detective Comics. The first 25 Years* (Abbeville Press, $10.95).
The Golden Age of Superman kost $19.98. ISBN 0-89660-042-4. Introductie door **Mark Waid**.

MN

Rectificatie

In het vorige nummer van Stripschrift is bij het vormgeven van het interview met **Dave McKean** een storende fout geslopen, waardoor bij de lezer verwarring kan zijn ontstaan. Onze excuses voor het eventueel veroorzaakte ongemak.

De redactie

VOOR DE 11DE KEER IN 11 JAAR
DE ZUID-NEDERLANDSE
STRIPBEURS
IN EINDHOVEN
LET OP: NIEUWE, GROTERE LOKATIE
HAL ATALANTA, DE DOM 9
EINDHOVEN/VELDHOVEN-NOORD
VAN 10.00 TOT 16.00 UUR. ENTREE FL. 3,50 (BFRS.70) P.P.,
KINDEREN ONDER DE 1.50 MTR. BETALEN FL. 1.50 (BFRS.30) P.P
derde zaterdag in april 1994 16 APRIL
1. VERZAMELBEURS
MEER DAN 500(!)* MTRS. TAFEL BESCHIKBAAR
2. GROTE VEILING
OA. ORIGINEEL JEUGDWERK KRESSE (LOUTER KABOUTER)!
KIJKDAG UITSLUITEND OP DE DAG ZELF.
CONDITIES, CATALOGUS ENZ. OP AANVRAAG.
3. TEKENAARS
OA. WILLY LINTHOUT (URBANUS), CAROL VOGES
(PA PINKELMAN, JIMMY BROWN ENZ.), WINDIG & DE JONG
(HEINZ ENZ.), AB KOOYMAN, BERT BUS.
4. TENTOONSTELLING(EN)
*DAT IS VOOR DE VERZAMELAARS ONGEVEER 2X ZOVEEL ALS IN BREDA !
Bus: vanaf station Eindhoven: lijn 2 Veldhoven, of de TREINTAXI! Voor de kinderen hele dag VIDEO
Info: Loek Donders, Hopveld 26 5467 KB Veghel. Tel. 04130-42009182706

(advertentie)

GEZOCHT (tegen. verg.) goede kopieën van ontbr. afleveringen van Hans Kresse's ROBBY-strips uit Trouw 1946, nl. DE ROBIJN V.D. HERTOG, nrs. 1 t/m 4, 41 & 65; HET WINTERMYSTERIE, nrs. 90, 91, 92, 94 & 119; DE SCHAT V.D. INCA-BEREN, nrs. 176 t/m 179
T. de Vries,
Coolhavenstr. 35, 3024 TE Rotterdam.

(advertentie)

Te koop:
originele tekeningen van de ero-strip uit de 70-er jaren - NIMFKE - tijdens een (verkoop-)expositie.
Prijzen van *f*25 tot *f*150.
Geopend: vrijdag 8, zaterdag 9 en zondag 10 april in Hillegom.
Tel. 02520-18222 (telefonisch bezoek-tijdstip reserveren)

Stripboekverkopers aan de Hamburgerbrug
stripwinkel
BLUNDER
Oudegracht 203 • 3511 NH Utrecht
Tel. & Fax: 030 / 311 461

WONDERLAND
STRIPS EN SCIENCE FICTION
GESPECIALISEERD IN COMICS
SOEMBAWASTRAAT 54A 1095 XC AMSTERDAM
020-694 35 62

STRIPSPECIAALZAAK
'OUD & NIEUW'
IN- EN VERKOOP VAN NIEUWE EN TWEEDEHANDS-STRIPS
TEL. 01820-26967
WILHELMINASTRAAT 52, GOUDA
MET EEN NEUS VOOR STRIPS!

SAMEN BIJ DE KOELKAST VAN LAMBIEK

FHERMAN -ARTIST-

't POTSTAUZEND

11/3/94 - BUZZ'EM

AVÉ FLIP! AL DAGEN PROBEER IK VOOR STRIPSCHRIFT EEN "IN MEMORIAM" OVER JOU TE CONCIPIËREN, BEGINNEND MET: "OP 25 JANUARI J.L. WEEK DE LEVENSGEEST UIT HET LICHAAM (46) VAN DE TEKENAAR PH. R.D.M. "FLIP" FERMIN (ALIAS "KADEKRUG HEINZ," "FRAMING HANK" "DR. FRIEDRICH AXEL" "PHILEAS SPLEENO" ETCETERA.) HOEWEL DE LIJST VAN DOOR HEM GEPUBLICEERDE WERKEN TELEURSTELLEND KORT EN ZIJN FAAM DIENOVEREENKOMSTIG BEPERKT IS, MAG EEN ROUWBERICHT IN DIT BLAD, GEZIEN DE KWALITEIT ZIJNER PENNEVRUCHTEN, NIET ONTBREKEN." ENZOVOORT, KORTOM, EEN OBLIGATE REQUIEM-TOON. NET ALS IN HET VLIEGTUIGCENTRUM, WAAR WELISWAAR JE MUZIKALE VRIENDEN OP EEN JOU WAARDIGE WIJZE AFSCHEID NAMEN (TERWIJL IK HET CIMBAUD-VERS DAT JE ME VORIG JAAR STUURDE EN MET - DE DOOR JOU ZO GEDOOPTE - "MAMA PONTI" VERTAALDE (±) NIET UIT MIJN JAZAK LAAT STAAN OVER MIJN LAFFE LIPPEN KON KRIJGEN. HET GING: "VERTREK/GENOEG GEZIEN. HET VLIEGEN, AANGETROFFEN ONDER ALLE LUCHTEN/GENOEG GEHAD. STRAATRUMOER, IN DE AVOND, EN IN DE ZON, EN ALTIJD./GENOEG GEKEND. DE RUSTPUNTEN (?) VAN HET LEVEN. O, GELUIDEN EN VISIOENEN!/VERTREK NAAR NIEUW GEKRAKT-ZIJN EN NIEUW GELUID!") MAAR NIETTEGENSTAANDE HET SNARENSPEL WAS DE PLECHTIGE SFEER, DOOR DE NETTE FAMILIE, DE ZAAL EN DE KRAAIEN "EERIE" ("AIN'T THE BLACKBIRDS ROUGH TODAY?" INDEED) EN HOEWEL IK JOU NIET ALS EEN GROOT KINDERVRIEND HEB GEKEND VOND IK 'T WEL PASSEND DAT ER TWEE KLEUTERTJES (EX-WOONBOOT "VICO"-GENOOTJES VAN JE) RONDRENNEND EN -SCHREEUWEND IN HUN ARGELOZE DEGOUT VOOR DE PLECHTIGHEID OP FLUPPEUS ANARCHISTIESE WIJZE DE ORDE VERSTOORDEN MET HUN LEVEN. ("KINDERSTEMMEN VERMINKEN DE STILTE. O, FEMINNELIJK UITEKEN!" RECITEERDE JU OOIT LUCEBERT, MEEN IK.)

HET IS OVERIGENS BIZAR, AL ZOU DENK IK, JIJ 'T GEWAARDEERD HEBBEN (C.Q. ZAL JIJ 'T WAARDEREN!), DAT VROUWE FORTUNA DIT SCHRIJVEN LAAT SAMENVALLEN MET EEN COVER VAN MIJ EN EEN INTERVIEW..! MOEST IK 'T DAAROM LATEN? IK VOEL ME DE AANGEWEZEN PERSOON, ALS VRIEND EN COLLEGA, EN OOK OMDAT EEN GEPLANDE REGULIERE ROUWADVERTENTIE IN DE KRANT DOOR GELD-, TIJD- EN ORGANISATIEGEBREK NIET IS GELUKT - IETS DAT JIJ - OF ALLEEN WEL KENT EN BEGRIJPEN ZULT...

IK KAN JE HELAAS NIET MEER VRAGEN WANNEER WE ELKAAR PRECIES HEBBEN ONTMOET, VOOR HET EERST. WAS 'T BEGIN 70'S BIJ DE OPENING VAN STRIPWINKEL "WAMMES" VAN JE ZUS JET, IN JULLIE GEBOORTEPLAATS BUSSUM, TOEN JIJ (MET O.A. VEBO VAN DER VEEN, DIE JE NU WELLICHT TEGENKOMT) HET COMICFANZINE "INKT" MAAKTE? ALS EMPLOYEE VAN 'LAMBIEK'? ER STAAT ME OOK IETS BIJ DAT IK GETUIGE BEN GEWEEST VAN JE GEWORSTEL MET 'KATOEN EN PINBAL'-IN 'HIPPO'-DAT JE, NAAR DIENS SCENARIO, VAN SWARTE HAD OVERGENOMEN (?!) EEN NACHTMERRIE, MET DEADLINE-OVERSCHRIJDINGEN AD ABSURDUM EN VRUCHTELOZE POGINGEN MET CHEMISCHE MIDDELEN HET PROCES TE BESPOEDIGEN... MIJN OUDSTE DAGVERSE HERINNERING AAN JOU SPEELT ZICH AF BIJ DE HALTE VAN LIJN 4 (TUSSEN NL-BANK EN VAN WOU). WAT WE DAAR BEDEN IS ME ONTGAAN. WEL WEET IK NOG DAT MIJN COMPLIMENT OVER JE STRIP (NAAR EEN IDEE VAN HANS BERCLOUW-GROET OOK HEM!) "HONEYMAN "H" "IN TANTE LENY" # 21 JE RAAKTE OP EEN WIJZE DIE EEN GROTE ONZEKERHEID OVER JE KUNNEN VERRIED, EN DIE NOOIT ECHT IS VERDWENEN, HELAAS. JOUW FREQUENTE TIRADES TEGEN WERKVLUCHT EN ARBEIDSDISCIPLINE ALS ZINDE CONTRE-ROCK&ROLL VONDEN DAAR IN HUN OORSPRONG, GELOOF IK. NIET DAT JE NOOIT IETS PRODUCEERDE, SURE - JOUW DIERBARE VOGEL-STRIPS "BOBUR EN PENNEKAMP" MET (JE ALTER EGO?) DE ARROGANTE ARISTOCRAAT "DE BARON" IN 'MICKEY MAANDBLAD' EN 'STRIPROFIEL' (O.A.?) GETUIGEN DAARVAN, MAAR HET WAS TOCH VOORAL IN JE BRIEVEN AAN VRIENDEN DAT DE PEN (EN DE AQUARELVERF!) ECHT ZONG! VORIG JAAR, TOEN JE KRÂCHTEN AL ERNSTIG WAREN AFGENOMEN DOOR LEVERKLACHTEN, GAF JE ME HET SCHETSBOEK DAT JE IN DE WILDE (BEGIN 90-ER) JAREN BIJHIELD (TOEN JE VAN JE ERFENIS HET HUIS AAN DE NWE ZIJDE KOLK KOCHT, EEN BOHEMIENLIJSCH BRANDPUNT VOOR VELEN, WAAR WIJ ZWOMMEN IN VEELKLEURIGE POEDERS EN "KEILTJES", TEMIDDEN VAN JOUW ONOVERTROFFEN STRIP-EN KUNSTARCHIEF, LACHEND OM JOUW MEESTERLIJKE IMITATIES). IN DAT BOEK BEGON JE EEN STRIP OVER "DE VAGA'S" (BOBBIE Q EN JIJ) MET DE BARON, IN EEN KRAZY KAT-ESQUE, U.S. KRANTENSTRIPSTIJL, WAARVAN JIJ VOLHIELD DAT 'T SLECHTS 'N SCHETS BETROF EN IK DAT JE JE NIET HOEFDE TE SCHAMEN DERGELIJK STERK TEKENWERK ALS EINDPRODUCT TE PRESENTEREN. ONGELOVIG, MAAR BEGERIG WAS ALTIJD JE REACTIE. IN DIE DAGEN LETTERDEN WE SAMEN DE LIDDISCHE VERSIE VAN EISNER'S "AN OPMAKH MIT GOT" EN OOK DAT - TOT MIJN INCIDENTELE RAZERNIJ - PLOEGDE ZICH DOOR EEN BRY VAN PERFECTIONISTISCHE PRAAT, KUSTEN OP TE VROEGE LAUWEREN EN DAGDROMEN OVER ONS ONGEBOREN GEBLOVEN "FLIP-SIDE FUNNIES"-PROJECT. DIT IS GEEN VAN-DE-DODEN-NIETS-DAN-GOEDS-OBITUARY, MIJN BESTE, MAAR EEN BRIEF AAN JOU, DUS IK ZEG 'T JE ZOALS IK 'T JE BIJ LEVEN GESCHREVEN ZOU HEBBEN (EN HEB) COMPLEET MET GELEMENTEERD OVER VIETNGELOSTE BELOFTES. JOUW VOORKEUR VOOR KUNSTENAARS VAN HET TYPE "POETE MAUDIT" ZOALS JE JE ZELF OOK NOEMDE, ZOALS CLAUERHOFF, HANK WILLIAMS, BAUDELAIRE, THE KILLER, RIMBAUD, CHET BAKER EN BUKOWSKI GING VOORBIJ AAN HET FEIT DAT ZIJ, ONDANKS HUN STEMPEN, TOCH EEN HEUS OEUVRE NALIETEN. (LATEN, SORRY, JERRY-LEE!). ONDERVONDEN WIST JE WEL VELEN MET JE PASSIE VOOR KUNST ("FOR THE ARTS' ONLY!") TE BEGEILEN, DIVERSE EX-PROTEGEES ZULLEN DAT BEVESTIGEN, EN BIJV. DOOR EEN SLEUTELROL VAN JOU GENIETEN WE NU VAN "GEZELLIG EN LEUK", WAARVOOR DANK.

HET WAS TRAGISCH DAT TOEN JE DE ENERGIE NIET MEER HAD ALSNOG ARBEIDZAAMHEID AMBIEERDE. HOEWEL JE ME GEESTDRIFTIG HIELP DE DEADLINE VOOR EEN "CULTVIOCOTHEEK"-POSTER TE HALEN DOOR EEN LETTERKUS OP JE TE NEMEN (WAARVOOR JE GEEN CREDITS WOU DAN "STUDIO PONTIAC") LUKTE HET JE NIET DE AANGEBODEN PAGINA'S IN HET DRUGS-DEEL VAN MIJN SERIE TE VULLEN, ONDANKS DE VELE BRIEVEN DIE JE ME ER OVER SCHREEF EN DAT WAS JAMMER, "OUWE PIK"!

DE LAATSTE KEER, NADAT JE HIER OP MIJN WERKPLEK WAS GEWEEST OM "HERENCUUR" TE HOUDEN, EN NAAST ME STOND TE WACHTEN TOT IK DE DEUR ACHTER ME OP SLOT HAD GEDAAN, KEEK JE OM JE HEEN NAAR DE AVONDLIJKE TUIN EN MERKTE ONTROERD OP HOE HET SAMENSPEL VAN EEN TEGEN DE PAARSE HERFSTHEMEL AFSTEKENDE BEREKENSILHOUET EN OVERHANGENDE NAALDBOOMTAKKEN OP EENTJES VAN HERCULES SEEGHERS LEEK. SINDSDIEN ZIE IK ELKE AVOND WEER DAT DOOR JOU AANGEGEVEN VISIOEN EN DENK IK MET WARMTE AAN JE TERUG, FLIP.

(HET ZAL JE DEUGD DOEN DAT ER IN JE VRIENDENKRING GEWERKT WORDT AAN EEN UITGAVE VAN JE PENNEVRUCHTEN EN DAT GALERIE 'LAMBIEK' EEN EXPOSITIE VAN PLAN IS".)

MON BRAVE, IK VERGEET JE EVENMIN,

JE: PETER (PONTIAC)

SAMEN BIJ DE KOELKAST VAN LAMBIEK

An opmakh mit

Ponti

... Groeten van een hek ...

Bohème, sinds 1851 gebruikt slagwoord voor het bonte, geniaal-liederlijke leven en zwerven van studenten, maar vooral van literatoren en andere kunstenaars. In dat jaar gaf nl. Henry Murger zijn „Scènes de la vie de bohème" uit en definieert als volgt: „Bohème is een verplichte proeftijd voor het leven van een artist; een inleiding voor academie, ziekenhuis of lijkenhuis."

XIII EL CASCADOR

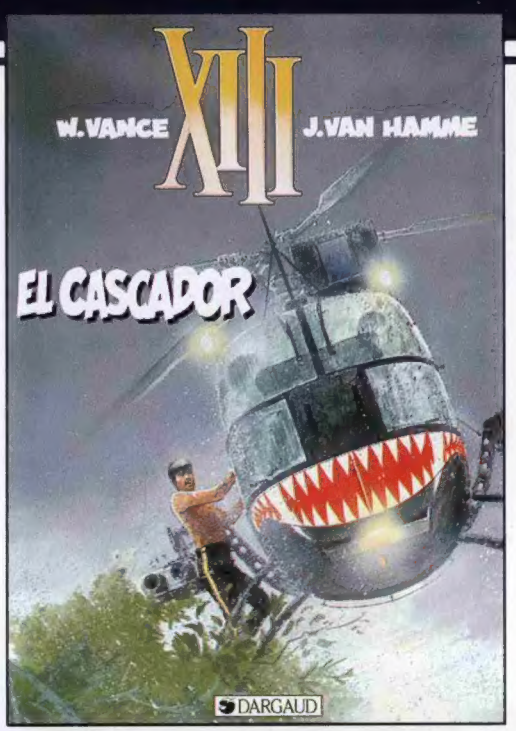

EINDELIJK!
DEEL 10 VAN XIII

We hebben er even op moeten wachten, maar nu is het **nieuwe album** van **XIII**, El Cascador, eindelijk verkrijgbaar.
Een mysterieus gezelschap, moordaanslagen, ontsnappingen, liefde... El Cascador is weer zo'n spectaculair verhaal van het duo **Van Hamme** en **Vance**.
Dat is flink genieten voor **fl. 8,25**.

Voor de verzamelaars is er, voor **fl. 85,00**, een **luxe editie** met een genummerde en gesigneerde zeefdruk op de markt.

Distributie: Betapress B.V.